BEYAN YAYINLARI
Ankara Cad. No:49,3 344,0 Cağaloğlu-İstanbul Tel: 0212.512 76 97 526 50 10

İÇİNDEKİLER

Önsöz, 7
Sultan II. Abdülhamid'in Dış Siyasetinde
Tarikatların Rolü, 9
Sultan II. Abdülhamid'in Çin Siyasetine Dair
Bir Vesika, 15
Sultan Abdülhamid'in Hac Siyaseti, 23 Ermeni Meselesi
Nereden Kaynaklanıyor?, 29 Fransanın Osmanlı
Devletinde Beslediği Nifak Odakları, 37
19. Yüzyılda Osmanlı Devletine Karşı Yapılan İsyanlarda
İngilterenin Rolü, 43 Osmanlı Devletine Karşı Yapılan
İsyanlarda İngiliz-Fransız Silah Kaçakçılığı, 49 Sultan II.
Abdülhamid Devrinde Osmanlı Devletinde Misyoner
Okulları, 57 Sultan Abdülhamid Döneminde İstanbul'da
Kız Mektepleri, 65
II. Abdülhamid'in Hilafeti Hakkında Yazılmış Arapça Bir
Risâle ve Bununla İlgili Kırk Hadis, 71 Pekin Hamidiyye
Üniversitesi, 99 Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Siyâsetinde
Rol Oynayan Tarikatlara Dâir Bir Vesika, 111 Sultan II.
Abdülhamid ve Çin Müslümanları, 125 II. Abdülhamid'in
Çin Müslümanlarını Sünni Mezhebine Bağlama
Gayretlerine Dair Bir Belge, 133
Sultan II. Abdülhamid'in Çin'e Gönderdiği Enver Paşa
Heyeti
Hakkında Bazı Bilgiler, 139
Sultan II. Abdülhamid'in Uzak Doğu'ya Gönderdiği Ajana
Dair, 155

II. Abdulhamid Dönemi Yemen Valisi Osman Nuri Paşa'nın Yolsuzluklarına Dair İmzasız Bir Layiha, 159
Fransa'nın Kuzey Afrika'daki Sömürgeciliğine Karşı Sultan II. Abdülhamid'in Panislamist Faaliyetlerine Ait Bir Kaç Vesika, 185
Said-i Nursî ve Meşrutiyet, 206
Ermeni Kilisesi ve Sultan Abdulhamid, 214
Enver Paşalar, 219
Sultan II. Abdülhamid'in Nişan Verme Siyaseti, 225 Abdulhamid Hanın Hal Edilmesi, 233

İleride okuyacağınız satırlar aslında bir kitap olarak hazırlanmadı. Bunlar, çeşitli dergilerde yayınlamış olduğumuz değişik makalelerden ve ilmi konferanslara sunduğumuz tebliğlerden ibârettir.

Bir kaç sene içinde yazmış olduğumuz makaleleri bir sınıflamaya tabi tutunca, Sultan II. Abdülhamid'le ilgili olanların, bir yekûn teşkil ettiğini gördük.

Yakın arkadaşlarımızın devamlı ısrarı üzerine, dağınık olarak basılmış olan bu makaleleri bir araya topladık; ve bir kitap halinde neşrine karar verdik.

Şurası acı bir gerçektir ki, ilmi -üniversiteyi kas-tediyoruz- dergilerde yazılanların çoğu, geniş okuyucu kitlesine ulaşamıyor, kütüphanelerin camlı dolaplarının içinde hapsolunup kalıyor. Oysa ki, çok değerli olan bu bilgileri, kamu efkarına takdim etmek lazımdır.

İşte biz, makalelerimizi bu şekilde neşretmeye karar verince, bu gayeyi güttük. Bu makalelerimizi değişik ortam ve zamanlarda yazdığımızdan dolayı bazı tekrarların olması tabiidir. Buna rağmen, makalelerin orijinalitesini bozmamak için bu tekrarları çıkartmadık; ve bunlara katlanmayı okuyucumuzdan da rica ediyoruz. Kitabın tertibinde de, -konular değişik olduğundan -herhangi bir mevzu veya kronolji sırası gözetmedik. Onları sadece neşir tarihlerine göre sıraya koyduk. Böylece okuyucu, Sultan II. Abdülhamid'le ilgili herhangi bir konuyu okumak isteyince, kitabın tamamını okumak mecburiyetinde kalmayacak, dilediği konuyu müstakil olarak okuyabilcektir.

Otuz üç sene Osmanlı Devletinin en çileli döneminde devleti idâre eden Sultan II. Abdülhamid, çok değişik şekillerde ele alınıp incelenen tarihi bir şahsiyettir.

Biz bu konuda, şu yöntemi uyguladık; duygusal olarak ona "Ulu Hakan" demediğimiz gibi, ona iftira ederek de, ermeni ve yahudiler gibi ona "Kızıl Sultan" da demedik. Biz sadece onun yaptıklarını zikretmekle yetinerek, hükmü okuyucuya bıraktık.

İnsaflı olalım biraz: 19. yüzyılın imkanlarıyla, herkesin -kendi çevresi dahil- ona düşman olduğu bir dönemde, dünyanın öbür ucunda olan Çin'de, Pekin'de; kapısında Osmanlı bayrağı dalgalanan "Pekin Hamidiyye Üniversitesi"ni açabilen Abdülhamid'e niçin "Kızıl Sultan" diyelim?

İstanbul'dan, Pekin'e; Hindistan'dan, Türkistan'a; Suriye'den, Cezayir'e, Afrika içerilerine kadar, bugüne dek eserleri ayakta durup "Hamidiyye" mührünü taşıyan Sultan Abdülhamid'e, bir-iki ermeni veya

sevindirmek için neden "Kızıl Sultan" diyelim? İlerideki-tamamen belgelere dayanan -sahifeler okununca, onun gerçekten Kızıl Sultan olmadığı görülecektir.

Şu ayetle sözümüzü bağlayalım*:"Rabbimiz, unut-tuklarımızdan ya da yanıldıklarımızdan dolayı bizi sorumlu tutma. Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Rabbimiz, kendisine güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize taşıtma. Bizi affet. Bizi ba-ğışla. Bizi esirge. Sen bizim Mevlamızsın. Kafirler top-luluğuna karşı da bize yardım et"* (Bakara suresi, 286).

İhsan Süreyya Sırma

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN DIŞ SİYASETİNDE TARİKATLERİN ROLÜ

Sultan Abdülaziz'in, sebebi hâlâ çözülememiş olan esrarengiz ölümünden ve V. Murat'ın iki ay kadar süren kısa saltanatından sonra, II. Abdülhamid Osmanlı tahtına oturdu.

Abdülhamid, sadece kendinden önceki dönemlerden intikal eden ekonomik güçlüklerle değil; aynı zamanda, Doksan üç Harbinin ortaya çıkardığı dış baskıyla da karşı karşıya geldi.

Midhat Paşa'nın empoze ettiği Anayasayı, aynı Anayasanın 113. maddesine[1] dayanarak ilga edip sıkı-yönetim ilan eden Abdülhamid; siyasi iktidarı eline geçirip, kendisini pasif bir halife halinde, sadece dini meselelerle meşgul bir hale getirmek ve Devletin hakimi olmak isteyen Midhat Paşa'yı[2] başbakanlıktan alıp, onu yurt dışına sürdü.

İçeride bu hadiseler olurken, dışarıda, bir yandan Fransa Kuzey Afrika'yı istila ediyor, öbür yandan da Rusya ve Balkanlar, Osmanlı Devletini yıkmak için işbirliği yapıyorlardı.

Osmanlı Devletini paylaşmak için Batı'da projeler

[1] Bu madde için bk. Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye İstanbul, 1298, s. 24-25; İhsan Süreyya Sırma, Quelques documents inédits sur le role des canfreries (tariqat) dans la politique panis-lamique du Sultan Abdülhamid II. İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 1979, Sayı.3, s.283 vd.

[2] Archives du Minister edoes Affaires etrangres de France, NS? Turquie, no:408, s.296.

yapılıyor[3] ve bu projeler iktizasınca Filistin'de bir ya-

hudi devleti, Doğu Anadolu'da bir ermeni devleti kurulmak isteniyordu.

İşte bu fikirlerin tahakkuku için, özellikle Tanzimat Fermanının azınlıklara getirdiği haklardan istifade eden hıristiyan Batı dünyası, Osmanlı Devletini sıkıştırıyor, -tıpkı bugün olduğu gibi- anarşik hadiseler çıkartıyor, ortaya "Hasta Adam" ve "Şark Meselesi"[4] gibi görüşler atıyordu. İstanbul'da ve Devletin diğer köşelerinde yapılan bu gizli faaliyetlerin hangi yollarla propagandasının yapıldığı hakkında, Fransa'nın o zamanlar İstanbul'da bulunan Sefiri, Fransız hariciyesine şu bilgileri veriyor: "...Majestelerinin[5] fotoğraflarını taşıyan gravürler, Hüseyin Avni Paşa, Midhat Paşa ve Mehmet Rüşti Paşa'nınkilerle beraber, ekseriyeti ermeni olan hamallar tarafından iki-üç kuruşa satılmaktadır. Ermeni hamallar, bu gravür ve portreleri Bible-Houses[6] ve Mason localarıyla ilişkileri olan şahıslar vasıtasıyla elde etmektedirler"[7]

Panislamist siyaseti

İşte Sultan Abdülhamid, hıristiyan Batı dünyasının, Haçlı seferlerinin devamı olarak sürdürdükleri bu faaliyetlerine karşı koymak için, kendi panislamist siyasetini ortaya koydu. Tonynbee'nin dahi endişe duyduğu ve panislamist siyasetiyle, Sultan Abdülhamid, Batı

dünyasına karşı bütün Müslümanları bir bayrak altında toplamayı düşünüyordu.[8]

Abdülhamid, bu siyasetiyle Batıya karşı çıkıp, ermeniler vasıtasıyle çıkartılan isyânları sert bir biçimde bastırınca, ermeniler ona "Kızıl Sultan" (Le Sultan Rouge) demeye başladılar[9]. İşte bugün dahi Kızıl Sultan derken,

[4] Bk. Eduard Driaut, La Question d'Orient, Paris, 1938.

[5] Yani Fransız kralı.

[6] İstanbul'da bulunan Hıristiyan Misyoner Teşkilâtı.

[7] Archives du Ministère des Affaires etrangeres France, NS, Turquie, no: 405, s. 54.

[8] Bk. Arnold J. Toynbes, La Civilisation â l'epreuve, Paris, 1951, s. 228

[9] Bk. Gilles Roy Le Sultan Rouge, Paris, 1936.

kimleri sevindirdiğimizin farkında değiliz.

Sultan Abdulhamid, hıristiyan Batı dünyasına karşı uyguladığı bu siyasi faaliyette, dünya Müslümanlarını İstanbul'a bağlamak için, kendi Hilafet sıfatından istifade ediyordu. Onun için özellikle gayr-i müslimlerin idâresi altında bulunan Müslümanlarla ilişki kurmuş ve onları manen de olsa, İstanbul'a bağlamayı başarmıştır[10], "Onun bütün kabilelerde, hatta en asi olan bedeviler arasında bile temsilcileri vardı"[11]. Çoğu tarikat şeyhi olan bu gizli temsilciler, Türkistan'a, Hindistan'a[12] Afrika'ya,[13] Japonya'ya[14], hatta Çin'e[15] kadar gönderilmiştir. Abdulhamid, bu şeyhler vasıtasıyle Osmanlı hilafetine beynelmilel bir hüviyet kazandırmış, siyasi otoritesini Osmanlı Devletinin sınırları dışında da tesis için oralarda da cuma hutbeleri okutturmuştur[16].

Sultan Abdülhamid'in bu faaliyetlerini açık bir şekilde yürüten tarikat şeyhleri, Ebu'l-Huda, Şeyh Rahmetullah, Seyyid Huseyn el-Cisr ve Muhammed Zafir'di.[17] Fakat Panislamizm hareketinin esas yürütücüleri, faaliyetlerini gizli olarak yapan tarikat şeyhleriydi.

[10] Uriel Heyd, Foundations of Turkish Nationalism, London, 1950, s. 101.

[11] Victor Berard, Le Sultan, L'Islam et les Puissances, Paris, 1907, s. 31.

[12] Ay. s. s. 36.

[13] Bk. İhsan Süreyya Sırma, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki sömürgeciliğine karşı Sultan II. Abdülhamid'in Panislamist faaliyetlerine ait bir kaç vesika, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1977, sayı,.7-8, s. 157 vd.

[14] Bk. İhsan Süreyya Sırma, II. Abdülhamid'in Uzak Doğu'ya gönderdiği ajana dair, 4-9 Şubat 1978 de İstanbul'da yapılan 1. Mili Türkoloji kongresine tebliğ olarak sunulmuştur.

[15] Bk. İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdulhamid ve Çin Müslümanları, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1979, VII. 3-4, s. 199 vd; İhsan Süreyya Sırma, Pekin Hamidiyye Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Tayyib Okiç Armağanı, Ankara,

Kuzey Afrika'da Şazeliye

Kuzey Afrika'da özellikle Sultan Abdülhamid'in müntesibi olduğu Şazeliye ve bunun bir kolu olan Medeniye tarikatları faaliyet gösteriyorlardı. Konuyla ilgili bir arşiv vesikasından şunları okuyoruz: "...Medeniler ki, dini ve siyasi reisleri İstanbul'da ikamet eden ve Sultan Abdülhamid'in şeyhi olan Şeyh Zafir'dir, sayıları çok olup, bazan Libya'da çok aktiftirler"[18]. Aynı vesikanın devamında şunlar yazılıdır: "... İslâm'ın ön gördüğü hedeflere varmak, yani emperyalist bütün yabancıları yok etmeye ulaşmak için, bütün tarikatlar, aynı propaganda usullerine başvurmaktadırlar."

Fransa Konsey Başkanının sorması üzerine, onların Cidde Konsolosunun Paris'e gizli olarak yazdığı 20 Nisan 1902 tarihli cevabî yazıda Şazeli Şeyhinin Osmanlı Devlet

idâresindeki etkinliği ve panislamizme olan katkıları şöyle anlatılmaktadır;

"İmparatorluğun içlerinde olduğu gibi dış işlerinde de çok büyük bir itibara sahib olan bu büyük Müslüman zatın nüfuz ve hareketi büyük bir ehemmiyeti haizdir. O'nda Din'e ve Taht'a olan desteğin en sağlam misali görülür. İslâm itikadının müdafaası ve Hilafet'in ihyası için her gün biraz daha yayılan hamiyet ve gayreti, onun başına mübalağalı bir hürmet halesi geçirdi. Mevsukan bildirildiğine göre, onun eseri şayan-ı dikkat derecede büyüktür. Büyük Şeyhi olduğu tarikatı, yeniden teşkilatlandırarak, -birkaç sene içinde- bu tarikatı kuvvetli ve korkulacak bir müessse haline çevirmiştir. Böylece bu tarikat, hem dini ve aynı zamanda askeri bir hüviyet kazanmıştır. Bu tarikatın kuvvetli olmasına sebep bir çok

[18] Bk. İhsan Süreyya Sırma, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki Sömürgeciliği.

amil vardır. Her şeyden evvel, çok güzel bir şekilde teşkilatlandırılmış olan silsile-i meratibi ve bütün müridlerinin kesin olarak teslim olduğu, tesir kabûl etmeyen disiplinli ve müridlerinin sayılarının fevkalade kabarık oluşumdandır. Usta bir şekilde Türk politikasının gereklerine göre düzenlenmiş veya ona uydurulmuş olan itikatları Müslümanların heyecana gelmiş rüyalarına ve hararetli hayallerine ümid vermişe benziyor. Yalnız dini menfaatler için çalıştıklarını gösteren tarikat müridleri, aynı zamanda kendilerini Panislamizm propagandasına adamışlardır."[19]

Batı'ya karşı en çok korkulacak faaliyetler

Osmanlı siyasetinin Batı'ya karşı en çok korkulacak faaliyetlerinin tarikatlar olduğunu söyleyen Fransız Konsolosu, yazısını şöyle devam ettiriyor:

"Şunu iddia edebileceğimi zannediyorum ki, bu iki tarikat imtiyazlı olup, gayretleri ve siyasi faaliyetleri ile, iman eserinden başka hiç bir şeyleri görülmeyen bütün diğer İslâmî cemaatleri geride bırakmaktadırlar. Hülasa olarak -kuvvetli teşkilatları, müntesiblerinin çokluğu, sahib oldukları zenginlik ve yukarıdan gelen özel himaye sebebiyle-, bu iki tarikat, bugün için, Türk siyasetinin en faal ve en korkulacak aletleridir.[20]

Batı'ya karşı bu şekilde mücadele veren tarikat hareketini tesirsiz hale getirmek için de, Fransız Konsolosu Paris'e şu tavsiyelerde bulunuyor:

"Mümkün mertebe, sağlık ve ekonomik sebepleri bahane ederek Müslüman tebaamızın Hicaz'a yapacakları Hacc'ı zorlaştırıp azaltmak.

Birbirlerine rakip olan tarikatlara bir takım imtiyazlar tevcih ederek, bu rekabetin artmasına yardım etmek... Burada bizi ilgilendiren husus, bu rekabeti, kendi menfaatimiz yönünde işletmektir.

Büyük Şerifin (Mekke Şerifinin) bizim için desteğini

[19] Bk. İhsan Süreyya Sırma, Ondokuzcu yüzyıl Osmanlı Siyasetinde büyük rol oynayan tarikatlara dair bir vesika, Tarih Dergisi, İstanbul, 1978, Sayı, XXXI, 185.

[20] Ay. es.

[21] Ay. es. s. 186.

ve teveccühünü kazanmak".[21]

Bu tavsiyeler daha sonra gerçekleştirilerek, tarikatları Osmanlı siyasetinden koparıp, kendi menfaatlerine hizmet ettirmenin yollarını araştırmak üzere, Fransız hükümeti, "Service des Affaires Musulmanes et Sahariennes" diye bir teşkilat kurmuştur".[22]

Netice olarak denilebilir ki, tarikatlar Sultan Abdülhamid'in dış siyasetinde önemli bir rol oynamıştır. Onun panislamizm denen dış siyaseti de, kendisine Kızıl Sultan lakabını takan ermeni ve yahudi komitacılarını himaye eden batı dünyasına karşı ortaya konmuştur.

[22] İhsan Süreyya Sırma, Quelques documents inédits, doc. no:6

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN ÇİN SİYASETİNE DAİR BİR VESİKA

Arşiv kaynaklarının Türk ve dünya tarihi açısından ne kadar değerli oldukları, yeni bulunan vesikalar sayesinde hergün biraz daha açığa çıkmaktadır. Bu demektir ki, herhangibir konuyu araştırdığımızda, imkânlar elverdiği nisbette, milli arşivlerle yetinmeyip, konuyla ilgili diğer dünya arşivlerini de gözden geçirmeliyiz.

19. yüzyıl Osmanlı-Çin ilişkilerini ilgilendiren arşiv belgeleri de bu kabilden olup, maalesef tarihçilerimiz tarafından inceleme konusu yapılmamıştır. Oysa ki bu ilişkilerin araştırılmasında Türk tarihinin bilinmesi açısından faydalar olduğu gibi, bu konuyla ilgili kaynaklar da yok değildir.

İşte biz, bu mütevazı makalemizde sözü geçen belgelerden sadece bir tanesi üzerinde duracağız.

Var gücüyle Osmanlı Devleti'ne yüklenen ve onu parçalayıp paylaşma fikrini[23] gerçekleştirme peşinde koşan Batı dünyasına karşı ekonomik yetersizlikten dolayı-fiili bir kuvvetle çıkamayan II. Abdülhamid, pasif bir mücadeleye girişmiştir.

Ermeni isyânlarını bastırdığı için Abdülhamid'e "Le Sultan Rouge" (Kızıl Sultan)[24] lakabını takan Batı, Osmanlı

[23] T.G. Djuvara, Cent projest de partage de La Turquie, Paris, 1914.

[24] Gilles Roy, Le Sultan Rouge Paris, 1986. Maalesef bugün dahi tarihçilerimizin bir kısmı, Osmanlıya küfür, Ermeniye iltifat

bünyesindeki azınlıkları, yani gayr-i müslimleri isyâna teşvik etmekle kalmamış, Anadolu dışındaki Müslümanlar arasında da bir ırkçılık (racisme) cereyanı başlatarak, bunları da İstanbul'dan koparmaya çalışmıştır. Batı emperyalizminin bu faaliyeti, sırf ekonomik üstünlük sağlamak olmayıp, meselenin kökeninde, Orta Doğu'da

hıristiyanlığı yerleştirme düşüncesi yatıyordu ki, bu XI. yüzyılda başlatılan haçlı savaşlarının bir devamı idi.[25]

Bu sömürgeciler, esas gayelerini gizlemek için, bilimsel araştırmalar yapmak bahanesiyle, yüzlerce casusu Orta Doğu'ya göndermişlerdir[26] ki, bunların çoğunu hıristiyan veya yahudi misyonerler teşkil etmekteydi. Bunlar, Anadolu dışındaki Müslümanlara, Osmanlı Devletini sömürgeci, kendilerini de bu sömürüden kurtarıcı (liberatuer) olarak tanıtıyorlardı.[27]

Sultan Abdulhamid, Batı'nın bu faaliyetlerine karşı koymak için, isyân çıkarılmak istenen Anadolu dışındaki Müslümanlardan faydalanmak ve yardımlarını sağlamak gayesiyle, Hilafet merkezi olan İstanbul'dan çok uzakta olan Müslümanları, tarikat şeyhleri[28] veya özel temsilciler vasıtasıyla "Halife" sıfatı etrafında toplamaya çalışmıştır ki, onun bu siyasi-dini faaliyetine "panislamizm" denmiştir. O bu amaçla, Türkistan'a, Hindistan'a[29], Afrika'ya[30] Uzak

[25] C. Brockelmann, Histoire des Peuples et des Etats İslamiaues, Paris 1949 s. 190.

[26] Albert Deflere, Voyoge, au Yemen Paris, 18.86. s.10; Es'ad Cabir b. Osman Râgıb Yemen, el yaz. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, no.TV 4250, s. 11

[27] Gaston Rouet, La question du Yemen, dans Questions Diploma-tiques et Coloniales, Paris, 16 April 1910, No:316, c.29 s.490. İhsan Süreyya Sırma, Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde büyük rol oynayan tarikatlara dair bir vesika. İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul, 1978, XXXI. 183 vd. Victor Berard, Le Sultan, İslam et les Pulssances, Paris, 1907, S.36.

Doğu'ya[31], yani Çin ve Japonya'ya kadar[32] adamlarını göndermiştir.

Pekin Hamidiye Üniversitesi

Abdülhamid, Çin'e gayr-i resmi adamlarını gönderdiği gibi, oradaki müslümanlarla ilişki kurup, onları, kendisine bağlamak gayesiyle resmi heyetler de göndermiştir ki, Enver Paşa heyeti, bunlardan bir tanesidir.[33]

Onun bu faaliyetleri kısmen semeresini de vermiş ve Çin Müslümanları, onun adına -kapısında Osmanlı Bayrağı dalgalanan- Pekin Hamidiye Üniversitesi'ni açmışlardır.[34]

Bilindiği gibi, Çin de 19. yüzyılın sonlarında, Batı Avrupa ülkelerinin sömürmeye çalıştıkları yerler arasındaydı ki, Hindo-Çin bölgesi sömürge haline getirilmişti bile. İşte Uzak Doğu'nun ve dünyanın bu büyük ülkesinde, Müslümanlar da büyük bir yekûn tutuyordu. Bizzat resmi

[31] İhsan Süreyya Sırma, Quekques documents inédits sur le role des canfreries (tariqat) dans la politique pan-İslâmique du Sultan Abdülhamid II. İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 1979, III, 283; İhsan Süreyya Sırma. Sultan II. Abdülhamid'in Uzak Doğu'ya gönderdiği ajana dair. Bu makale 6-9 Şubat 1978 tarihleri arasında İstanbul'da Milli Türkoloji kongresine tebliğ olarak sunulmuştur.

[32] İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamid'in Çin Müslümanlarını Sünni mezhebine bağlama gayretine dair bir belge. İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul, 1979 XXXII, 559, İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamid ve Çin Müslümanları, İstanbul Edebiyat Fakültesi İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1979, CVII, cüz, 3-4 s. 199.

[33] İhsan Süreyya Sırma. Sultan II. Abdülhamid'in Çin'e gönderdiği Enver Paşa Heyeti hakkında bazı bilgiler, İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 1980, IV. 159 vd.

[34] İhsan Süreyya Sırma. Pekin Hamidiye Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi Prof. M. Tayyip Okiç armağanı. Ankara. 1978,

Çin istatistiklerine göre, 1900 yıllarında, Çin'deki Müslüman nüfusu 70 milyonu aşıyordu.[35]

Budist veya diğer dinlerdeki Çinlilere nazaran daha şuurlu ve aktif olan Çinli Müslümanların zaman zaman Batılı sömürgecilere karşı isyân ettiklerini görüyoruz.[36]

Şu ana kadar bulabildiğimiz arşiv belgelerine göre, II. Abdülhamit'in Çin Müslümanlarıyla olan ilişkisi, 1899 isyânlarıyla başlamıştır. Elimizdeki belgelerden anlaşıldığına göre, 1899 yılında Müslüman ayaklanmalarına, Müslüman olmayan Çinlilerin de iştirak etmesiyle,

Çin'deki durumun, oradaki Batılı sömürgecileri rahatsız etmeye ve onları endişelendirmeye başlaması üzerine; Avrupalılara karşı yapılan bu isyânları yatıştırmak için, Alman İmparatoru II. Guillaume, Sultan II. Abdülhamid'e müracaat etmiş ve hatta onu bu yolda teşvik etmiştir.[37]

Abdulhamid ve Çinli Müslümanlar

II. Guillaume'un teklifine müsbet bir cevap veren Abdulhamid, bu şekilde Çin Müslümanlarıyla ilişki kurmaya başlamıştır. Ancak şunu hemen belirtelim ki Abdülhamid'in Çin Müslümanları nezdindeki bu girişimi II. Guillaume'un istediği şekilde gelişmemiş; bilakis oradaki Müslümanların daha düzenli bir şekilde teşki-latlanmalarına sebep olmuştur. Bu durum II. Guülaume'un gözünden kaçmamış; başlangıçta, Abdülhamid'in Çin'de girişeceği hareketleri maddeten destekleyeceğine söz veren Alman Hükümeti, bu sözünden vazgeçmiştir.[38] Ve öyle anlaşılıyor ki, Alman İmparatoru, Sultan

Darby ve Thiersant. De I'İnsurrection Mahometane dans la Chine Occidentale, dans Journal Asitique Paris, 1874, serie VII, s.l-31; Daniela Gluli Tozzi, La Grande Rivolta Musulmana Nello Yünn della-metâ del XIX secola: Antecedenti fasi inizali, Bk. Revista Degli Orientale, 54, 1980, s.359-379.

İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamid'in Çin'e gönderdiği Enver

Abdülhamid'e yaptığı bu teklife pişman olmuş; onun bu teklifi sanki "Çin'deki dağınık Müslümanları teşkilatlandır" babında ve hatırlatma olmuştur. Yine elimizdeki belgelerden anlaşıldığına göre, Abdülhamid II. Guillaume'un arzusu dâhilinde Çinli Müslümanları yatıştırmak şöyle dursun, onlara bu isyânlarında yardımcı olmuştur. Onun gayesi, Avrupa Devletlerini Uzak Doğu'da meşgul edip, Osmanlı Devletiyle uğraşmamalarını temin etmekti. Bu yüzdendir ki, Avrupalılar, Çinliler aleyhine Osmanlı Devleti'ni ve dolayısıyla, Çin Müslümanlarını - ki bu Çinli 70 milyon Müslüman Âbdülhamid'e bağlılıklarını

bildirmişlerdi.-[39] kazanmak için, dini yorumlar yapıyor, Kur'an ayetlerinden deliller getirerek, Müslümanların Ehli-Kitab'ı bırakarak, Çinlilere taraf olamayacaklarını kabûl ettirmeye çalışıyorlardı.[40]

Aynı maksatla, yani Çinlilere karşı Avrupalıları desteklemek ve Çinli Müslümanları ayaklanmaktan vazgeçirmek için elimizdeki belgelerden Âbdülhamid'e karşı oldukları anlaşılan bir grup yani İttihad ve Terakki tarafından bir bildiri neşredilerek, bu bildiride meselenin dini yönden bir yorumu yapılmıştır ki, bu makalemizde sözü geçen bildiriyi sunmak istiyoruz.

Bildiri[41] aynen şu şekildedir. Ulema heyetinin[42] bildirisi: "Her zaman olduğu gibi, cahil halk tabakasının kara taassubunu, mevcut iktidar lehine kışkırtan, Yıldız'ın[43] ileri gelen bazı şahıslarının teşebbüsüyle, bir kaç alim, cami kürsülerinde, Kur'an tarafından Ehl-i Kitab olarak tanınan hıristiyanlara karşı dinsizleri tutarak Çin

39 Bk. İhsan Süreyya Sırma, Pekin Hamidiye Üniversitesi.
40 Archives du Ministère des Affaires Etrangères Françaises, No. S. Turquie, 1899-1900 no. 167, s.207.
41 Archives du Ministère des Affaires Etrangères Françaises, N.S. Chine, no:81, 1900 s.208.
42 Ulemâ heyetinin kimlerden teşekkül ettiği belirtilmemektedir.
43 Yıldız Sarayının

olaylarına atıfta bulunmaktan çekinmemişlerdir.

Bu yakışıksız ve canice faaliyetlerin gerçekle bağdaşmadığını, insan hakları konusunda dinimizin gerçek umdelerini aşağıda arzederek Avrupa'nın gözleri önüne sermenin, bizim için mukaddes bir görev olduğuna inanıyoruz.

1. İslâm Hukukuna Göre Elçilerin Dokunulmazlığı:

Hicretin 6. senesinde, Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.) yanında 1500 sahabisi olduğu halde, Medine'den Mekke'ye gitmek istedi. Hz. Peygamber Mekke'ye yaklaşınca, oranın idârecileri olan putperestlere, seyahatinin gayesinin savaş değil, sadece Kabe'yi ziyaret olduğunu bildirmek için Hurraş adında bir elçi gönderdi. Mekkeli kâfirler, bu elçiye saldırdılar ve ellerinden kaçmaya muvaffak olmasaydı, onu öldüreceklerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, aslen Mekkeli olan akrabası Hz. Osman'ı elçi olarak gönderdi ki, Mekkeli dinsizler onu öldürmeye cesaret edemediler; fakat haksız olarak onu tutuklayıp hapsettiler.

Bütün bu haksız muamelelere rağmen, bizim ulu Peygamberimizin, putperestler tarafından daha sonra üç kez göndermeye mecbur kaldıkları elçilerine karşı olan tutumu, çok daha değişik oldu. O, bu elçileri en büyük nezaketle kabûl etmiş ve en güzel bir şekilde ağırlamıştır.

Hudeybiye (Mekke yakınlarında bir yerin adıdır) adı altında bilinen bu dini uygulama, kendisini gönderen milletin dini ve ırkı ne olursa olsun, bir elçinin mukaddes ve dokunulmaz olduğu hakkındaki İslâmî hükmü ve Hz. Peygamber tarafından verilmiş bir misaldir. Elçiye karşı kötü davranmak şöyle dursun, Hz. Pey-gamber'in bu hükmü, ona saygı gösterilmesini hatta saldırıya uğradığında onu korumayı bile emretmektedir. 20

2. Ehl-i Kitab'a karşı (hıristiyan ve yahudi) takı-nılacak tavır hakkında Kur'an-ı Kerim'in hükmü:

Onların mallarına kendi malları gibi, hayatlarına da kendi hayatları gibi saygılı olmak bütün Müslümanların görevidir.

3. Müste'min (yani İslam Devletinde seyahat eden veya geçici olarak kalan yabancılar) hakkındaki hüküm:

Onlar İslâm adaletinin himayesi altında olup, hayatları korunmalıdır.

Netice

Yukarıda zikredilen dini hükümlere uyarak, Ehl-i Kitab'ı yani hıristiyan ve yahudileri korumalıyız.

Kendi imanımız ve milliyetimizi koruyup, Kur'an'ımıza dayanarak, İncil'e tabi olup, medeniyyet ve ilerleme yolunda yürüyen Avrupalı hıristiyanların yanında yer almamız gerekmektedir. Putperestlerin yanında yer alıp, vahyedilmiş din saliklerine küfretmek, bizim dini kanunumuza aykırıdır. İslâmiyet, barbarlık ve zulüm demek değildir!

Netice olarak, Saray'ın gizli ve kötü teşviki altında, Çin barbarlığını destekleme zayıflığını gösterip İslâm'la bağdaşmayan Müslümanları bütün kuvvetimizle kınıyoruz.

Bizim devrimci haykırışımızın, tüm medeni dünya tarafından duyulmasını arzu ediyoruz.

Bizim en büyük arzumuz, Hükümetimizin, otuz milyon Çinli Müslümana vaizler göndererek, putperestlerin şiddetine karşı, Çin'de bulunan hıristiyan ve yabancıları, dinin emrine uyarak desteklemeleri ve korumaları için onlar üzerine dini bir tesir icra etmesini görmektir."...

Makalemize konu olan bildiri bu şekilde sona eriyor.

Değerlendirme

İttihad ve Terakki sözcüleri tarafından İstanbul'da dağıtılmış olan bu bildiride, Sultan Âbdülhamid'e ve Müslümanlara karşı Avrupa'nın tutulduğu aşikardır. Her zaman olduğu gibi, bu din düşmanları meseleyi saptırmaya çalışmışlar, ve Çinli Müslümanların emperyalist Batı'ya

karşı olan meşru isyânlarını, putperestlerin isyânı olarak takdim etmek istemişlerdir. Bu bildirilerinde, kendi dinsiz emellerine İslâm Hukukunu da alet etmek istemişlerdir. Bunlar, fiiliyatta İslâm ahkamını yıkmaya çalışmalarına rağmen, hakimiyetlerini sürdürebilmek için dini alet etmekten, saf Müslümanları kandırmaktan, kendilerinin medeni, gayrisinin gerici olduğunu tekrarlamaktan geri kalmamışlar. Onlara göre, İslâm, sadece bir kültür ve ahlak manzumesidir. Onun bir hayat nizamı olduğunu unutturup 1400 sene öncesine atmak isterler.

Yoksa ey İstanbul Ulema Heyeti(!), hıristiyanın, yahudinin Çin'deki haklarını(!) müdafa etmek sana mı düşdü? Fakat Afrika'yı sömürgeleştiren Fransa'yı, Hindistan'ı kana bulayan İngiltere'yi görmezsin. Çünkü senin akıl hocaların onlardır. Aynı ulema heyeti(!) ermenilerle birleşip Sultan Âbdülhamid'e Kızıl Sultan dedi; ve diğer gayr-ı müslim unsurlarla birleşip onu iktidardan uzaklaştırdı. Onun için her makam kapan alim; her Kur'an okuyan İslâm dostu olmaz. Allah'a karşı olan, O'nu nasıl müdafaa etsin ki?

SULTAN ABDÜLHAMİD'İN HAC SİYASETİ

Hilafet'in Osmanlı Devleti'ne geçmesinden, Atatürk tarafından ilgasına kadar, hiç bir Osmanlı Sultan Halifesi'nin hacca gitmemiş olması, günümüze kadar tarihçilerin çözemediği bir muamma olmaya devam ediyor.

Bilindiği gibi, hicri 8. senenin Ramazan ayında Hz. Peygamber (s.a.s.) Mekke'yi fethetti. Bunu takibeden 9.

sene de Müslümanları hacca göndererek, Hz. Ebu Bekir r.a.'ı "Hac Emiri" tayin etti.

Hz. Ebu Bekir (r.a.) yanındaki hacı adaylarıyla Mekke'ye giderken, Zul-Huleyfe denen yere vardığında; Hz. Peygamber s.a.s.'in, onun ardından gönderdiği Hz. Ali r.a. çıkageldi. Hz. Ali r.a., Resulullah s.a.s.'in şu emrini getirmişti: Bundan böyle, hiç kimse çıplak olarak Kabe'yi tavaf edemiyecek, ve bu seneden sonra, Müslüman olmayan hiç kimse hacca gidemiyecektir.

Müteakip sene, yâni hicretin onuncu yılında, hac ibadetini bizzat Hz. Peygamber s.a.s. yönetti. Böylece o, hem Devlet Başkanlığını, hem de hac emirliğini birden yaptı. Bu hac esnasında, Müslümanlar için çok önemli olan bu siyasi ibadeti, en ince teferruatına kadar Müslümanlara öğretti.

Hz. Peygamber s.a.s.'in vefatından sonra, onun raşid halifeleri de bu dini vecibeyi yerine getirmekten geri durmadılar; gidemedikleri senelerde de, kendi yerlerine haccı yönetecek emir'leri tayin ettiler.

Emeviler zamanında ise, iç savaşlar ya da başka sebepler öne sürülerek halife-sultanlar, bu büyük ibadeti ihmal etmeye başladılar.

Abbasiler zamanında, bu dini vecibe daha ciddiye alındı; ve mesela Harun Reşid, hilafeti boyunca her iki senede bir hacca gitti. Gitmediği senelerde de, eskiden olduğu gibi hac emirleri tayin etti.

Emevilerden itibaren uyulan fetvaya dayanarak, halifenin uzun müddetle devlet merkezini terketmesinin, bazı siyasi mülahazaları, yani sakıncaları beraber getireceği söylenmiş ve maalesef, hiç bir Osmanlı Sultan-Halifesi, hacca gitmemiştir.

Cem Sultan ve Genç Osman'ın bu yolda teşebbüsleri olmuşsa da [44] , onlar ne sultandılar, ne de halife...

Mamafih, Osmanlı Sultan-Halifeleri de, hacca gitmemelerine rağmen, haccı idâre etmek üzre Surre Emini ve Hac emirlerini göndermeyi ihmal etmediler. Yine bu ihmallerine rağmen, "Harmeyn-i Şerifeyn" dediğimiz Mekke-Medine'ye, her zaman en güzel hediyeleri göndererek, o konudaki hassasiyetlerini gösterdiler. Onları 'hacca gitmediler' diye tenkid ederken, belki haklarını da teslim etmemiz gerekir.

Saltanatı döneminde, "Tanzimat" denen felâket gibi, bir çok kusurları olan, Osmanlı donanması için gemileri Lloyd Şirketinden kiralarken, yani donanmanın savaş, hatta nakliye gemileri yokken, haşmetli Dolmabahçe Sarayını yaptıran ve de şarap içmekten çekinmeyen Sultan Abdülmecid'in bile Haremeyn'e karşı olan saygısını göstermek için İlmiye Salnâmesinden[45] şu satırları okuyalım:

"Cennetmekân Âbdülmecid Han Hazretleri Ravza-ı Mutahhara-i Risâletpenâhinin ta'mir ve tezyin-i zahiresine fevkalâde sûreti itina gösterdi, İstanbul'da kıymetdâr

44 Ayrıntılar için bk. D'Ohsson, Tablau Generale de l'Empir Ottoman, Paris MIDDC. LXL, III, 247-257.

45 Daru'l-Hılâfeti'l-aliyye, matbaa-âmire, 1334, s. 611; ayrıca bk. İ. Süreyya Sırma, l'Institution et les biogpraphies des şayh al-İslâm sous le regne du Sultan Abdülhamid 11. s. 98-99.

levhalar, avizeler, kitaplar ve şâir ma'mulâtı bedi'a ve mensucat-ı nefise takdimiyle arz-ı ubudiyyet ve niyaz-ı şefaat olunuyordu.

Hazret-i Padişahın takdim olunan eşya arasında bir levhaya nazar-ı padişahane ve arifaneleri müsadif oldu ki - şah-ı şahan-ı cihan Abdülmecid-mısraı muharrer idi. Ruh-ı latif-i Muhammedi'ye mütevessil olan cinan-ı padişah, - ben kimim ki Sultanu'l-Enbiya Efendimiz Hazretlerinin

tahtgah-ı risaletpenahilerinde böyle evsaf ile yâd olunayım?- buyurdu. Derhal o vezin kafiyede- Çâker-i Fahr-ı Resul Abdûlmecid (Resulullah'ın kölesi Abdûlmecid) mısra-ı beliğini irticalen inşâd eyledi."

Denilebilir ki, siyasi bir ibadet olup, beynelmilel bir vasfa sahip olan hacc'ın bu yöndeki önemini ilk anlayan ve Panislamizm denen, İslam birliği politikasını hedefine vardırabilmek için Haremeyn-i Şerifeyn dediğimiz Mekke ve Medine'ye özel bir itina gösteren Osmanlı Sultan-halifesi II. Abdulhamid'dir.

Tanzimat zihniyetinin ne denli zararlı olduğunu anlayan Sultan Abdulhamid, sırf o zihniyeti iktidara getirmemeye çalıştığındandır ki, Ermeni ve Yahudi çetecileriyle birleşen Jön Türkler -nâm-ı diğer İttihad ve Terakki- ona Kazıl Sultan demişlerdir.

Jön Türklerin akıl babaları olan Fransızların İstanbul'daki elçisi Paris'e yazmış olduğu telgrafta, Osmanlıları reform yapmaları için durmadan sıkıştıran Batı'nın emellerini şu şekilde dile getiriyordu:

"Ekselânslarının çok iyi bildiği gibi, bizim bu reformlardan maksadımız, Osmanlı Devletini kalkındırmak değil, Ayasofya üzerinde parlamakta olan hilâli indirip, yerine tekrar Hıristiyan haçını koymaktır".[46]

Sultan Abdulhamid, Batı'nın bu düşüncelerini -geç de olsa- anlamış; Batı'yla ve Batı'nın Osmanlı Devletindeki temsilcileri olan Jön Türklerle siyasi bir mücadeleye girmiştir ki, Batı'nın Panislamizm dediği ve bugüne kadar ondan korkup, aramızda "irtica" yaygaraları koparttığı hareketin sebebi de bu korkudan ileri gelmektedir: İslâm gelmesin!...

[46] Fransız Hariciye Arşivi, N.S. Turguie, 1876, s. 38.

Batı dünyasının korkulu rüyası İslâm'dır ki, onun çağdaş(!) tarihçisi Toynbee, Batı'yı ve onu tanrılaştıranları şöyle uyarıyor:

"Panislamizm uykudadır. Fakat biz, bu uyuyanın her zaman uyanabileceğim hesaplamamız lazım. Şayet birgün bu güç Batı egemenliğine karşı çıkıp Batı düşmanlığını parola ederek harekete geçecek olursa, İslâm'ın vurucu esprisi üzerinde öyle bir psikolojik tesir yapacaktır ki, ashab-ı kehf gibi uzun bir müddet uyumuş olsalar bile, bir kahramanlık çağını başlatarak uyanacaklardır."[47]

Sultan Abdulhamid, parçalanmakta olan, bütün Avrupanın göz diktiği Osmanlı Devletinin kurtuluşunun tek ümidini, Müslümanların birleşmesinde gördüğü için, kendine özgü, dinî-siyasi bir faaliyet göstermiştir. Onun bu yeni siyasetinden maksadı, Anadolu dışındaki bütün Müslümanları kendisine bağlamak olduğundan, dünya Müslümanlarının yeniden örgütlenerek Batı emperyalizmine karşı birleşmelerini istiyordu. Bunu yaparken de, üzerinde taşıdığı Hilâfet sıfatından yararlanıyordu ki, onun Panislamist siyaseti budur[48].

Sultan Abdülhamid'in Devlet'in sınırları dahilinde başlatmış olduğu demiryolları ve telgraf hatları şebekesi projeleri de, aslında onun panistlamist siyasetinin bir parçasıdır.

Sultan Abdulhamid, başlatmış olduğu ve Medine'ye kadar ulaştırdığı demiryolları vasıtasıyla, İslâm dünyasındaki ulaşımı kolaylaştırmak ve her sene hacc için

Bk. La Civilisation a l'epreuve, Paris, 1951, s. 228.
İhsan Süreyya Sırma, 11. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti, İstanbul, 1985, s. 34 vd. .

Mekke'ye giden binlerce, milyonlarca Müslüman vasıtasıyla İslâmî birliği temin etmek istiyordu. Bu siyasetinin bir gayesi de, Mekke Şerifinin rolünü en aza indirmek, ve onun dünya

Müslümanları -en azından hacıları- üzerindeki nüfuzunu kaldırmak, böylece bütün Müslümanları fiilen olmazsa bile, hiç olmazsa "siyaseten" İstanbul'a bağlamaktı[49]

Sultan Abdülhamid, temsil etmiş olduğu "hilâfet"in de bu konuda birinci derecede rol oynayabileceğini bildiğinden, kendinden önceki Osmanlı Sultanlarının yapmadığını, ya da yapamadıklarını yapmaya karar veriyor ve kendi gayretiyle bitirilen telgraf hattıyla, Mekke Şerifi'ne gönderdiği ilk telgrafta, Medine'ye varmış olan demiryolu Mekke'ye varır varmaz, hac için Mekke'ye gideceğini bildiriyordu[50]

Ne var ki, Sultan Abdülhamid'in ve Devletinin düşmanı olan güçler, buna müsaade etmedikleri gibi, demiryolunun Mekke'ye varmasına da mani oldular. Sultan Âbdülhamid'e karşı, İttihad ve Terakki gibi "çağdaş (!) düşünce"liler'le yahudi ve hıristiyanlar, yani Batılılar birleşerek, onun büyük panislamist projelerini suya düşürüp, yok yere Osmanlı Devletini Birinci Cihan Savaşına sokarak, hem de bu iş için, tıpkı Sultan Abdülhamid'in hal'i için yazılan fetva gibi çağdaş bir fetvayı Şeyhülislama imzalatarak, Osmanlıyı Batı'nın uşağı yaptılar.

Çağdaş(!) Jön Türk Enver Paşa, çağdışı dedikleri Müslümanlara 'sizi mürteciler! İrtica getirdiniz! Hepinizin kafasını keseceğiz!" diye bağırıp, tehditler savurarak, efendileri olan Batı'yı memnun etmek için şöyle slogan

[49] Ay. es. s.46-47.

[50] Victor Berard, Le Sultan, l'Islam et les Puissances, Paris, 1907, s.191.

atıyordu.

"Artık ne Bulgar var[51] ne Yunan; ne Rum var, ne Yahudi ne Müslüman. Aynı mavi gök altında, hepimiz eşitiz !"[52]

İttihad ve Terakki çetecileri, aynı mavi gök altında Müslüman ve gayrimüslimin statüsünü, Allah'ın kanununa rağmen, aynı yaptılar amma; Müslümanlarla aynı seviyeye, hatta daha üst seviyelere çıkarttıkları Ermenilerin kurşunlarıyla öldüler. Hürriyet kahramanı(!) diye nesillere yutturulan ve Sultan Abdülhamid'in hal fetvasını tabanca zoruyla Şeyhülislam Ziyauddin Efendi'ye imzalatan Talat Paşa gibi...

Tarih daha neler yazacak?... Yeter ki Müslümanlar, münâfıkları hakkıyla tanısın! Yeter ki Müslüman kendisini sömüren Allah düşmanlarına artık payanda ve destek olmasın! Onlara "evet" demesin!..

Öyle garipleşti ki dünya, % 90'ı kendisine Müslüman diyen bir ülkede, Müslümanlara "azınlık" denmeye başlandı.

Nur içinde yatsın, ne güzel demişsin üstad:

"Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!"...

[51] Bu cümleye bakarak, kimlerin Bulgarları başımıza bela ettiğini yani bunun İttihad ve Terakki zihniyetinin sonucu olduğunu bilelim.

[52] G.Young Constantinople, Paris, 1948, s.294.

ERMENİ MESELESİ NEREDEN KAYNAKLANIYOR?

Asırlarca Müslüman devletlerin idâresi altında sakin ve itaatkâr bir hayat sürdürmüş olan Ermenilerin, 19. yüzyılda birdenbire ayaklanıp, Osmanlı Devleti'ne başkaldırması, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. Ve kanaatımıza göre bu meseleye şimdiye dek bakıldığından farklı bir şekilde bakmak gerekir.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde başlatılıp, binlerce Müslümanın şehit edilmesiyle sonuçlanan ermeni isyânlarının çıkartılmasına esas âmil nedir, onun üzerinde durmak lâzımdır.

Bilindiği gibi, Avrupalılar Sultan III. Selim'den itibaren, sürekli olarak Osmanlı Devleti'nden reform istemekteydiler. Ne var ki, Batı'nın büyük baskılarla kabûl ettirmeye çalıştığı bu reformlar, sadece ve sadece Osmanlı Devletinin bünyesinde bulunan azınlıklara, yani hıristiyan ve yahudilere hak ve imtiyazlar tanımaya müteveccihti. Nitekim sürekli olarak istenen bu reformlar hakkında, Fransa'nın o zamanlar İstanbul'da bulunan Sefiri, Paris'e şunları yazmaktadır:

"Ekselânslarının çok iyi bildiği gibi, bizim bu reformlardan maksadımız, Osmanlı Devletini kalkındırmak değil, Ayasofya üzerinde parlamakta olan hilâli indirip,

53 Archive du Ministère des Affaires Etrangères Françaises, N.S. Turquie, 1876, s.38 vd.

yerine tekrar hıristiyan haçını koymaktır."[53]

Batı'ya yakınlığı ve özellikle İngiliz menfaatlarını korumaya çalıştığı bilinen Mustafa Reşit Paşa[54] Avrupa'dan döner dönmez, onları memnun etmek için hazırladığı "empoze" Tanzimat Fermanını Sultan Âbdülmecid'e kabûl ettirerek 26 Şaban 1255 (1839)'da ilân etti. Avrupalıları memnun eden bu ferman, Müslüman tebâa tarafından tepkiyle karşılandı. Çünkü hıristiyanlar fermanı "kendi milli gayelerinin tahakkukuna yarayacak bir vesika" olarak telakki ediyordu.[55]

Tanzimat'a kadar Tıbbiye Mektebine (Tıp Fakültesine) giremeyen gayr-ı müslimler, Tanzimat Fermanının kendilerine sağladığı haklardan istifade ederek bu mektebe öğrenci, hatta hoca bile olmuşlardır. İstanbul'daki yahudi hahamlarının müracaatı ve Sultan Abdülmecid'in fermanıyla yahudilere özel muamele bile yapılmış, "Yahudiler, dinleri üzerine Tıbhânede yiyecekler, içecekler ve diledikleri gibi âyin ve ibâdet yapacaklar" diye, saraydan irâde çıkmıştır.[56]

Bundan sonra da, Anadolunun fakir Müslümanı yerine, İstanbul'daki zengin ermeni, yahudi ve rumlar Tıbbiye Mektebi'nde okumuşlar ve daha sonra mektebin idâresi tamamen bunların eline geçmiştir. İşte senelerce bu müessesenin başında idârecilik yapan Ermeni Marko Paşa da bunlardandır.

[54] Bk. İhsan Süreyya Sırma, Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri, 3. Baskı, İstanbul, 1984, s.34.

[55] İslâm Ansiklopedisi, Tanzimat maddesi

[56] Bk. İhsan Süreyya Sırma, Yahudilerin İlk Defa Osmanlı Tıp Fakültesine Kabulü'ne dair bir vesika. Türk Kültürü Dergisi, Ankara, Şubat, 1979, sayı. 196.

[57] 80 Yıllık Hatıralarım, İstanbul, 1939, s. 18-21.

Jön Türklüğün temeli bu mektepte atıldığından ve Jön Türkler, Sultan II. Abdulhamid aleyhinde Ermeni komitacılarıyla birleştiklerinden dolayıdır ki Tıbbiye Mektebinden bahsediyoruz. Nitekim bir Jön Türk olan İstanbul Eski Belediye Reisi Cemil Topuzlu, hatıratında[57] şunları yazmaktadır:

"... Fransız Büyük ihtilâlinden aldığımız örnek üzerine hemen her vakit hürriyet, müsâvât, adalet taraftarı ve Sultan Hamid istibdadının da şiddetle aleyhindeydik. Son sınıf talebeleri koğuşlarda yatmazlar; dörder, beşer yataklı odalarda bulunurlardı... geceleri arkadaşlar bir araya gelince padişah aleyhinde ihtilâle davet eden bir takım yazılar yazar, şapirgrafla basar, bunları gizlice diğer sınıftaki arkadaşlara ve hatta harice bile dağıtırdık... Jön Türklük hareketi orada (yani Tıbbiye Mektebinde) doğmuştu. Marko Paşa hem mektebi, hem de sarayı mükemmelen idâre ederdi."

Jön Türkler gerçeği

Yine Cemil Topuzlu, İstanbul'daki merkezlerini de şöyle anlatıyor: "...Merkezi o sıralarda Beyoğlu'nda küçük bir apartmandaydı. Devam eden âzanın ekserisi ecnebi ve "Lövanten" hekimler, ve reisimiz de Sertabib-i Hazret-i Şehriyârı Mavroyani Paşa idi. Benden başka Türk, Müslüman olarak hiç bir âza yoktu."[58]

Jön Türkler'in, Sultan Âbdülhamid'e karşı Ermeni çeteleriyle birleştiklerine dair iki rapor da, aynen şu şekildedir:

"Kulları her ne kadar teveccühü şahânelerinden mehcur ve birtakım kimselerin haysiyetine tecavüzleri yüzünden münkesir ve mağdur isem de, pek küçük yaştan beri nimet-i hümâyunlarıyla perverde olduğumdan, Jön Türk ve Ermeni komitelerinin birleşmesi neticesi olarak

Cenova'da son verilen karar mucibince nefs-i hümayunlarına suikast için tertibat alındığını ve ben-degân-ı şahânelerinden Diran Kelekyan[59] Efendinin bu haberi teyid ettiğini arzederim. 1321 Mayıs 17 Kahire"[60]

[58] Ay. es. s.69

[59] Diran Kelekyan, Türkçe-Fransızca lügatini yazan Ermeni bilgini.

[60] Tahsin Paşa, Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları, İstanbul, 1931, s. 189.

Alman sosyalistlerinden Hangi Andolf un ihbarı:

"Her ne kadar Osmanlı İmparatoru Sultan Hamid Han Hazretleri sosyalist umdelerine karşı menfi hareket buyurmakta ise de, Alman menafi'ine hadim olması hasebiyle Jön Türk ve Ermeni ve bulgar komitelerinin nefs-i şahane aleyhinde icrasını tasavvur ettikleri suikastın çok geçmeden ikâma intizar eylediğini bildirmeyi kendime bir vazife bildiğimi arzederim. 5.11.1904[61]

Nitekim, bu raporların ihbar ettiği gibi çok geçmeden meşhur bomba hadisesi olmuş, Ermenilerin tertipledikleri bu suikast neticesinde, bir çok insan hayatını kaybetmiş, Sutan Abdulhamid de Allah'ın bir lütfü olarak, yara almadan kurtulmuştu.

Doksanüç harbinden sonra yapılan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarında Ermenilere bazı siyasi haklar veriliyorsa da Abdulhamid, Devleti'nin güvenliği açısından bu maddeleri çalıştırmamış ve onun bu tutumu üzerine, Ermeniler Batı'nın teşvik ve yardımlarıyla isyânlarını çoğaltmışlardır.

Ermeniler, 1889'da Cenevre'de Hinçak ve 1890'da Tiflis'te Taşnak partilerini kurdular.[62]

Sultan Abdulhamid, 1894'de isyân eden Sasun Ermenilerini sert bir şekilde bastırınca, İngiliz ve Fransız

hükümetleri, olayı -sureta tetkik etmek üzere-Türkiye'ye heyetler gönderdiler. Bu karışıklıkların sebebinin tamamen Ermeniler olduğu tesbit edilmesine rağmen, mesele adı geçen devletler tarafından saptırıldı ve "Abdulhamid, Sasun'da Ermeni katliamı yapıyor" diye yaygaralar koparıldı.

30 Mayıs 1894'de Fransız hariciye bakanlığına getirilen M. Hanatoux Sultan Abdülhamid'in Müslüman ve gayr-i müslim reayasına çok iyi davrandığını, onların

Ay.yer.
Jean Pierre Alem, l'Armenie Paris, 1962, s.49.

haklarını koruduğunu ilan etmesine rağmen, tarafsız konuştuğu için kale alınmamış ve bir müddet sonra da görevinden alınmıştır.

Görevinden alınan M. Hanataux, Revue de Paris'in 1 Aralık 1895 sayısında Ermenilerin Abdulhamid tarafından katliam edilmediklerini, bilakis onun bütün vatandaşlarına adil davrandığını söylüyor ve şöyle devam ediyor:

"...Abdulhamid, esmer, soluk yüzlü, endişeli bakışlı ve güzel elleri olan bir adamdır. O bu nazik eliyle, Afrika ve Asya ortalarından Balkanlara kadar olan İslâm dünyasının bütün fertlerini birbirine bağlarken; aynı nazik eliyle Kudüs ve Çanakkale boğazının anahtarlarını da tutmaktadır: Küçük ve nazik ve fakat gerçekte çok meşgul olan bir el"[63]

O zamanlar Ermenileri hararetle destekleyen İngiltere, aslında Ermeni isyânlarından yararlanarak, Rusya ile anlaşıp, Doğu Anadolu'ya müdahale etmek istiyordu.[64] Allah'ın bir lütfu olacak ki, bu konuda anlaşamamışlardır.
..

Sasun, Van ve Zeytun isyânlarından sonra, 1895'de Trabzon, Erzurum, Erzincan, Bitlis, Diyarbakır, Malatya,

Sivas, Mardin ve daha bir çok yerde Ermeniler isyân çıkarttılar.

Sultan Abdulhamid, bütün bu isyânları bastırıyor; kadın ve çocuklarına varıncaya kadar Müslümanları kesen Ermenileri cezalandırdığı için de, Ermeniler ve onların hâmisi Avrupa, ona Kızıl Sultan (Le Sultan Rouge) lakabını takıyordu.[65] Tabii daha sonra bizim tarihçiler(!) de,

63 Malcolm Mac Coll, Le Sultan et les Grandes Puissances, Fransızca 228-Ay.es. s. 14.

64 Ay. es. s. 14.

65 Malcolm Mac Coll'un adı geçen eseri, tamamen bu konuya haşredilmiştir. Ayrıca bk. Gilles Roy, Le Sultan Rouge, Paris, 1939

Ermenilerin uydurmuş olduğu bu terimi alıp, pervasızca kullanacaklardır.

Abdülhamid, Ermeni isyânlarını bastırmak için, Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'dan asker toplayarak "Hamidiye" adında özel bir ordu kurdu. Bu ordunun kurulmasından sonra, Ermeniler Doğu Anadolu'da fazla varlık gösteremeyince, 26 Ağustos 1896'da İstanbul'daki Osmanlı Bankasını basarak bir çok kişiyi öldürdüler; yukarıda temas ettiğimiz gibi, 1321 senesinde Sultan Âbdülhamid'e suikast düzenlediler.

Fakat Avrupa'nın bütün baskılarına ve Abdülhamid'in Kızıl Sultan ilân etmelerine rağmen o, Ermeni isyânlarını bastırdı ve onların ütopik idaellerine mani oldu.

Sultan Abdülhamid, Ermenilerin, Ermenistan, yahudilerin Filistin'de kurmayı tasarladıkları İsrail hayallerini sert bir şekilde engelleyip; bunlara destek olan İttihat ve Terakki'nin Avrupaî-masonik fikirlerine karşı çıkınca, bütün bu muhalif gruplar ona karşı birleşip, 1909'da onu tahttan indirdiler.

Otuz üç sene Osmanlı Devleti'ni -Müslümanların Halifesi olarak- yöneten Âbdülhamid'e hal' fetvasını -ki bu fetva bile İslâm Hukukuna aykırıydı-[66] bildirmek için gönderilen heyeti dahi gayr-ı müslimlerden teşekkül ettirdiler. Bir Arnavut, bir Rum, bir Yahudi ve bir Ermeni, İttihat ve Terakki hükümetini temsilen Sultan Âbdülhamid'e hal' fetvasını götürdüler.[67]

Sultan Abdülhamid'den sonra gelen Hükümetler zamanında da Ermeni tehcirine karar verildi.

1914'de bazı reformlar istemek ve Ermenilere bazı haklar elde etmek için, Erzurum, Sivas, Trabzon, Van, Bitlis, Diyarbakır ve Hartum vilayetlerine Avru-pa'dan heyetler gönderildi. Ancak aynı sene Birinci Cihan Savaşı patlak verince, hayetler geri döndü.

66 Bk. İhsan Süreyya Sırma, l'Institution et les Biographies des Şeyh-al-islam Sous le règne du Sultan Abdülhamid II, Strasbourg, 1973, s.l64.vd.

67 Gorges Young, Constantinople, des origines o nos jours, Fransızca tercümesi, Paris, 1948, s.312.

Rusya ile yapılan bütün savaşlarda Haçlı ordularına yardım ettikleri gibi[68] Ruslara yardım eden Ermeniler, isyânlarla olduğu gibi antlaşmalarla da birşey elde edemeyince, 1974' kadar sakin durdular.

1974 Kıbrıs savaşından sonra bütün Avrupa -başta Amerika olmak üzere- Türkiye'ye ambargo uygulayınca, Ermeni terörünü de yeniden başlattılar.

Netice şu oluyor ki, 19. yüzyıl Ermeni isyânları nasıl emperyalist Batı dünyasından kaynaklanıyor idiyse, bugünkü terör de oradan kaynaklanmaktadır.

Jean-Pierre Alem, a.g.e. s.33.

FRANSANIN OSMANLI DEVLETİNDE BESLEDİĞİ NİFAK ODAKLARI

Batı misyonerlerinin, Hz. İsâ a.s.'ı dahi üzecek olan menfî faaliyetleri, çok eskiden beri başlamış olup, günümüzde dahi devam etmektedir.

Bu korkunç faaliyetin, Hz. İsâ a.s.'ı üzen tarafı, onun adına çıkılıp, dinin emperyalizme âlet edilmesidir. Yani, misyonerlerin zahiren görünen faaliyetleri, hıristiyanlığın neşri olmakla beraber, tarih ve özellikle 19. ve 20. yüzyıllar bu sinsi hareketin esas gayesinin Batı emperyalizmine öncülük etmesi ve ona yol göstermesi olarak ortaya koymuştur .Aksi takdirde Batı devletlerinin misyoner teşkilatlarına açıktan açığa bu kadar yardım etmeleri nasıl izah edilir?

Özellikle 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinde çıkartılan isyân ve anarşinin en büyük destekçileri de Batı'nın beslemiş olduğu misyoner teşkilatlarıdır.

Meselâ İngiliz misyoner teşkilatlarının Müslümanlar hakkında almış olduğu kararlardan sadece ikisini zikredelim:

"Karar no 6: Müslüman ülkelerinde, her tarafın emniyetsiz bir hâle gelmesi sağlanacak; bunun için şehir ve köy merkezlerinde karışıklıklar (anarşi) çıkarılacaktır. Bu karışıklıkları çıkaranlar, kötülük yapanlar , fitneciler,

[69] Bk. İhsan Süreyya Sırma, Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri, İstanbul 4. Baskı, s. 112.

eşkiyalar ve yol kesenler, her vesileyle mükâfatlandırılacak ve bunların silah ve paraları İngiltere tarafından temin edilecektir."[69]

Yeşilköy: Fransiskenler manastırı.

Kudüs: 1. Hıristiyan akidesine bağlı fransiskenler manastırı.
2. Sion papazları manastırı.
3. M. Sion Fransız mezarlığı.
4. Kral türbeleri.
Çerişo (?): Fransisken kiliseleri.
Sen-Jan de la Montagne: Beyaz papazlar senatoryumu.

Bethleem: Hıristiyan akidesine bağlı fransiskenler manastırı.

Yafa: Hıristiyan akidesine bağlı fransiskenler manastırı.
Sen-Josef manastırı.
Kremizan: Salesien manastırı.
Beit Cemal: Salesien manastırı.
Ramala: Sen-Josef manastırı.
Beitallah: Sen-Josef manastırı.
Edirne Vilâyeti

Mustratlı: Meryem'in Urucu Cemiyeti'ne ait manastır, dispanser kilise.
Kastamonu Vilâyeti
Kerasund(?): Kapüsen manastır ve kiliseleri.
Diyarbakır Vilâyeti Urfa: Kapüsen manastırı
Fransisken manastırı. *Halep Vilâyeti*
Şenarzik: Fransisken manastırı.
Karadaran: Fransisken manastırı.
Bağcihaz: Fransisken manastırı.
Yakubiye: Fransisken manastırı.

İskenderun: Fransiskenlerin eski kilisesi.

Beyrut Vilâyeti

Beyrut: Mariamat manastırı.

Lattaki: Hıristiyan akidesine bağlı fransisken manastırı.

Saffed: Mariamat manastırı.

Şam Vilâyeti

Humus: Jezvit manastırı.

Mariamat manastırı.[72]

Değerlendirme

1. Yukarıda, Osmanlı Devletinde fâaliyet göstermiş olan hıristiyan teşkilatlarına ait sadece birkaç vesikayı değerlendirdik.[73] Müslüman tarihçileri bekleyen vesikalar, lâyıkıyle araştırılıp, dikkatlice incelendiğinde, bilgilerimizin alt-üst olacağı; yıllardır nesillerimize "medeni" diye tanıtılan Batı'nın, bu medeniyet (!) çerçevesinde bize ne denli kuyular kazdığı, ayân-beyân ortaya çıkacaktır.

2. Tarihimizi, irticacı gazetelerin dağıttığı Batı güdümündeki "ilâve'lerden değil, gerçek tarihî vesikalardan öğrenme zamanı artık gelmiştir.

3. Tarihi vesikalar incelendiğinde, yüz sene önce Müslümanlara mürteci diyen çevrelerin kim oldukları, bunların ne derece Müslüman olduğu ve bugünkü İslâm düşmanı irticacılarla olan ilgileri su

Aynı arşiv, s.27-28.

Bu konuda, neşre hazırladığımız Osmanlı Devletinin her tarafında resmen tesbit edilmiş bütün hıristiyan ve yahudi teşkilatlarını içine alan kitapta, bu fesad yuvalarının sayıları, faaliyetleri görülünce insan bugünkü anarşi ve irtica yaygaralarının kimler tarafından beslendiğini ve hâlâ da beslenmekte olduklarını iyi anlıyor.

yüzüne çıkacaktır. Belki o zaman Müslümanlar, kış uykusundan uyanacak, "eyvah! yıllardan beri kimleri kendimize efendi edinmişiz?" demeye başlayacaklar!...

4. Ancak bu vesikalar tetkik edilip neşredildikten sonradır ki, "Biz çok rahat olarak dinî, ticarî, sosyal vs. faaliyetlerimizi yürütüyoruz" diye konuşan İstanbul'daki yahudi hahambaşı ile Ermeni başpiskoposunun dedikleri ile, "başımı örtüyorum diye, vatanımdaki üniversitelerde okuyamıyorum" diyen Müslüman kızının dediklerinin sırları anlaşılacak!

5. Ve nihâyet medeniyet kahramanı olarak gösterilen Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın yahudilere[74]; hürriyet kahramanları olarak okutulan Talat ve Enver Paşaların, Sultan Abdülhamid'i hal'etme pahasına Ermenilere bu hakları verdiklerini[75] tarihçiler öğrenecek ve öğreteceklerdir.

O zaman, hiç kimse Müslümana mürteci diyemiyecek, "Elhamdülillah ben de Müslümanım" deyip, İslâm'a, Allah'la ve Müslümanlarla mücâdele edenlerin gerçek dinleri ortaya çıkacaktır.

Allah şöyle buyuruyor:

"Zalimlerin yaptıklarından Allah'ı gâfil zannetme sakın. O, zalimleri, gözlerinin şaşkınlıktan fırlayacağı bir

Bk. İhsan Süreyya Sırma, Yahudilerin ilk defa Osmanlı Tıp Fakültesine kabûlüne dair bir vesika. Türk Kültürü, Ankara, Şubat, 1979, sayı: 196, s.228 vd.

Bk. İhsan Süreyya Sırma, II. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti, İstanbul, 1985, s. 109-110. Kur'an-ı Kerim, İbrahim sûresi, 42.

güne erteliyor."[76]

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNE KARŞI YAPILAN İSYANLARDA İNGİLTERENİN ROLÜ

Bilindiği gibi, İngilizlerin; daha umumi olarak da, Hıristiyan dünyasının fiili olarak İslâm devletlerine saldırıları Haçlı seferleriyle başlamıştır. Ve haçlılarla başlamış olan bu saldırılar, 19. ve 20. yüzyıla kadar devam edegelmiştir.

Ne varki, önceleri tamamen askeri olan bu saldırılar anında, 17. ve özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda başka yöntemler de kullanmaya başlamışlardır ki, bunlar misyoner-casus faaliyetleridir.

Bu yıkıcı misyoner faaliyetlerinin başladığı 18. ve 19. yüzyıllarda , en büyük İslâm devleti olan Osmanlı Devleti olduğundan, bu devlet gizli saldırı faaliyetlerinin hedefi olarak seçilmiştir.

Misyoner casuslarına bu konudaki direktifleri veren Londra Misyoner Teşkilatı Başkanı, hedef ve gayelerini şöyle açıklıyordu:

"Biz ingilizlerin müreffeh ve saadet içinde yaşamamız için, müslümanlar arasına nifak tohumlarını ekmemiz lâzımdır. Onların içinde ihtilâf kıvılcımlarını tutuşturmalıyız. Biz, Osmanlı Devletinin her tarafına fitne sokarak, onu yıkacağız. Böyle yapmazsak, İngilizler gibi küçük bir millet, nasıl müreffeh olur? İşte Hempher, bunun içindir ki, İslâm dünyasını nifak ve fesad ateşine vermeden, onları tefrikaya sokmadan geri gelme! Osmanlı Devleti ve İran, zayıf dönemlerini yaşıyorlar. Onun için mümkün mertebe halkı, idârecilere karşı kışkırt! Şunu unutma ki tarih, bütün inkılabların, idârecilerden memnuniyetsizlik ve halkın ayaklanmasından kaynaklandığını göstermiştir. Her yerde nifak ve tefrikadan bahset, onları birbirine düşür!... Eğer sen, İslâm ülkelerinde, Sünni-Şii kavgasını başlatabilirsen, Büyük Britanya'ya en büyük hizmeti yapmış olacaksın!"[77]

İngiliz misyoner teşkilâtı, Osmanlı Devletini yıkmak için, teşvik edilecek ihtilâfları da şu şekilde tesbit ediyor:

1. Kabile ihtilâfları,
2. Arazi ihtilâfları,
3. Dinî ihtilâflar,
4. Milliyetçilik.[78]

Misyonerlerin esas gayelerinin İngiliz siyâsetine hizmet etmek olduğu, bizzat kendileri tarafından ifâde edilmiştir. Misyoner Herbert bu konuda şunları söylüyor:

"Bu cemiyetin zahirî vazifesi Protestanlığı neşr ve ta'mim etmek, gizli görevleri ise İngiliz siyâset ve menfâatini te'min için keşfiyatta ve teşvikatta bulunmaktır."[79]

İngiliz siyâsetinin, müslümanların yaşadığı ülkelere hakim olabilmesi için de, İslâm'ın yok edilmesi gereği

vurgulanmış, bunu nasıl yapacaklarına dair kitaplar dahi yazmışlardır ki, bunların en ilginci, misyoner-casus Hampher'in yazmış olduğu "İslâm'ı nasıl yok edelim?" adlı kitaptır.[80]

İngiltere, Osmanlı Devletine karşı yapılacak olan isyânları teşvik için, sadece misyoner-casus değil; kâşif,

[77] Hâtirât-ı Hampher, Casus-ı İngilizi der memâlik-i İslâmî, Farsça tercümesi, Dr. Muhsin Mueyyidi, Tahran, 1361, s.42.

[78] Bk. İhsan Süreyya Sırma, Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri, İstanbul, 1985, 4. Baskı, s. 118.

[79] Bk. Ahmed Hamdi, Alem-i İslâm ve İngiliz Misyonerleri-İngiliz misyonerleri nasıl yetiştiriliyor, İstanbul, 1334, s. 19 vd.

[80] Hâtırât-ı Hampher, s.87

turist, topoğraf v.s. gibi ilim adamları kisvesinde de ajanları gönderiyor, özellikle Arap müslümanları isyâna davet ediyordu.

İngiltere Hariciyesi tarafından görevlendirilen bu casusların yapacakları tek şey, Osmanlı Devletine karşı isyân başlatmak ve yerli halka İngiltere'yi kurtarıcı, yâni hâmi göstermekti. Bunun için de cazip bir bahane bulmuştu; İstanbul'daki Halife'yi devirip, yerine Arap bir Halife seçmek! Böyle bir teklifle, Osmanlı Halifesinin gayr-ı meşru olduğunu empoze etmeye çalışan İngiltere'nin amacı, kendi siyâsetine âlet etmek üzere İslâm'ın kutsal topraklarını ele geçirmek ve müslümanların hâmisi görünerek, onları Osmanlı Devletine karşı kışkırtmaktı.[81] Bunun içindir ki İngiltere, halife olmak üzere, Sultan Abdülhamid'in yerine Mekke Şerifini teklif ediyordu.[82]

Bazı kaynaklarda[83], ünlü Cemaleddin Afgani'nin dahi bu hilâfet meselesine karıştığı, 1885'de İngiltere'yi terkedip Orta Doğu'ya gittiği ve onun gayesinin Arabis-

tan'a gidip, İslâmi hilâfeti canlandırmak ve kurulacak olan bu hilâfete Yemen imamını teşvik ederek, onu hilâfete geçirmek olduğu; buna da muvaffak olamazsa, Necid'de medenî(!) bir İslâmi saltanat vücuda getirmek istediği belirtilmektedir.

Kaynaklarda bu hadiseyi okuyunca, -doğruluğu halinde- Sultan Abdülhamid'in, Cemaleddin Afgani'ye neden güvenmediği daha iyi anlaşılıyor.

Bu hilâfet meselesi yanında, İngiltere Araplara bağımsızlık vadederek onları Türklere karşı isyâna davet

[81] Bk. İhsan Süreyya Sırma, Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları, İstanbul, 1980, s.92-93.

[82] Foreigne Office Archives, No:4529, s.27, 334, 337; Victor Berard, Le Sultan, l'İslam et Les Puissances, Paris; 1907, s.51

[83] Murtaza Müderrisi, Seyyid Cemaluddin ve endişeyâh-ı û, câp-ı çihârum, Tahran, 1353, s.227.

[84] Rene Pinon, l'Emripe Ottoman, Paris, 1909, s.378

edip kışkırtıyor[84] bu vaadlerle de Arap şeyhlerini ve kabile reislerini kendisine bağladıktan sonra, topraklarına el koyuyordu.[85]

Yemen'e gitmekte olan bir Osmanlı Paşasını karşılamak için, Osmanlı bayrağı asan Sultan Abdullah b. Ömer'e; Aden'deki İngiliz temsilcisi General Blair bir mektup göndererek, onu bu haraketinden dolayı şöyle ikâz ediyor:

"...Bir Osmanlı vatandaşı imişsiniz gibi, niçin Türk bayrağı astınız? Bu haberin doğru olmadığını ümid ediyoruz... Sizden bilgi almak için Arap[86] adındaki gemimizi gönderiyoruz." Belge şöyle devam ediyor: "Dostluğumuzun bir nişânesi olmak üzere, küçük bir hediye olan 25 dolar gönderdik."[87]

İngiltere, Osmanlı Devletine karşı olan bu siyasetini özellikle Araplar arasında yürüttüğü için, bu gizli görevleri üstlenecek olan ajanlarına çok güzel Arapça öğretiyor,

onları İslâm dini sahasında da eğitiyordu. Onlar, bu amaçla, "Arap kıyafetine bürünerek, Arapça konuşarak, onları aldatıp bağımsızlıktan sözederek; fakat herşeyden evvel, kendi adalarının çıkarlarını gözönünde tutarak çalıştılar."[88]

Osmanlı Devletine yönelik bu gizli Örgütlerin en tehlikelileri, muhtedi kılığına girip, müslüman olduklarını iddia eden ve bu suretle Arap aşiret ve kabileleri arasına karışarak, onları çeşitli vaadlerle isyâna davet eden misyoner-casuslardı.

Meselâ, Abdullah Mansur takma adını alıp, müslüman olduğunu iddia eden; fakat aslında, İngiliz hari-

[85] Muhammedi Hilâl, Hıttay-ı Yemâniyye hakkında ma'lumât, el, yaz. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi no: TY 6622, s.5a-5b.

[86] İngilizler, Arapları kandırmak için gemilerine bile Arap adı takıyorlardı.

[87] Foreigne Office Archives, 78, no:4529, s.33

[88] Alfred Fabre-luce, Deuil au Levant, Paris, 1950, s.252.

ciyesinde görev yapan Wayman Bury bunlardan bir tanesidir.

Mr. Bury, Orta Doğu'daki misyonundan sonra Londra'ya dönüp yazmış olduğu "Arabia Infelıx or the Turks in Yemen" (London, 1915) adlı kitabında, bu kabil faaliyetlerini uzun uzadıya anlatmaktadır.

İngiltere'nin Osmanlı Devletine karşı özellikle Arabistan ve Yemen'de çıkartılan isyânlarda teşvikçi ve kışkırtıcı olarak kullandığı ajanlardan birisi de, Hacı Ali takma adıyla faaliyet gösterip esas kimliğini gizleyen Mr. Wavell'dır. Nitekim yukarıda adı geçen W. Burry, arkadaşı Wavel'den bahsedince, onun da, başka bir misyoner-casus olan Mr. Harris gibi, kıyafet değiştirilip Yemen'e gönderilen bir ajan olduğunu söylemektedir.[89]

Hacı Ali takma adıyla Yemen'e giden Mr. Wavell, misyonerlerin merkezi olan Hudeyde'ye inmiştir. Durumundan şüphelenen Osmanlı makamları Sana'ya gidişini yasakladıkları halde, o gizlice San'a'ya kaçmış ve orada bazı faaliyetlerde bulunmuştur. San'a'da yakalanan Wavell, emniyet altında tekrar Hudeyde'ye yollanmak istenince, anlaşılmaz bir şekilde ortadan kaybolmuştur. Uzun araştırmalardan sonra tekrar bulunan Wavell, yerli halk gibi yüzünü boyamış, belinde bir peştemal ve elbiseleri altında bir fişeklik taşıyordu. Üzerinde yapılan aramada, iki pasaport çıkmış; bunlardan biri İngiliz Hariciyesi tarafından verilen ve Arthur Bengual'a ait pasaport, diğeri de Marsilya'daki Osmanlı Konsolosluğundan, Zengibarlı Ali b. Muhammed adına verilmiş pasaporttur. Wavell'in kendi ifadesinden, İngiliz ordusunda çalışan bir subay olduğu

Arabia Infelix, s. 186.
T.C. Hariciye Arşivi, Siyasi, no:555

anlaşılmış ve Hudeyde'deki İngiliz konsolosluğuna teslim edilmiştir.[90]

Arapları bu şekilde Osmanlı Devletine karşı isyâna davet eden İngiltere, kendi safına geçen şeyh ve kabile reislerini gerek para, gerekse silâh yönünden desteklemiş; kendi menfaatleri için bu konuda hiçbir fedâkârlıktan çekinmemiştir.

Meselâ; elimizdeki vesikalardan anlaşıldığına göre, Yemen'de Osmanlı Devletine karşı isyân eden Mehdi İdris, İngilizlerden çok miktarda para almış, bu parayı da çıkarttığı isyânlarda kullanmıştır.[91]

19. yüzyılda, Osmanlılara karşı yapılan isyânlarda kullanılan silâh ve cephânenin çoğu da, Fransa ve İtalya'nın yanında, özellikle İngiltere tarafından sağlanıyordu.

Öyle ki, bu konu, yâni İngiltere'nin Osmanlılara karşı organize ettiği silâh kaçakçılığı, iki devlet arasında bir takım nota ve protestoların teatisine sebebiyet vermiştir ki, burada bunun teferruatına girmiyoruz.[92]

İngilizler yanında, Osmanlıyı parçalamaya karar vermiş olan bütün Batılı devletlerin[93] müştereken güttükleri bir taktik de, Osmanlıların İslâm'ı gerilettiği iddiasıydı. Avrupalı ajanlar, Araplara şöyle diyorlardı: "Önceleri İslâm, güzel ve mükemmel bir medeniyet olup, ilim, şiir, sanat ve icadlar barınağı iken, Osmanlı'yla beraber O'na gerileme, cehâlet ve kısırlık girmiştir."[94]

Batılı ajanların bu telkinleri bir takım arap müellifler üzerinde de tesirler göstermiş, onlar da bu fikirleri eserlerinde işlemişlerdir. Mısırlı tarihçi Ahmed Emin bile

[91] Ay. arşiv no.555, Dosya no:3, 2611

[92] Ayrıntılar için bk. T.C. Başbakanlık Arşivi, Yıldız tasnifi, kısım no:14, evrek no.330, zarf:126, karton no:8

[93] K. T.G. Djuvara, Cont projets d portage de la Turquie, Paris 194

[94] Bk. V.Berard, a.g.e. s. 16

şöyle demektedir:

"Devlet işleri Türklerin eline geçince, memleketi hüzün ve ızdırap kapladı. Onlar İranlıdan ve Arap'tan nefret ederler. Birbirleriyle de anlaşamazlar. Mala karşı aç gözlü olup, doymasını bilmezler."[95]

İngiltere Osmanlı tebaası olan ve irken Türk olmayan müslümanları bu şekilde kandırdıktan sonra, onların milli duygularını da kışkırtarak, isyân etmelerine yardımcı olmuştur. Bu yeni akımda da, yâni milliyetçilik konusunda da, özellikle Osmanlı Devletinin gayr-ı müslim tebaasından istifade ediliyordu.

Batı'nın, Osmanlı Devletini parçalamak için propagandasını yaptığı milliyetçilik akımı, Pan-Türkizm, Pan-Arabizm gibi hareketlerin doğmasına sebep oldu ki, bu örgütlerin üyeleri incelendiğinde, ekseriyetinin gayr-ı müslim oldukları görülecektir.[96]

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde de, Lawrance'lerle, yahudi Karasu'larla, Ermeni Aram'larla birleşen bu türedi örgütler, Sultan Abdülhamid'i devirecek ve İngiltereye bayram ettireceklerdir.[97]

Osmanlı Devletine Karşı Yapılan İsyanlarda İngiliz-Fransız Silâh Kaçakçılığı

Bugün bile, bir devleti yıkmak için örgütlenen grupların istifâde ettiği en önemli yöntemlerden birisi, belki başta geleni silah kaçakçılığıdır.

19. yüzyılda Osmanlı Devletini parçalayıp, bu parçaları kendi aralarında paylaşmak için, Avrupa devletleri adetâ yarışmışlardır. Bu paylaşma işinin nasıl yapılacağı, projeler halinde hazırlanmış,[98] Osmanlı Devletine "Hasta adam" denilerek sun'i olarak bir Şark meselesi (Question d'Orient) ortaya atılmıştır.[99]

95 Ahmed Emin, Zuhru'l-İslâm, el-Kahire, 1964, 1.10

96 İhsan Süreyya Sırma, II. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti, İstanbul, 1985, s.20 vd.

97 Bk. Ayes, s. 105 vd.

98 Bu projeler için bk. T.G. Djuvara, cent projets de partage de la Turquie. Türkiye'yi paylaşmanın yüz projesi, Paris 1914.

99 Bk. Eduard Driaut, La Question d'Orient, Paris, 1938

Bereket versin ki, Avrupa devletleri çoğu kez bu konuda anlaşamamış ve Gustave Le Bon'un deyişiyle[100] "İstanbul yüzünden", yâni İstanbul'un kimin payına düşeceği meselesinden dolayı, Türkiye paylaşılamamıştır.

Şüphesizdir ki, böyle sınırlı bir araştırmada, Batı'nın Osmanlı Devletine karşı yönelttiği bütün yıkıcı faaliyetlerden söz edemeyiz. Biz, bu eylemlerin bir kısmını teşkil eden; Osmanlı Devletine karşı Avrupa'nın ve özellikle İngiltere ve Fransa'nın yürüttüğü silah kaçakçılığını ele alacak; bu konudaki birkaç arşiv vesikasını değerlendirmeye çalışacağız. Bunu yaparken de, sadece II. Abdülhamid dönemi olan 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Yemen ve Arabistan kıyılarında yapılan silâh kaçakçılığını mevzubahs edeceğiz.

Bilhassa 19. yüzyılda, sömürgeci ve yayılmacı politikalarıyla sadece Uzak Doğu ve Afrika değil, Orta Doğuda da faaliyetlerini yoğunlaştırdılar.

Osmanlı Devletine karşı uygulanacak yeni yöntem şuydu: Osmanlı Devletinin; irken Türk olmayan tebaasını Devlet'e karşı isyân ettirmek ve bunun için her türlü imkânı hazırlamak.

Bir yandan, Avrupa'nın baskısıyla ilân edilen Tanzimat Fermanının kendilerine sağladığı haklardan bilistifade gayr-ı müslimler isyân ederken, öbür yandan da, müslüman olan Araplara da Osmanlıların, veya daha somut olarak Türklerin İslâm'ı gerilettiği fikri aşılanarak, müslüman Araplar İslâm'ı ve Hilâfet'i kurtarmaya davet ediliyorlardı.

Batı'nın kışkırtmalarıyla Osmanlı Devletine karşı başlatılan isyânların gayesine ulaşması için, İngiltere ve Fransa, hatta İtalya, Kızıldenize her türlü silahı ulaştırıyor;

100 Premieres consequences de la Guerre, Paris, 1916, s.251

isyâncı Araplara dağıtıyordu.

Kızıldeniz boyunca, Yemen ve Arabistan kıyılarında yapılan bu silah kaçakçılığını; İngiltere Aden'den, Fransa ise sömürge haline getirdiği Cibuti'den idâre ediyordu.[101]

İngiltere, mahalli aşiret reislerine bazı şahsi menfaatler sağlayarak, onlara Osmanlı Devletine karşı istiklâl mücadelelerine girme fikri aşılıyor ve İngiliz kışkırtmalarına kanan bu kabile reisleri İngiltere'nin sağladığı silâh ve diğer imkânlarla isyân ediyorlardı. Üstelik, İngiltere bunu yaparken de, bazan bu kabilelerin istiklâllerini resmen savunur duruma düşüyor ve bunu Osmanlı Devletine bildirmekten çekinmiyordu.[102] İngiliz Devleti bu siyasetle, sureta Arap kabilelerinin hamisi pozisyonuna giriyor; meselenin aslından habersiz kabile reisleri vasıtasıyle Osmanlı topraklarında sömürge odaklarını kuruyordu. Osmanlı Devleti notalar vererek bu işe müdâhele etmek isteyince de, İngiliz hükümeti, kabile reislerinin kendisine bağlılıklarını bahane ederek, onların hâmisi sıfatıyla haklarını koruduğunu, Devlet adamları Lord Salisbury'nin ağzından ifâde ediyordu.[103]

Nitekim İngiltere bu maksatla Scott adındaki kruvazörünü Yemen ve Arabistan sahillerine göndermiş; onun bu hareketi, Osmanlı Devleti ile gerginliğe sebep olmuştur. Bu konu ile ilgili bir vesikada, aynen şunları okuyoruz:

"14 Nisan 1319 tarihli tezkere-i hususiyye sûretidir.

İngiltere'nin dört top ve 140 neferi hâmil Scott nâmında bir kruvazörü Hudeyde'ye gelerek, karantine münâsebetiyle ihtilât etmemiş iken, kaçakçılar tarafından sanbuklarla esliha ihrâc edeceği bahanesiyle Zebile kazası

[101] Bk. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi, Yıldız tasnifi, kısım no.14, evrak no.330. zarf no:126, karton no:8

[102] T.C. Hariciye Arşivi, Siyasi, 479, dosya: 1899.

[103] Bk. aynı vesika.

sevahiline giderek harice efrâd çıkarmış oldu-

ğu ve vapurun hareket ve muamelesini Konsoloshanece bir eser-i hayır hahî sûretinde gösterilmiş ise de, vapurdan harice çıkan zabıtan ve efrâdın günlerce kabâil içinde gezerek İngiltere himâyesine girerlerse her türlü tekaliften azade ve her nev i ticarette serbest bırakılacakları yolunda lisân kullandıkları ihbarat ve tahkikat-ı ahireden anlaşıldığı, Yemen vilâyet-i celilesinden arz ve iş'ar kılınmış ve bir vapurun Zebile sevahiline gidip, efrâd çıkarması nizâmât-ı sıhhiyeye münâfi olduğu gibi, eslihay-ı harbiyyenin men'i içün sefain-i ecnebiyyenin sevahil-i Osmaniyyede ta'kibat ve müdahalat icra etmelerine bir güne lüzum ve hak tasavvur edilemiyeceği de derkâr bulunmuş olduğundan ve bundan dolayı İngiltere hükümetine beyân-ı şikâyet edilmekle beraber sevahil-i Osmaniyyede kaçakçılık ve bu türlü hâlât vukûuna meydan verilmemek için oralarda sefâin-i Osmaniyyenin dolaştırılması lâzım geleceğinden keyfiyetin ona göre Meclis-i Mahsus-ı Vükelaca teemmül ve müzakeresiyle kararatın bamazbata arz-ı hakpay-ı ali kılınması şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet penahi icab-ı alisinden olmağla ol babda emru-ferman."[1]

İngilterenin isyâncılara silah temin etmek üzere görevlendirdiği Scott kruvazörünün faaliyetleri hakkında, 27 Nisan 1902 tarihinde, Hariciye nazırı Tevfik Paşa tarafından Osmanlı Devletinin Londra sefiri olan Antopulos Paşa'ya çekilen telgrafta şöyle denilmektedir.

"Yemen valisi, İngiliz donanmasına ait Scott kru-vazörünün Zebile kazası kıyılarına gelerek, subay ve tayfalarını karaya çıkardığını telgrafla haber verdi. Her ne kadar İngiliz konsolosluğu, adı geçen kruvazörün bu

1 Hariciye Arşivi siyasi, 555, Yemen, no:47286/78.

hareketinin kötü niyetli değil, bilâkis kaçakçılar vasıtasiyle sanbuklarla yapılan silah kaçakçılığını önlemek için olduğunu belirttiyse de, İngiliz subay ve tayfaları kabileler arasında dağılarak, günlerce kalmışlar ve yerli halka, İngiltere'nin himayesine girdikleri takdirde her türlü hürriyete sahip olacaklarını ve kurtulacaklarını (!) propaganda etmişlerdir."[105]

Scott kruvazörü önceleri Hudeyde'ye karantina bahanesiyle Hudeyde'ye yaklaşmış, fakat karantina işini bir tarafa bırakarak yukarıda belirtildiği gibi Zebile sahillerine subay ve asker çıkararak Osmanlılar aleyhinde propaganda yapmışlardır.

Kaldı ki, silah kaçakçılığını önleme hakkı, İngiltere gibi yabancı devletlerin değil, Osmanlı Devletinindi.

Scott kruvazörünün bu hareketi üzerine, Osmanlı Devletinin İngiltere'ye verdiği protesto notasına karşılık olarak, İngiltere'de 12 Haziran 1902 tarihli bir cevabi nota vermiştir.[106]

Görüldüğü gibi, İngiltere'nin Osmanlı Devleti sınırları dahilinde giriştiği menfi propaganda ve teşvik ettiği silah kaçakçılığı o dereceye varmıştır ki, devletler arası nota teatilerine sebebiyet vermiştir.

Bir yandan İngiltere, öbür yandan da Fransanın yürüttüğü bu silah kaçakçılığının tafsilatı hakkında bir başka vesikamız şu bilgileri vermektedir:

"Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürriyeti Şubesi

... Hudeyde Mutasarrıflığına yazılan 14 Eylül 1329 tarihli ve 113 numaralı tahriratın sûreti:

Yemen kıt'asında iğtişaşat-ı dahiliyyeyi günbegün tevsi ve kabâilin temerrüd ve isyânını tezyide vasıta-ı

[105] Ay. vesika.
[106] Bk. ekte sunduğumuz, vesika, no:4

yegâne olan esliha ve cephanesinin Afrika sahilinde bulunan ve Fransa müstemlekesinin iskelesi olan Cibuti nam mahalden idhal edilmekte olduğu ma'lum-ı alileridir...

"Cibuti'de Avrupalılardan mürekkeb bir esliha ve cebhane celbederek Fransa hükümetinin ruhsat-ı mahsusasiyle Cubiti'ye ihraç ederler, İşbu eslihanın kısm-ı küllisi gümrükten imrâr edilerek, doğrudan doğruya şimendifer vasıtasıyle Habeşistan'a sevkolunur. Yemen sahiline sevkolunacak eslihayı Cibuti'de bulunan ve Fransa hükümetinin taht-ı muhafazasında olan silah deposunu naklettikten sonra, balada isimleri arz ve tadat kılınan esliha kaçakçıları tarafından peyderpey mubayaa edilerek Yemen sahillerine sanbuklarla sevkolunur. Fransa, İngiltere, İtalya hükümetleri kendi bandıraları altında bulunan sefain-i sağire ile esliha nakline müsaade etmediklerinden silah kaçakçılığı, Osmanlı sancağı hamil sanbuklar tarafından icra kılınır.[107]

"Cibuti'den, bir ğara tüfengin hadd-i a'zami olarak fiyatın iki ve asgari olarak dokuz ve bir sandık cephanenin 68 ila 72 riyaldir."

Fransa ile İngiltere, yâ da umumi olarak Batı'nın bütün müstemlekeci devletleri, bu silah kaçakçılığından fevkalade büyük meblağlar halinde döviz kazanmaktadırlar. Nitekim aynı vesikada şunları okuyoruz:

"Fransa hükümeti, her bir tüfenkten ihracında 5 frank resm istifade eder."

Fransa memurlarının bu kaçakçılara nasıl yardımcı olduklarını da vesikamız şöyle anlatmaktadır:

"Silah kaçakçıları kumpanyadan aldıkları tüfenk ve cebhaneyi alarak hükümet memurlarının nezareti altında sanbuklara tahmil ettikten sonra Fransa müstemlekesinin

Hariciye arşivi, siyasi, 548 Bk. ekte vesika, no.5

diğer iskelelerine çıkarılmaması için hükümetten terfik olunan devriye sanbuk veya vapurla hudud haricine kadar sevkettikten sonra serbest bırakılırlar, İşbu hudud Perim adası karşısında, Afrika sahilince Cebel-i Siyan nâm mahaldir."

Silâh kaçakçılığının yapıldığı mevsim hakkında da aynı vesikada şu bilgiler verilmektedir:

"Silah kaçakçılığı ekseriyetle cenub rüzgarlarının hululettiği kış mevsiminde icra kılınır. Kaçakçıların bu mevsimi intihabda maksadları, şiddetli rüzgarların sevk ve tesiriyle az zamanda mahall-ı maksudlarına vasıl olmak ve Yemen'de me'mur bulunan tasarruf sefainin evsaf-ı matlubeyi haiz olmamasından istifade eylemektir... Kaçakçılar Cibuti'den hareketle Fransa hududunu geçip bitaraf sulara girdikten sonra Perim'den itibaren Cebel-i Ruzfer (), Cebel-i Bernir (), Cebel-i Yutr () kanallarından bilistifade, gece dahi seyrederek bir gün bir gecede Kumran'dan bed'ile el-Burk istikametine kadar devam eden arızalı şahlarla muhat cezair-i haliy arasında girip, mukaddema ihzar edilmiş olan casusların delaletiyle emin bir vaziyette Yemen sahilindeki mersay-ı haliyyeye girerler..."[108]

Yemen ve Arabistan kıyılarında silâh kaçakçılığı yapan İngiliz, Fransız ve İtalya gemilerini kontrol için Hariciye Nezareti hukuk müşavirleri tarafından arzedilen mazbatada da bu kaçakçılara karşı alınan tedbirler şöyle sıralanmaktadır:

"Esliha ve mühimmât-ı haribiyye kaçakçısı olmaları hususunda emârât-ı kaviyye gösteren merâkib-i bahriyye gidilip, mevridi, veche-i azimeti, tabiiyeti ve hamulesinin

cinsi ve bu gibi ahvâli sual ve evrakı muayene olunup, Konsolos makarrı olan en yakın limana götürülecektir.

"Fransa Hariciye Nezareti umûr-ı şarkiyye müdürünün izâhât-ı şifahiyesinden müstefâd olduğu üzere Fransa hükümetinin muvafakat-ı vakıası, tahkik-i ahvali murad olunan sefinenin adem-i itaati halinde top endahtı sûretiyle ihtar-ı mu'tad icrasından sonra tedabir-i cebriyye

Ay. vesika.

ittihazına şamildir.

Şüpheli sefâin konsoloshane memuru huzurunda hemen teharri edilip kaçak hamule bulunursa müsadere olunacak ve ne geminin sahibinin ve ne de kaptanının bu yüzden tazminat iddiasına hakkı olmayacaktır. Mamafih şüpheli şefin harb kaçağı idadına dahil olan mevad ve eşyadan hiç birini muhtevi olmadığı takdirde Fransa hükümeti tazminat iddiasına kıyam edecek gibi görünüyor."[109]

Değerlendirme

Yukarıdaki vesikalarda da açıkça görüldüğü gibi, Osmanlı Devletine karşı yapılan isyânlarda, İngiltere ve Fransa, diğer faaliyetler yanında, silah kaçakçılığında da önemli bir rol oynamışlar, asilere silah temin etmişlerdir. Ne var ki biz, böyle sınırlı bir araştırmada Osmanlıya karşı yapılan isyânlardaki silâh kaçakçılığının sadece bir bölgesine ait olanından sözedebildik ve bunun için, yüzlerce vesikadan ancak bir kaçını değerlendirdik.

Hariciye arşivi, siyasi, Dosya no:548, evrak no: ,27/169 Bk. ekte sunduğumuz vesika no:6

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DEVRİNDE OSMANLI DEVLETİNDE MİSYONER OKULLARI

Osmanlı Devleti kurulduğu günden itibaren, gayrimüslimlerle bir arada yaşamış ve 19. yüzyıla kadar da aralarında fazla bir problem çıkmamıştır. O halde, içice ve karşılıklı saygı esasına göre birbiriyle yaşayan bu gruplar, neden birden bire düşman kesildiler?

İzafi de olsa, bizim kanaatımıza göre bunun biricik ve tek sebebi, Tanzimat ve ardından da Islahat fermanlarıyla azınlıkların müslümanlar gibi aynı statüye getirilmiş olmalarıdır. Nitekim tarihimizdeki binlerce ferman içerisinde en meşhur olan bu iki fermanın ilanından sonradır ki azınlıklar, kendilerine hukuken verilmiş olandan daha fazla haklar istemişler, anarşik hareketlere

[110] Ayrıntılar için bk. Cevdet Paşa, Tezakir, Ankara, 1986, 10 nolu tezkire, s. 89.

girişmişlerdir. Islahat Fermanı gayrimüslimleri o denli şımarttı ki, Maraş'ta ferman okunduktan sonra, bir İngiliz tüccarı şehrin hakimine sövme cesareti bulup, bir adam dahi vurmuştu ki; ayaklanan müslümanlar, Islahat fermanına rağmen, bu İngilizin evinin yakıp kendisini de öldürdüler.[110] Maalesef bu garip fermanın sıkıntılarını hâlâ çekiyoruz. Değilse, Hakkari'de bir İngiliz, neferi Türkiye Cumhuriyetinin sınırları içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Kaymakamını nasıl tartaklayabilir! İşte mesele, Osmanlı Devletinin İslâmi yapısını, zorla batı hukuk anlayışına göre ve her zaman onların istediği gibi ayarlamaktan kaynaklanıyor.

Fakat biz burada, azınlıkların sebebiyet verdikleri anarşik hadiselerde, bilhassa Misyoner Okulları'nın oynadıkları rol üzerinde durmak istiyoruz.

Arşiv kaynaklarımıza bakılırsa, Osmanlı Devleti bünyesinde açılmış olan misyoner okullarının %90'ına yakınının Sultan II. Abdulhamid döneminde ruhsatlarına kavuştuğu, yâni onun döneminde açıldıkları görülecektir.

Abdulhamid gibi siyasi bir dehanın, bu nifak odaklarına nasıl olup da müsamaha ettiğini, tehlikelerini görmezlikten geldiğini, doğrusu hâlâ anlamış değiliz. Çünkü Devlet'in değişik bölgelerinden Devlet Merkezi'ne ulaşan resmi evrakta, bu mekteplerin birer nifak odağı olduğu açıkça belirtiliyor. Buna rağmen her gün bu mekteplerin sayısı artıyor ve devlet buna bir sınırlama dahi getirmiyor.

Söz konusu bu misyoner okulları, bilhassa 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'ni bir ağ gibi sarmış, nerdeyse bu okulların girmediği köşe kalmamıştır. Bunlardan sadece Amerika misyoner

okullarının isimleri, Osmanlı Arşivlerinde yüzlerce sahifeyi doldurmaktadır.

Maarif Nezaretiyle ilgili kanunun 129. maddesine göre[111] Mekâtib-i Hususiyye, yâni özel okullar arasında addedilen Misyoner okullarının, prensip olarak Sadaret'den ruhsat çıktıktan sonra açılabilmesine rağmen, pratikte hiç te böyle olmamıştır.[112] Mesela 1319 yılı itibariyle, yapılan istatistiklere göre İstanbul'daki Amerika Misyoner okullarının çoğu ruhsatsızdır.[113] Öyle anlaşılıyor ki,

İlgili maddenin bir cümlesinde, "mekteplerde kesinlikle politika yapılmayacağı" emrediliyor ki, calib-i dikkattir. Ne var ki bu misyoner okullarının çoğunda Osmanlı Devleti aleyhinde politikalar oluşturulmuştur.

Ayrıntılar için bk. Başbakanlık Devlet Arşivi, Yıldız Maruzat Defteri, no: 12425.

Bk. Ay. Arşiv, Yıldız, Resmi vrakı, no: 122/88

yabancı devletler, bu ruhsat işini fazla önemsememişler, canlarının istediği yere mektebi açtıktan sonra, "nasılsa bunun ruhsatını alacağız" deyip, faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Nitekim bu şekilde açılmış olan mekteplerin çoğu için sonradan ruhsat alınmış; ya da ruhsata gerek duyulmadan faaliyetleri yürütülmüştür.[114]

Aslında Osmanlı Devleti de bu konuda fazla duyarlı olmadığı gibi, Meclis-i Vükelâ'da en hassas olması beklenen Şeyhülislamlar dahî mümânaat etmemişler, misyoner okullarının ruhsat kararlarını imzalamışlardır. Meselâ Kudüs'te Fransız ruhban mektebi açılmasına ruhsat verilmesi kararı (7 nisan 320/4 safer 322)[115] ile, Bağdad'da Fransız Karem rahipleri mektebinin açılmasına dair ruhsat verilmesi kararını Şeyhülislâm Mehmed Cemaleddin Efendi imzalamıştır (21 Mart 320/12 Muharrem 322). Bu okulları açan yabancı devletler, bu konuda o kadar pervasız olmuşlardır ki, bir mektep için ruhsat istediklerinde,

muamele biraz gecikse, hemen Devlet-i Aliyye'ye nota verebiliyor, hattâ bu konuda tehdid bile gönderebiliyorlardı. Örnekliyecek olursak; Amerika Devleti'nin bazı Protestan misyoner okulları için istediği ruhsat gecikince, 19 Receb 1321 tarihinde Osmanlı Devletine tehdid geliyor[116] ve bu tehdidden sadece beş gün sonra, Sadaretten ruhsat çıktığı gibi, bu Amerika okullarının her türlü ihtiyacının da gümrük resminden muaf olacağı derpiş ediliyor.[117]

Misyoner okullarına bu şekilde dışarıdan gelecek bütün mallara gümrük resmi uygulanmamasının yanında, onlara ayrıcalıklar getirecek bir çok da imtiyazlar veriliyor[118] ki, bu azınlıklar, dışarıdan aldıkları her türlü

[114] Ay. Arşiv, Yıldız, Resmi evrakı, no: 122/145

[115] A. tasnif, no: 125/87

[116] Ayrıntılar için bk. ay. dosya evrakı.

[117] Ay. Arşiv, Yıldız Maruzat Defteri, no.:11694.

[118] Ay. tansif, no:11681.

yardımlarla da günden güne müslümanlardan daha varlıklı, daha çok imkânlara sahip duruma gelmişlerdi.

Misyoner okullarının açılması konusunda sadece Hristiyanlara değil, Yahudilere de büyük kolaylıklar tanınıyor, bunların bulundukları yerlere mektep açılmasına hemen ruhsat veriliyor. İşte Aydın Vilayetinin Salihli kazasında 8 Temmuz 1320'de yapılması için ruhsat verilen Yahudi mektebi bu kabildendir.[119]

Misyoner okullarının ekserisi Hıristiyan öğrencileri kabûl ettiği gibi, bazan da karma, yâni Müslüman-Hıristiyan karışımı olabiliyordu. Arşiv vesikalarımızın verdiği bilgilere göre, bu okulların çoğu Amerikalı misyonerlerin bazan gizli, bazan aşikâr olan faaliyetleri sonucunda yaptırılmışlardır. Devletin siyasi bir değişikliğinde, misyoner okulları kapatılmasın veya istimlâk

edilmesin diye temlikten açılıyor; ancak mülk edinilmeyince, evler kiralanarak Hıristiyanlıkla ilgili tedrisat yürütülüyordu.

Osmanlı Devlet bünyesinde her dile tercüme edilmiş olan İncil'leri satma işini de misyonerler organize ediyor, bayilik hakları onlardan başkasına verilmiyordu.[120] Bütün bu misyoner faaliyetlerinin Amerikalı misyoner müfettişlerce teftiş edilebilmesi, bu misyonerlerin Osmanlı Devleti'nin her köşesine keyf ma yeşa canlarının istediği zaman gidebilmeleri gerçekten düşündürücüdür. Günümüzde bile, Doğu Anadolu'da (Ağrı, Kars) ikliminin pek cazib olmadığı mevsimlerde bile Batı ülkelerinin Büyükelçilerinin yoğun ziyaretleri aklımıza aynı endişeleri getirmektedir.

Kısaca demek istiyoruz ki, bu misyoner okullarının açılma gayesi, bize anlatıla geldiği gibi, biçare Hıristiyanların (!) dinlerini öğrenebilme endişesi değil,

[119] Bk. Yıldız Resmi evrakı, no: 127/22. [120] Ay. tasnif, no:125/103.

genelde siyasi ve müslümanların aleyhine geliştirilen anarşi mektepleridirler. Bunun böyle olduğunu gösteren yüzlerce belge elimizde mevcuttur. Şimdi bu belgelerden sadece bir tanesini ekli olarak sunacağız.

Netice olarak şunu belirtmek istiyoruz ki, Osmanlı Devleti'nin bünyesinde faaliyetlerine müsaade edilmiş olan bu misyoner okullarının gayesi dinî değil, tamamen siyasîdir. Biz bütün dinlere ve de görüşlere saygılı davranılmasından yanayız. Zaten dinimiz de bunu âmirdir. Yeter ki, İslâm'ın bu hoşgörüsü suistimal edilmesin. Hattâ devrini incelemekte olduğumuz Sultan II. Abdulhamid, bu müsamahayı o derece ileri götürmüştür ki, seleflerinin geleneğini adetâ yıkmış, İstanbul-Büyükdere Vapur

iskelesi karşısında bulunan Ermeni Katolik Kilisesinin duvarına, "Halife Sultan Abdulhamid-i Sani bu kilisenin yapımına yardım etmiştir." yazılı mermer levhanın konulmasına izin vermiştir. Nitekim bu hareketle bir geleneğin yıkıldığı, hatta müslümanlar arasında infiale sebebiyet verilebileceği düşüncesiyle, çıkan kararda "suret-i hafiyyede" ibâresi konulmuştur.[121]

Sultan II. Abdulhamid'in bu riskli müsamahasına rağmen azınlıklar buna layık olmadıklarını gösterdiler ve kendilerine karşı beslenen iyi niyetleri hep kötüye

[121] Yıldız Arşivi Hususi, no: 184/65.

kullandılar.

Belge
Bâb-ı Âli Daire-i Umur-ı Dahiliye
Aded:1020

Huzûr-ı Âli-i Sadâret Penâhî'ye

Ma'ruz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Mister George (?) namında Amerikalı bir Protestan misyonerinin Garzan kazasında, Hıristiyan ahali sakin olan Rıdvan cihetine gelerek, mektebi teftiş ve Protestanların kilise ittihaz ettikleri h*â*nede beytutet etmiş olduğu ve o civarda bazı yerleri gezip dolaştıktan sonra avdet edeceği, Mutasarrıflığından bildirildiğine ve merkûmun Bitlis'te *harekât-ı mefsedetkârânesi* mesbuk olduğu misillü, el-yevm Bitlis'te mukim *Mister Kohl* nam Amerikalı Protestan misyonerinin ve onu himaye etmekte olan İngiliz Konsolosunun o havalide Protestan mekteblerini teksir ve himayelerini te'yid etmek gibi tasaddiyatı ve Amerika Hükûmetince imtiyazlarının tevsi'ine teşebbüs olunacağından bahisle, muamelelerine o vakte kadar olsun mumana'at olunması hakkında mutalabât ve ifadâtı vukubulmakta olduğuna dair Bitlis vilâyet-i aliyyesinden gelen telgramamenin sûreti tesri-i muamelat komisyonu ifadesiyle leffen takdim kılındı. Ehiren Van'da bir hastahane ile bir eczahane inşasına ruhsat taleb eden Amerikalı doktor Raşir (?) namında biri dahi Fransa muessesatı hakkındaki karardan kendileri de müstefid olacaklarına dair Amerika sefaretinden malumat aldıklarını beyan eylediği geçende Van vilayetinden bildirilmesiyle bilmuharebe Hariciye Nezaret-i celilesinden alınan tezkere-i cevabiyede Hükûmet-i Seniyyenin Amerika müessesatına duvel-i sairenin müessesatına bahşolunan veya alınacak olan aynı imtiyazatı ihsan buyurması iltimasiyle salifu'z-zikr Amerika müessesatının esamisin mubin Sefaret-i mumaileyhadan i'ta olunun defterin tercümesi 9 Zilhicce 320 tarihinde makam-ı Sami-i Fehimanelerine takdim kılındığı gösterilmiştir.

Amerika misyonerlerinin Anadolu vilâyat- ı şahanesinin Ermeni sakin kasabât ve kurasında tevsi-i müessesat teşebbüsatı bir müddetten beri pek ilerlediği muhaberat ve iş'arattan anlaşılmakta olduğu gibi geçende Merzifon Amerika mektebi idâresiin nâm-ı müstearla bir takım arazi mubayaa ederek ve alelusul Hükûmet-i mahalliyyeden ruhsat istihsal etmeksizin arazi-yi mezkûreyi duvar içine alarak mekteb harîmini tevsi' eyledikleri ve esas maksadları erbab-ı mefsedetten olan mekteb muallimlerinden ve ahaliden bazılarının hususi haneler inşasiyle bunları mekteb içerisinde bulundurarak, ilerde taraf-ı Hükümetten tasîb ve işkâle yol bulmak ve bu türlü teftişattan masun bir halde kalıp, menvi zamirlerini serbestçe icraya firsatyâb olmaktan ibâret idüğü, Sivas vilayetinden bildirilmiştir. Gerçi mezkur mektebin esasen ruhsat-ı resmiyeye marbût olduğu Maarif Nezaret-i aliyyesiyle cereyan eden muharebeden müsteban olmuş ise de, idâre ve tedrisatınca ve kâffe-i muamelatınca ol babdaki emr-i âli hakm-i cehline tevfik-i hareket edilmek ve yapılacak ilavat ve tevsiat için dahi usul ve emsali vecihle tahkikat ve tedkikat icrasından sonra bil isti'zan -ı şeref-mutaallik buyurulacak irâde-i seniyye-i Hazret-i mülkdâriye göre iktizası ifâ kılınmak lâzım geleceğine mebni bu babda cânib-i vilâyete vesayay-ı icabiye ifâ ve bildirilmiş emâkin-i hususiyye inşaatına meydan verilmesi tekîden tavsiye ve inbâ edilmiş olup, ancak Merzifon mektebi idâresinin şu hareketi sair Amerika misyonerlerinin menviyatını izhara kâfi bulunmakla beraber Ermenilerin çoğu firir veya hicret sûretiyle Amerika'ya gitmiş ve'l-ân gitmekte bulunmuş olup başlıca *Ermeni fesad-ı kavmiyyeleri merkezleri dahi Amerika'da bulunduğu* nazar-ı dikkate alınınca, bunların işbu müessesat

vasıtasiyle makasid-i müfsidkâranelerini tervic ederek, ifsadat ve tevsilata ne suretle yol bulacakları ve Hükûmet-i mahalliyece takyidin ve tabassuratın bilahare ne mertebe semersiz kalacağı nümayan olacağına ve Ne

zaret-i müşarun ileyhanın siyak-ı işarına nazaran icab-ı maslahat ifası re'y-i sâmiy-i cenab-ı Sadaretpenahilerine manuttur. Ol babda emr u ferman Hazret-i Veliy-yu'l-Emrindir. 5 Safer 321, 19 Nisan 319.

(Başbakanlık Yıldız Arşivi, Res. no: 122/88)

Nâzır-ı umur-ı dahiliye

SULTAN ABDULHAMİD DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA KIZ MEKTEPLERİ

Geçmişin hadiselerini isâbetli değerlendirebilmemiz için, geçmişi her boyutu ile öğrenmemiz lâzımdır. Çünkü tarihi olguları tek veya birkaç yönüyle değerlendirmeye kalkışsak, nesiller boyu düzeltemeyeceğimiz hatalara düşeriz. Bunun içindir ki, mümkün mertebe, hadiseleri, bütün boyutlarıyla, bütün vesikalarıyla ele alalım diyoruz.

Örneklendirmek gerekirse, yazımıza konu olan Sultan Abdulhamid, tek yönlü ve de kasıtlı olarak yıllardır menfi mânâda bize öğretilmiş, Ermenilerin uydurmuş olduğu "Kızıl Sultan" sıfatıyla kafalarımıza yerleştirilmek istenmiştir. Ve maalesef, çocuklarımızın dimağlarına bu şekilde yerleştirilmiş olan imajı silmekte güçlük çekiyoruz. Ve tabiidir ki, Abdulhamid' en çok kızan Ermeniler ve Yahudiler -tabiî onları sevenleri de katmak lâzım- bu manzaraya sevinmekte, Abdulhamid'e küfredilmesini alkışlamakta, belki de ödüllendirmektedirler.

Ne varki, bizim de şahısları efsâneleştirmememiz, beşer oldukları için, bir çok hataları olabileceğini hesaba katmamız gerekir. Böyle yapmazsak, yâni davaları şahıslara bağlarsak, şahısların ölümüyle, yâ da ihânetiyle, davalar yara alır, belki de çöker. Onun içindir ki, şahısları davalara bağlamak lâzım, davaları şahıslara değil!

Bu bağlamda, demek istiyoruz ki, çok güzel hizmetleri olan Sultan Abdulhamid'in de, -beşer olması hasebiyle- hataları vardır, ve olması tabiîdir.

Kanaatimizce, şu son yıllarda hatta son yüzyılın tamamında, en çok üzerinde durulan Osmanlı Sultanı Sultan Abdulhamid üzerinde yapılan bunca müsbet veya menfi neşriyat, onun bir şeyler yaptığına işarettir.

Biz bu makalemizde, tarihçilerin sosyal analizlerini kolaylaştırmak, ve de bu dönem eğitim tarihi üzerinde çalışacak olanlara küçük bir malzeme olmak üzere, Abdulhamid döneminde İstanbul'da bulunan kız mekteplerinden sözedeceğiz.

Sultan Abdulhamid'in muhalifleri bile, maarifin onun zamanında ne kadar ilerlediğini kabûl etmekten kendilerini alamamaktadırlar. Hele bu ilmi terakkiyi, o dönemin imkânsızlıklarıyla ele aldığımızda, meselenin önemi daha güzel anlaşılmaktadır.

Aşağıda vereceğimiz bilgiler resmi vesikalardan çıkarılan verilerdir. Bu verilerin münakaşasını, yazımızın çerçevesinin darlığı sebebiyle yapmayacak, yukarıda dediğimiz gibi, sosyal bilimcilere malzeme olarak sunacağız. Tabiidir ki, daha geniş bir araştırmada bunun değerlendirilmesini yapma hakkına bizler de sahibiz. Bu bilgileri verirken de, sadece tesadüfen aldığımız 1298 ve 1322 senelerini esas tuttuk.

Hicri 1298 tarihi itibariyle İstanbul'da bulunan kız mektepleri:

Daru'l-Mu'allimât (Kız Öğretmen Okulu)
Müdür Vekili: Abdullah Efendi
Mebâdiy-i Ulûm-ı Diniyye Muallimi: Musa Efendi
Sülüs (yazı şekli) Muallimi: Raşid Efendi

Rık'a (yazı şekli) ve kavâid-i Osmânî Muallimi: Arif Efendi

Resim Muallimi: Mösyö Giz Nakış

Muallimesi: Hatice Hanım Nakış

Muallimesi: Madam Ermik

Öğrenci sayısı: 16[122]

Kız Sanayi Mektebi (Kız Sanat Okulu).

Müdür : Nuri Efendi

Usta Başı: Mişon Efendi

Anbar Memuru: Salih Efendi

Öğrenci sayısı: 45[123]

Kız Rüştiyeleri:

Rüştiye Adı	Müdürü	Öğr. sayısı	Öğren. Sayısı
Şehzade	Ali Efendi		
	Nebiye Hanım	3	39
Atpazan	Münire Hanım	3	51
Üsküdar Doğancılar	Hatice Hanım	3	25
Fındıklı	Nefise Hanım	2	46
Aksaray	Hafız Ruveyde Hanım	5	32
Küçük Mustafa Paşa	Seher Hanım	4	30
Sultan Ahmed	Fatma Zehra Hanım	3	45
Üsküdar'da Gülfem	Münibe Hanım	3	39[124]

Hicri 1322 (1904) senesi itibariyle İstanbul'da bulunan Kız Mektebleri

Dâru'l-Mu'allimât (Koska'da)

Müdür : Hacı Numan Efendi

Birinci Muallime ve Müdür Muavinesi: Lütfiye Hanım

İkinci Muallime: Hanife Hanım

Muallime: Feride Hanım Muallime:

Hatice Hanım Muallime: Makbule

Hanım[125]

[122] Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene, 1298, s.269-270.,

[123] Ay. es. s.276.

[124] Ay. es. s.277

[125] Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene, 1322, s.443.

Leyli (yatılı) Kız Sanayi Mektebi (Cağaloğlunda)
Müdür : Süleyman Efendi
Müdire: Adviye Hanım
Birinci Muallime: Muhlise Hanım
İkinci Muallime: Yakuta Hanım
Muallime: İsmet Hanım[126]

Neharî (gündüzlü) Kız Sanayi Mektebi (Aksaray'da trammay merkezinde) Müdür : Süleyman Efendi Müdire : Madmazel Henli Birinci Muallime: Habibe Hanım İkinci Muallime: Bedriye Hanım Muallime: Zehra Hanım Muallime: Saide Hanım[127]

Üsküdar Kız Sanayi Mektebi (Doğancılar meydanında)
Müdire : Hafıza Fatma Hanım Birinci
Muallime: Ahdiye Hanım İkinci Muallime:
Şadiye Hanım Muallime: Hatice Hanım[128]

Kız Rüştiye Mektebi (Mirköy'de) Müdire ve Birinci Muallime: Fetanet Hanım İkinci Muallime: Ayşe Nazire Hanım Muallime: Azize Hanım[129]

Beşiktaş Kız Rüştiyesi (Valide Sultan Çeşmesinde) Birinci Muallime: Feride Hanım İkinci Muallime: Naciye Hanım İkinci Muallime: Mukbile Hanım[130]

Fındıklı Kız Rüştiyesi (Akar Çeşme'de) Birinci Muallime:

[126] Ay. es. s.443
[127] Ay. es.s.444
[128] Ay. yer
[129] Ay. es. s.447
[130] Ay.yer

Nefise Hanım

İkinci Muallime: Sabire Hanım İkinci Muallime: Feride Hanım Üçüncü Muallime: Şazimend Hanım[131]

Üsküdar Kız Rüştiyesi (Atlama Taşı'nda) Birinci Muallime: Şevket Hanım İkinci Muallime: Hafıza Lutfiye Hanım İkinci Muallime: Seher Hanım Üçüncü Muallime: Necmiye Hanım[132]

Sultan Ahmed Kız Rüştiye Mektebi Birinci Muallime: Emine Hanım İkinci Muallime: Adile Hanım İkinci Muallime: Zekiye Hanım Üçüncü Muallime: Samiye Hanım Muallime: Zekiye Hanım

Eyyüb Kız Rüştiye Mektebi Birinci Muallime: Nebihe Hanım İkinci Muallime: Safvet Hanım Üçüncü Muallime: Hacer Hanım.

Molla Gürani Kız Rüştiye Mektebi
Birinci Muallime: Fethiye Hanım
İkinci Muallime: Fatma Hanım
İkinci Muallime: Ayşe Hanım
Üçüncü Muallime: Emine Hayriye Hanım.

Fahit Kız Rüştiye Mektebi Birinci Muallime: Münire Hanım İkinci Muallime: Nimet Hanım İkinci Muallime: Hikmet Hanım.

Küçük Mustafa Paşa Kız Rüştiye Mektebi Birinci Muallime: Fatma Refika Hanım İkinci Muallime: Bedriye Hanım Muallime: Fatma Ulviye Hanım Muallime: Fethiye Hanım.

Ay. yer.
Ay. yer.

Küçük Mustafa Paşa Kız Rüştiye Mektebi (UCıb-yâr'da)
Birinci Muallime: Huriye Hanım İkinci Muallime: Şevket Hanım.

Hamidiyye Kız Mektebi (Mukriköyü'nde)
Birinci Muallime: Hafiza Hanım İkinci Muallime: Seher Hanım.

Kadıköy Hamidiyye Kız Rüştiye Mektebi
Birinci Muallime: Binnaz Hanım İkinci Muallime: Naime Hanım İkinci Muallime:

[133] Ayrıntılar için bk. Ay. es. s.448-449.

Leyla Hanım[133]

II. ABDÜLHAMİD'İN HİLAFETİ HAKKINDA YAZILMIŞ ARAPÇA BİR RİSALE VE BUNUNLA İLGİLİ KIRK HADİS[134]

Sultan II. Abdülhamid'in iç ve dış siyeseti, bulunan yerli ve yabancı arşiv vesikalarıyla yepyeni boyutlar kazanmaktadır. Abdulhamid devri, malesef çoğu kez hissi çalışmalara konu olmuş; o

devrin gerçek veçhesini ortaya koymaktan ziyade, ya çokça yerilmiş veya çokça övülmüştür. Özellikle bu tarih dilimi üzerinde yazılmış olan Batı kaynakları, sübjektif olmaktan da öteye gitmişlerdir. Ve bu kitaplar daha ziyade İmpara-torluk'ta kargaşa çıkaran Yahudi-Ermeni çevreleri, veya bunların sempatizanları tarafından yazılmıştır. Bunun da tek sebebi, Abdülhamid'in Filistin'i almak isteyen Yahudilerle, Doğu Anadolu'da müstakil bir devlet kurmak isteyen Ermenilere karşı çıkmasıydı. Ve yıllardır, Osmanlı tebası olarak yaşayan bu iki gayr-ı muslini unsurun, böyle birden istiklal mücadelesine başlamaları 19. yüzyıl Batı emperyalizminin bir kışkırtmasından başka bir şey değildir.

Bir taraftan İmparatorluk'tan yeni topraklar koparılmağa çalışırken, diğer taraftan de sömürge haline getirilmiş olan İslam toprakları elde tutulmak isteniyordu. Fakat işin tuhaf tarafı, memleket içinde de adeta Batı sömürgeciliğini destekler mahiyette çalışmaların yapılmış olmasıdır. Bunlar, Batı'nın Osmanlı Devleti'ni kötüleme yöntemlerini uygulamışlar ve onların

134 Başbakanlık Devlet Arşivi, Yıldız tasnifi, Kısım no. 18, Evrak no. 553/217. Zarf. no. 93, Karton no. 35.

Osmanlılar için kullandıkları hareketleri tekrarlamaktan çekinmemişlerdir. Bu cümleden olarak; Ermenile-rin Sultan Abdulhamid için uydurdukları Kızıl Sultan (le Sultan Rouge)[135] tabiri hemen alınmış ve Türk tarihlerine geçirilmiştir. Elbette ki Abdülhamid'in hataları olmuştur. Fakat Ermeni isyânlarını bastırdı diye, ona Kızıl Sultan demeye hakkımız olmamak gerek. Kaldı ki,

Ermenilerin kestiği müslümanların sayısı, öldürülen Ermeni eşkiyalarının sayısından çok daha fazladır.

Batı, bununla yetinmeyerek; gayr-ı müslimleri isyâna teşvik ettiği gibi, Anadolu dışındaki müslümanlar arasında da bir ırkçılık (racisme) cereyanı başlatarak, bunları da İstanbul'dan koparmaya çalışmıştır. Batı emperyalizminin bu faaliyeti sırf ekonomik üstünlük sağlamak olmayıp, bu meselenin kökeninde, Orta Doğu'da Hıristiyanlığı yerleştirmek yatıyordu ki bu XI. yüzyılda başlatılan Haçlı savaşlarının bir devamı idi.[136] Bu sömürgeciler, esas gayelerini gizlemek için,bilimsel araştırmalar yapmak bahanesiyle, yüzlerce casusu Orta Doğu'ya göndermişler[137], ve bu arada da binlerce tarih belgeleri, yazıtlar ve heykelleri kaçırarak[138], Batı müzelerine koymuşlardır.

Fakat maalesef, bu sözde bilim adamlarının esas gayesi bilindiği halde, bunlara karşı Osmanlı Devleti tarafından yeteri derecede önlem alınmamıştır [139].

Bu misyoner kaşif veya bilim adamları, gayelerine ulaşmak için, müslüman dillerini

135 Bak. Gilles Roy, Le Sultan Rouge, Paris, 1936.

136 C. Brockelmann, Histoire des Peuples et des Etats İslamiques, Paris, 1949, s. 190.

137 Bak. Es'ad Cabir b. Osman Rağıb, Yemen, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.nr. 4250, s. 11; Albert Deflers, Voyage au Yemen; Journal d'une excursion botanique, Paris, 1889, s. 10.

138 Paul-Emile Botta, Relation d'un voyage dans le Yemen. Paris, s. 27.

139 Başbakanlık Arşivi, Yıldız tasnifi, Kısım no: 1. Evrak no: 88/26, Zarf no: 88, Karton no: 12.

140 P.E.Botta (Aynı eser, s. 59), bir Arap Şeyhine yazdığı bir mektupla ilgili şunları yazıyor: "Il avait 'été fort etonné de voir une lettre écrite en arabe par un Européen"(Bir Avrupalı tarafından yazılmış Arapça mektubu görünce çok şaşırmıştı).

öğrenmişler[140] ve müslüman aileler arasına sızabilmek için kendilerini doktor olarak tanıtmışlardır. Fransız yazar Botta[151] bu konu ile ilgili şu itirafta bulunuyor: "Kendimi doktor olarak tanıttım. Zira önemli olan, bir bahane idi... Üstelik, asıl ve uydurma amaç için bu yörelere ilk gelenin ben olmadığımı öğrendim"[152].Misyoner Batı bilim adamlarının yöntemlerinden birisi de, Osmanlı devletini sömürgeci, kendilerini de bu sömürüden kurtarıcı (liberateur) olarak tanıtmalarıydı[153].

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupalılar tarafından bu şekilde tehdid edilirken; Sultan Abdulhamid de bu hücumlara karşı bir "contre attaque"da bulunmak için, dış siyasetinin önemli bir kısmını teşkil eden Panisla-mizme başvurmuştur. O, bu siyasetiyle, Anadolu dışındaki tüm müslümanları kendisine bağlayarak, Batı karşısına çıkmak istiyordu. Bu müslümanları

151 Aynı eser, s. 62.

152 Bu şekilde müslümanları kandıran Claudie Fayein adındaki fransız bir kadın da, bunu açıkça itiraf etmektedir. (Une Française au Yemen, dans, Comptes Rendus Mensuels de l'Académie des Science Colaniales, Paris, 1955, c. 15, s. 485).

153 Bak. M. Emin Paşa, Yemen kıt'asının ma'muriyyetine ve daim-ma asayişde bulunmasına dair tedabir, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. nr. 4615, 2b, 4a,7a, P.E.Botta, aynı eser, s 38. Muhammed Hilal, Hıttay-ı Yemaniyye hakkında ma'lumat İst. Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.nr. 6622, 3b-4a, Gaston Rouet, La Question du Yemen dans, Questions Diplomatiques et Colaniales. Paris, 16 Avril 1910 c. 29, no:316,s. 490, Y.M.Goblet , La Révolte au Yemen, les tendences séparatistes des arabes et leur Pretention de fonder un Emirat Indépendant, dans, Le Tour du Monde, Paris, 1911, c. 117.s.61, Barbier de Meynard, Notice sur l'Arabie Meridionalle d'après un document turc, Publication de l'Ecole des

kendisine bağlayabilmek için de Hilafet unvanından yararlanmak istiyordu ki, onun panislamizm siyaseti budur.

Abdülhamid, bilhassa gayr-ı müslimlerin idaresi altında bulunan müslümanlarla ilişki kurmuş ve onları manen de olsa İstanbul'a bağlamayı başarmıştır.[144] O, bu düşünceyle, Türkistan'a Hindistan'a[145], Afrika'ya[146], Japonya'ya[147] ve hatta Çin'e[148] kadar adamlarını göndermiştir. Öyle ki Osmanlı Halifesi Abdulhamid'e bağlılıklarını ilan eden ve onu kendileri için Halife ve tek önder olarak kabul eden Çin müslümanları, Pekin'de onun adına bir İslam Üniversitesi dahi açmışlardır[149].

Abdülhamid'in panislamist faaliyetlerini yürüten adamlarının çoğu Ebu'l Hûda, Şeyh Rahmetullah, Muhammed Zafir gibi tarikat şayhleri[150] ve din alimleriydi.

İşte, Başbakanlık Devlet Arşivinde[151] bulduğumuz bu risale, muhtemelen Sultan Abdülhamid tarafından bu gayeyle yazdırılmıştır. Gerçi risalenin yazarı, kendi insiyatifi ile bunu yazmaya karar verdiğini belir-tiyor; fakat birinci ihtimal bize daha kuvvetli görünüyor. Hatta bu risalenin bir başkası tarafından yazıldıktan sonra, Yemen eski müftilerinden Ahmed el-Hafzi'nin imzasının atıldığı da düşünülebilir. Zira risalenin dili, bir Arabın kullanacağı Arapçaya pek benzememektedir. Ancak, risalenin müellifi olan Ahmed el-Hafzi hakkında fazla bilgi bulamadığımızdan bütün bunlar ihtimaldir. Onun hakkında bildiğimiz tek şey, onun esir olarak İstanbul'a götürüldüğü, kendisinin Yemen'in eski müftisi olduğudur.

Risalenin yazarı Ahmed el-Hafzi, Yemen ve Asir bölgesindeki müslümanları, Sultan Abdülhamid'e isyân etmekten vazgeçirmek ve onları Halife'ye itaat etmeye sevk etmek için ve cihadın fazileti hakkında yazdığı bu

144 Uriel Heyd, Foundations of Turkish Nationalism, Londan, 1950, s. 101.

145 Victor Berard, Le Sultan, l'İslam et les Puissances, Paris, 1907,s. 36.

146 Bak. İhsan Süreyya Sırma, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki sömürgeciliğine kaşı Sultan II. Abdülhamid'in Panislamist faaliyetlerine ait bir kaç vesika, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 7-8, İstanbul, 1977,s. 157 vd.

147 İhsan Süreyya Sırma, II. Abdülhamid'in Uzak Doğu'ya gönderdiği ajana dair, 6-9 Şubat 1978'de İstanbul yapılan 1. Milli Türkoloji Konferansına tebliğ olarak sunulmuştur.

148 İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamid ve Çin müslümanları, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi VII/3-4, İstanbul, 1979,s. 199 vd.

149 Bak. İhsan Süreyya Sırma, Pekin Hamidiyye Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Prof. M. Tayyib Okiç Armağanı, Ankara, 1978,s. 159 vd.

150 İhsan Süreyya Sırma, Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde büyük rol oynayan tarikatlara dair bir vesika, Tarih Dergisi, Sayı

ve başka risalelerini, basılmak üzere Maarif Nazırı Cevdet Paşa'ya verdiğini de risalenin sonunda belirtiyor. Fakat maalesef bu te'lifattan hiç birini bulamadık. Bu bakımdan, el-Hafzi hakkında fazla bir şey söyleyemiyecek, sadece tercümesini yaparak, metinde zikredilen hadis-i şerif, ve ayet-i kerimeleri göstermek gayesiyle dip notları ilave ettiğimiz bu risalesini sunmakla yetineceğiz:

Risâle şöyle başlıyor

"Allah'tan muvaffakiyyet ve en doğru yola hidayetini dileyerek, O'na hamd ve şükrederim. Salat ve selam, O'nun nehiylerinden kaçan ve emirlerine uyan Hz. Muhammed(s.a.s.)'e, onun âline ve ashabına, yardımcılarına ve ehl-i beytine olsun.

İslam Sultanı'na avam ve havasın itaat etmeleri için gerekli surette irşad yapılmadığını ve ulemanın bu işi yapmaktan çekindiklerini görmem üzerine, yirmisi İslam Sultanı'na itaat, ve yirmisi, cihadın

Risalenin başında yazarına ait mühür yer alıyor.

fazileterine dair olan; sika ravilerden rivayet edilmiş, senetleri kuvvetli kırk sahih hadisi toplamaya başladım.

Müellifi, el-Hakir Ahmed el-Hafzi b. Abdi'l-Halik, Yemen diyarının sabık müftisi ve Sünnet-i Nebeviyyenin kölesi. Allah ondan kabûl etsin.

Bu kırk hadis; hakkında, "kendi nefsinden konuş-

152 Kur'an-ı Kerim, en-Necm, 3-7.

maz, onun konuşması ancak bildirilen bir vahiyledir; ona kuvvet sahibi ve güçlü olan Cebrail öğretmiştir[152] denilenin dudakları arasından çıktı. Bunun için Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ümmetinden idâreci (râ'i) ve idâre edilenlerin (ra'iyye), bu hadislerden kendisinde neler bulunduğuna bakıp, kurtarıcıyı ve helak ediciyi görmeleri vacibtir. Şüphesiz, iyi ve kabûle şayan bir yola girmek zorunludur. Ve herkes bundan mes'uldür. Onlar dünyadan ahirete intikal olunacaklardır. Evliyau'llah'tan bazısı dediler ki: "Şayet benim icabet edilecek bir da'vetim olsa, ben onu önce Efendim için yapardım". Bu böyle olunca, nasıl oluyor da biz İslam'ın ve müslümanların Sultanı, sağlam ve gerçek Din'in koruyucusu, altı yüz Emirü'l- mü'mininden sonra bu makama layık, Hadimü'l Haremeyni'ş-şerefeyn ve'l-maka-meyni'l -münifeyn, Kayserleri parçalayan ve Kisraları kıran, büyük İmamet'in sahibi, ışık saçan Sultan, büyükten büyüğe geçen yüksek Hilafet'in varisi, Aziz olan Allah'ın ve muzaffer askerleri sayesinde Doğu ve Batı'nın Hakanı es-Sultan ibn es-Sultan el-Gazi Abdulhamid ibn es-Sultan el-Gazi Abdülmecid Han ibn es-Sultan el-Gazi Mahmud Han ki, onun saltanatı, cennet bahçelerinde gezmekte olan büyük seleflerinin zaman ve ervahına varsın, amin amin. Bir amin'le yetinmiyor binlerce amin demek istiyorum. O (Sultan Abdulhamid) hala savaşlarda düşmana hücum etmekte, İslam'ı ve müslümanları korumak için askerlerini en güçlü silahlarla donatmaktadır. O, kafirlerin toplumlarını dağıtmak ve ateşlerini söndürünceye kadar uğraştı. Onların bütün topluluklarını görkemli binalarını, atik ve savaştan kaçmayan orduları sayesinde yerle bir etti. Or-duları düşmanın sırtları üzerinde yürürler. Büyük savaş eğitimlerinde, onlar, parlayan ateş gibidirler. Ben Balkan savaşlarına katılarak, oralarda ne derece cesaret gösterdiklerini gördüm. Tıpkı Plevne'de Vezir Osman'ın[153], ateşli silahların altında gösterdiği mukavemet gibi. O

derece ki, onun şehitleri, Sıffin, Bedir, ve Necran şehitleri gibi oldular. Plevne'de olduğu gibi, Vezir Muhtar'la[154] Kars, Ardahan, Erzurum'da bulundum ki, bizzat oralarda İslam askeri olan Osmanlı ordularının, mevzilerde ve saf başlarında ne şekilde cesu-rane çarpıştıklarını gördüm de, o günlerdeki harekat sırasında şu beyitleri söyledim:

Savaşta kaçmayı bilmez, Hücumda, "benim gibi kim olur? derler Dağ zirvelerine tırmanarak, Küfrü yıkıncaya dek vuruşurlar. Dağdaki karlara rağmen savaşır, Dağlar gibi güzel kokarlar. Yere akan kanlar sel olup giderken, Savaş gece gündüz devam eder, Sanki yıldırım ve şimşek gibi, Ateşin alevleri aydınlatıcı olur. Sanki dağlara bulutlar yağıyor, Ve bu, üzerinde yapılan savaştan ileri geliyor. Oradaki kestane ve çam ağaçları beyaz, Orada müslüman hür ve alnı açıktır. Biri şehid olurken, bir diğeri esir oluyor. Ve sonunda düşman kırılıyor?

Atlar dolu dizgin koşuyor,
Mızraklar da uçuyor.

Onlar büyük kişiler olup, gerektiğinde, savaş meydanında savaşçı kesilirler. 1293 senesinin şevval ayında, İslam Sultanı"nın[155], 70.000'e yakın askeri, içinde

153 Gazi Osman Paşa.
154 Ahmed Muhtar Paşa.
155 Sultan II. Abdulhamid

500.000'e yakın kafir bulunan müstahkem kaleler ve sağlam surlara hücum ettiler. Ve orada küfür askerleri, Allah'tan kaçabileceklerini sanarak, kalelerine sığındılar. Fakat Allahu Ta'ala'nın buyurduğu gibi, "Onlar da, kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı onlara beklemedikleri yerden geldi, kablerine korku saldı"[176]. Ve Kur'an, yardımı uman mazlum için şöyle der: "Zafer Allah'tandır, ve zafer yakındır"[157].

Müslümanların bu hücumu üzerine kafirler, Aziz ve Cebbar olan Allah'ın," onları toplayacağı kıyamet günü, sanki gündüz, birbirleriyle sadece tanışacakları bir saat kadar kalmış gibidirler."[158] dediği gibi oldular. Ve müslümanlar, kafirlerin ümidlerini kırıp, yurtlarını ve mallarını ganimet olarak aldılar. "İnkar edenlere ise, yıkım ve yokluk olsun! Allah onların işlerini boşa çıkarır[159]. Ve o kafirler, tahkim edilmiş kalelerinde, üstüste yığılmış tahtalar gibi oldular. Şevval, zilhicce gibi oldu. Ve kafirler en çirkin uğultularla bağrıştılar. Müslümanlardan bir mücahid de, savaş meydanından şöyle seslendi." Bu günler, haram olan zilhicce günleri gibidirler. Kurbanlarınız çoğaldı. Ve onlar Sırat üzerinde

156 Kur'an, Haşr, 2. Bu ayet-i kerime, Medine'deki Yahudilerden Benu Nadir kabilesinin Hz. Peygamber'e suikast düzenlemeleri üzerine nazil olmuştur. Yahudiler, daha önce Hz. Peygamberle yaptıkları antlaşmayı bu şekilde bozunca Hz.Peygamber de askerlerini yanına alarak bu ihanetlerinin cezasını vermek istedi. Hz. Peygamber'in geldiğini gören Yahudiler kalelerine sığındılar. Fakat kaleleri onları kurtarmaya kafi gelmedi. (Bak. İbn Hişam, es-Siretü-n Nebeviyye, Mısır, 1955, IV, 190.) Elimizdeki risalenin yazarı da Rusların ihanetini Yahudilerin ihanetine benzetiyor.

157 Kur'an, es-Saf, 13.

158 Kur'an, Yunus, 45.

bineklerinizdir. Allah'a hamd olsun ki, bozularak kaçtılar." Hudutlarda, yevmiyeleri 600.000 Osmanlı cü-neyhi' olan 600.000 muharibi vardı. Bundan dolayı,

Yüce Din'i himaye eden; kuvvetli, zayıf herkesi tecavüzden koruyan Din'in değişmemesi için elinden geleni yapan Sultanımız tebrike şayandır. Gerçekten bu Osmanlı silsilesi

160 Kur'an, İbrahim, 15.

161 Hadis-i Şerif, Bak. Buhari, Cihad 22, 112, 156; Müslim, Cihad 2, İmare 146; Ebu Davud, Cihad 89; Tirmizi, Fedailül'Cihad 23; Ahmed b. Hanbel, Müsned. IV, 354-396.

162 Kur'an, es-Saf, 4.

163 Kur'an, Enbiya, 105.

ve Hazret-i aliyye-i sultaniyye, yeryüzünün her tarafında vakariyle temayüz etmiştir. Lütuf denizinden, kendisine Meleü'l-ala'da Hilafet kudreti bağlanan bu Sultan'ı bize ihsan eden Allah'a hamd olsun. Cihadlarının yapıldığı yerlerde, yorulmadan inayeti yazılan bu Sultan'a itaat etmekte bizi muaffak kılan Allah'a şükürler olsun. Elinde tuttuğu ülkelerin sınır boylarının yüzünü İslam'la güldürdü. Abdulhamid, sarsılmaz azme ve sayısız askeriyle kafirlerin ülkelerine hakim olmuş, bu ülkelerin boğaz ve geçitlerini mücahitlerin emrine sunmuştur. "Peygamberler yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı"[160]. Bu mücahitler onların yüzbinlerce olan gücünü sarsarak, düşmanlarının burunlarını kırdılar; savaşçıların ordusunu dağıtarak, kollarını kestiler. Ve onlara, "Cen-net'in kılıçların gölgesinde "161. olduğunu öğrettiler. Onlar hakkında umumi ve hususi olarak cihad delilleri ve naslar geldi. "Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi, sıra halinde savaşanları sever"[162]. Bu mücahitler, ticaretlerinde kazançlı, savaşlarında da öğüt vericidirler. "And olsun ki, Tevrat'tan sonra Zebur'da da yeryüzüne ancak iyi kullarının mirasçı olduğunu yazmıştık"[163]. O mücahidler, İslam Hi-lafeti'nin peyklerinden bir nokta, imanı Hilafet ağacının birer meyvesidirler. Öyle ki, ilmin tamamı, alimlerin bildiği gibi bir noktadır, onlardan "elif birliktir ki, bunu allameler anlamışlardır; "ba" öyle bir andır ki, alimler onu işaretlemişlerdir; "cim" kavuşanların düşündüğü cennettir ve "dal" sadıkların takdis ettikleri u-lu bir ağaçtır.

Eski tarihlerde, Asir Livası'nın büyük bir devlet tarafından alınacağı ve Allah'ın onlara bu kuvvetli devleti takdir ettiği bilinmiyordu; taki, onları sömürgeci devletlerden koruyan bir hami ve kötü fiillerden sakındıran bir idâreci ki hâlâ onlara irşad yolunun ve birlik olmanın faydalarını haber veren Devlet, yani bizim Osmanlı Devletimiz onların bütün sevdiklerinden daha sevgili, arzu edilenlerin en çok arzu edileni oldu. Yemen San'a'sı ve diğer ülkeler, eski devir kralları ve oraya hakim olan sultanlarla medenileştiler. Bin Himyer kralı oraya sahip oldular. Taki, Nişvan el-Himyeri'nin dediği gibi, "hiç bir korku ve ürkme görmeden bin kral burada yaşadı." Hatta dendi ki: Herhangi bir melik, isterse bütün yer yüzüne sahip olursa olsun San'a'ya sahip değilse ona "Halife" demek doğru olmaz. Ve Yemen San'a'smdan önce bir taş diğerinin üzerine konmamıştır. Oraya otuz bin peygamber girmiş ve Cibril(a.s.) da oraya ayak basmıştır. Ondan sonra da, bizim İslam Devletimiz, Sinan Paşa[164], Hasan Paşa,

164 Bak. İslam Ansiklopedisi, Sinan Paşa mad.

165 Bak. Kutbüddin Mekki, el-berkül'-Yemani fi fethi'l-Osmanî, er-Riyâd, 1967, s.98; Hayrullah Efendi, Devlet-i Aliyye-i -Osmaniyye Tarihi, İstanbul, 1292, XIII, 11-12; Ahmed Raşid, Tarih-i Yemen ve San'a İstanbul, 1291, I, 89; Rüşdi, Yemen Hatırası, Dersaadet, 1325, s. 28.

166 Daha ziyade Lala Mustafa Paşa diye bilinir.

167 Bak. İslam Ansiklopedisi, Süleyman Paşa (Hadım) mad.

Özdemir Paşa.[165] Mustafa Lala Paşa[166] ve Süleyman Paşa[167] vası-tasiyle el-Mutahhar b. Şerefüddin zamanında oraya sahip oldu. Bundan dolayı, Emirü'l-mü'minin ve Halifetü Seyyidi'l-Mürselin'i tebrik eder. Yemen vilayetinden ve Asir bölgesinden, kim bu risalemi görürse, itaat edilmesi gerekenlere itaat etmekle acele etsin!

Şurası muhakkaktır ki, ben vatanımdan (Ye-men'den) esir olarak çıktım ve oraya büyümüş olarak

döndüm. Emirü'l-mü'minin olan müslümanların Sultanıyla yüzyüze geldim; ve onun bereketinden Kur'an'ın nassına ve ademoğlunun Efendisi'nin hadis-i şerifine uygun olarak ehl-i iman ve ehl-i İslam için nasihatlar te'lif ettim,ve basım işini de, alim ve ariflerin, yenilerin ve eskilerin efendisi, saltanat ve imaretin tacı, müşirlik ve vezirliğin övüncü, Devletlu Ahmed Cevdet Paşa'ya -Allah onu dilediği bütün hayırlara kavuştursun- havale ettim. Tevfik Allah'tandır.

Tarih: 25 cemazi'el-ahir 1307"

Risalenin yazarı, aşağıdaki kısa girişten sonra bu konuda topladığı kırk hadisi sıralıyor.

Kırk hadisin girişi:

Allah'tan muvaffakiyet ve en doğru yola hidayetini dileyerek, O'na hamd ve şükrederim. Salat ve selam O'nun nehiylerinden kaçan ve emirlerine uyan Hz. Muhammet! (s.a.s.)'e, onun âline ve ashabına, yardımcılarına ve ehl-i beytine olsun.

İslam Sultanı'na avam ve havasın itaat etmeleri için gerekli surette irşad yapılmadığını ve ulemanın bu işi yapmaktan çekindiklerini görmem üzerine, yirmisi İslam Sultanı'na itaat ve yirmisi cihadın faziletlerine dair olan; sıka ravilerden rivayet edilmiş, senetleri kuvvetli kırk sahih hadisi toplamaya başladım.

Müellifi, el-Hakir Ahmed el-Hıfzi b. Abdi'l- Halik, Yemen diyarının sabık müftisi ve Sünnet-i Nebeviyyenin kölesi. Allah ondan kabûl etsin.

Hadislerin Türkçe mealleri:

1. Hadis: Ebu Hureyre(r.a.)'ın rivayetine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurdu:" Her kim bana itaat ederse o Allah'a itaat etmiştir. Her kim bana isyân ederse, Allah'a isyân etmiştir. Her kim emîre itaat ederse, o bana itaat etmiştir. Her kim emîre isyân

ederse, bana isyân etmiştir"[168].

2. Hadis:... Yahya ibn Husayn, ninesi Ummu'l-Husayn (r.a.)'dan: Yahya dedi ki: Ben veda haccında Resulullah (s.a.s.) ile beraber hacc ettim. Resulullah bir çok sözler söyledi. Sonra ben ondan işittim ki, şöyle buyuruyordu: " Eğer sizin üzerinize,sizleri Allah'ın Kitabı'na göre sevk ve idâre edecek olan kesik yahut siyah bir köle bile vali tayin edilirse, sizler onu dinleyiniz ve itaat ediniz"[169].

3. Hadis: Enes ibn Malik(r.a.)'dan rivayete göre Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Ey ashabım! Valilerinizin, komutanlarınızın emirlerini dinleyiniz ve onlara itaat ediniz; üzerinize tayin olunan vali, başı siyah üzüm gibi saçlı Habeşi bir köle bile olsa"[170].

4. İbn Ömer(r.a.)'in rivayetine göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Müslüman olan kişiye, hoşlanmadığı hususlarda amirlerini dinlemek ve itaat etmek vacibdir. Ma'siyet ile emredilmesi müstesnadır. Ma'siyet ile emrolunursa onları dinlemek ve itaat etmek yoktur"[171].

5. Hadis: Ubadetu'bnu Samit(r.a.) şöyle demiştir: Biz Resulullah'a zorlukda, kolaylıkla, neş'ede, kederde ve başkalarının bizim üzerimize tercih edilmesi hallerinde dinlemek, itaat etmek, emaret sahibi olan kimselerle

168 Buhari, Cihad 109; Müslim, İmare 32, 33; Nesai, Bi'at 27; İbn Mace, Cihad 39. 169Müslim, İmare,37; Tirmizi, Cihad 28; İbn Mace, Cihad 39. 170 Buhari, Ezan 56, Ahkam 4; İbn Mace, Cihad, 39. 171 Buhari, Cihad 108; Müslim, İmare 34, 34; Ebu Davud, Cihad 87; İbn Mace Cihad 40. 172 Buhari, Ahkam 43, Fiten 2; Müslim, İmare 41.

emirlik hususunda çekişmemek, her nerede bulunarsak

bulunalım, muhakkak hakkı söylemek, Allah yolunda hiçbir kimsenin levm ve kötülemesinden korkmamak üzere biat edip söz verdik"[172]

6. Hadis: İbn Ömer (r.a.) rivayet ederek dedi ki:

Resulullah (s.a.s.)'e onu dinlemek ve itaat etmek üzere biat ettiğimizde, o bize, "elinizden geldiği kadar"diyor-du[173]

7. Hadis: Ebu Hureyre(r.a.) rivayet ederek dedi ki: Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Her kim İslam Devlet başkanından, hoşlanmayacağı kötü bir şey görürse sabretsin. Çünki her kim İslam toplumundan bir karış ayrılır da ölürse muhakkak onun ölümü bir cahiliyet ölümüdür"[174]

8. Hadis: Ebu Hureyre(r.a.) rivayet ederek dedi ki: Resulullah (s.a.s.)'in, "Kim itaati bırakıp, böylece ce-maat'tan ayrıldıktan sonra ölürse cahiliyye ölümü ile ölmüştür"dediğini duydum[175]

9. Hadis: Avf ibn Malik(r.a.)'ın rivayetine göre, Resulullah şöyle buyurdu: "İmamlarınızın (yani Devlet başkanlarınızın) hayırlıları, sizin kendileri,onlarm da sizleri sevmekte bulunduklarınız ve onların sizlere dua etmekte, sizlerin de kendilerine dua etmekte olduklarınızdır. Devlet başkanlarınızın şerlileri ise sizin kendilerine buğz etmekte, onların da sizlere buğz etmekte bulundukları, ve sizin onlara, onların da size sövüp lanet etmekte bulunduklarınızdır".

Ya Resulullah! Onlara karşı kılıçla muharebeye kalkışmayalım mı? denildi, Resulullah: "Sizin içinizde namazı kıldırdıkları müddetçe hayır. Valilerinizden hoşlanmadığınız bir şey gördüğünüz zaman, onun yap-tığını sevmeyiniz. Fakat itaattan da el çekmeyiniz" bu-yurdu[176].

10. Hadis: Hz. Ebu Bekir(r.a.) şöyle dedi. Resulul-

173 Buhari, Ahkam 43, Emare 90; Nesai, Bi'at 24; İbn Mace, Cihad, 41; Muvatta, Bi'at 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned. 2.
174 Buhari, Ahkam 4, Fiten 2; Müslim, İmare 55, 56; Darimi, Siyer 75; Müsned, I. 275.
175 Nesai, Tahrim 28.

lah (s.a.s.) şöyle buyurdu:" Sultan, Allah'ın, yeryüzün-

de fakirleri koruyan gölgesidir ki, onunla mazluma yardım edilir. Kim Allah için dünyada çalışan Sultan'a ikramda bulunursa, Allah da Kıyamet gününde ona ikramda bulunur"[177]

11. Hadis: Hz. Aişe (r.a.)'nın rivayetine göre, Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: " Sultan, velisi olmayanın velisidir. Şayet adil olursa ona ecir vardır; raiyyenin de kendisine müteşekkir olması lazımdır. Fakat zulüm ederse ona günah olup, raiyyenin de sabretmesi lazımdır"[178]

12. Hadis: Resulullah (s.a.s.)'e şöyle soruldu:"Ya Resulullah, öyle amirlerimiz var ki, kendi haklarını bizden isterler ve bizim hakkımızı da reddederler. Bu konuda ne emredersiniz? Resulullah (s.a.s.) şöyle dedi: "Onları dinleyiniz ve itaat ediniz. Onlar, yapmakla mükellef oldukları şeyden, siz de yapmakla mükellef olduğunuz şeyden mes'ulsünüz"[179].

13. Hadis: Abdullah ibn Ömer(r.a.) Resulullah (s.a.s.)'den şöyle duyduğunu söyledi: "Her kim İslam devlet

177 el-Acluni, Keşfü'l-Hafa, Beyrut, 1351, Hadis no: 1487.
178 Ebu Davud, Nikah 11; Tirmizi, Nikah 15; İbn Mace, Nikah 15; Darimi, Nikah 11; Müsned, I, 25.
179 Buhari, Zekat 4, Ezan 54, Ahkam 4; Müslim, İmare 36, 49, 50; Tirmizi, Fiten 30; İbn Mace, Cihad 39.
180 Müslim, İmare 58; Müsned, III, 446,
181 Ebu Davud, Sünne 27; Tirmizi, Edeb 78; Müsned, III, 332.

otoritesine itaattan bir el kadar ayrılırsa, Kıyamet gününde Allah'a fiili hususunda lehine hiç bir hücceti olmayarak kavuşacaktır. Her kim de boynunda, İslâm Devletine bir bağlılık biati olmayarak ölürse, cahiliyet ölümü ile ölür"[180].

14. Hadis: Haris el-Eş'ari (r.a.)'dan, dedi ki; Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: Size beş şeyi emrediyorum: cemaat olmak (birlik olmak), emir dinlemek, itaat etmek ve Allah yolunda cihad etmek. Ve her kim ki bir karış kadar cemaattan ayrılırsa bilsin ki o, boynundan İslam bağını çıkarıp atmıştır; meğer ki, kendini düzeltsin"[181].

15. Hadis: Ziyad el-'Adevi'den; o şöyle dedi: İbn Amir minberde, -üzerinde ince bir elbise olduğu halde- hutbe okurken, ben Ebu Bekrete ile beraber minberin altında oturuyordum. Ebu Bilal dedi ki:" Emirimize baksanıza fasıkların elbisesini giymiş". Ebu Bekrete de şöyle dedi: Ben Resulullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu duydum:" Kim Allah'ın sultanını dünyada küçük düşürürse, Allah da onu küçük düşürür[182].

16. Hadis: Hz. Aişe (r.a.)'nin rivayetine göre, Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:" Allah bir emir'e hayır vermek isterse, ona sadık bir vezir verir; unuttuğunda hatırlatır, hatırlarsa ona yardım eder. Fakat Allah o emire hayır istemezse, ona kötü bir vezir verir; unutursa hatırlatmaz, hatırlarsa, ona yardım etmez"[183].

17. Hadis: Ebu Said el-Hudri (r.a.)'ın rivayetine göre Resulullah(s.a.s.) şöyle buyurdu: Şayet bir emir, reayasını şüpheye düşürecek olursa, onları ifsad etmiş olur[184].

18. Hadis: Ebu Umame(r.a.)'nın rivayetine göre

182 Tirmizi, Fiten 47.

183 Ebu Davud, İmare 4.

184 Ebu Davud, Edeb 37.

185 Buhari, Ahkam 452, 55, Kader 8; Nesai, Bi'at 32; Müsned, III, 39.

186 Buhari,İlim 6, Ezan 95,122, İ'tişam 21, Cihad 12; Müslim, İman 10, İmare 15, Lli'an 4; Ebu Davud, Sünne 29.

Resulullah(s.a.s.) şöyle buyurdu: "Allah hiç bir peygamber veya halife göndermemiştir ki onun iki maiyeti olmasın; birisi ona iyiliği emreder, ve nasibini alır, diğeri de ona kötülüğü emreder ve nasibini alır. Masum olan da, Allah'ın esirgediğidir"[185].

19. Hadis: Ebu Zerr (r.a.)'ın rivayetine göre Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:"Sizler ve benden sonra gelecek olan imamlar bu fey'e nasıl da sahip olmak isterler? "Bunun üzerine ben dedim ki: "Seni hak üzere gönderene yemin ederim ki, kılıcımı boynuma vurur sana yetişirim". Resulullah (s.a.s.) buyurdu: "Sana daha güzel bir yol göstereyim mi, bana yetişinceye kadar sabret"[186].

20. Hadis: Ebu Derda (r.a.)'ın rivayetine göre, Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: " Allahu Ta'âlâ buyurdu ki: Ben, Benden başka ilah olmayan Allah'ım. Meliklerin Sahibi'yim. Meliklerin kalbleri Benim elimdedir. Şayet Benim kullarım Bana itaat ederlerse, onların meliklerinin kalblerini merhamet ve şefkate çeviririm; şayet Bana isyân ederlerse, meliklerinin kalblerini sertleştirir gaddar yaparım. Bunun sonu da azabdır. O halde, idârecilerinize beddua etmekle vakit geçirmeyip, Bana zikr ve yakarışla dua edin ki, idârecelerinizin üzerinizdeki baskısını izale edeyim"[187].

21. Hadis: İbn Azib (r.a.)'dan, dedi ki: "Yüzü zırhla kapalı bir adam gelip Resulullah (s.a.s.)'e şöyle dedi:"

Ya Resulullah, savaşayım mı, müslüman mı olayım?".Resulallah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Önce müslüman ol, sonra savaş!". O da müslüman oldu, savaşa katıldı ve şehid oldu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Çok az iş yaptı, fakat çok mükafat kazandı"[188].

187 Hilyetü'l -Evliya'da, Ebu Derda, hadisi olarak geçer.

188 Buhari, Cihad 13; Müsned, IV, 291-293.

189 Buhari, Cihad-112, 152, Müslim, Cihad,19, 20; Ebu Davud, Cihad 89; Darimi, Siyer 6.

190 Tirmizi, Fedaillü'l-cihad 13.

22. Hadis: Ebu Hureyre(r.a.)'ın rivayetine göre Resulullah(s.a.s.) şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Allah'tan afiyet isteyiniz. Fakat düşmanla karşılaşınca da, savaşa karşı sabrediniz"[189].

23. Hadis: Abdullah b. Abr ibni'l As(r.a.)'ın rivayetine göre Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Allah yolunda ölüm, dinden başka her şeyin keffareti olur"[190].

24. Hadis: Ebu Hureyre (r.a.)'ın rivayetine göre Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Bir kafir ile onun katili ebedi olarak ateşte birleşmezler"[191].

25. Hadis: Ebu Mes'ud el-Ensari(r.a.) dedi ki: Bir adam Resulullah (s.a.s.)'in yanma, yularlanmış bir dişi deve getirdi, ve şöyle dedi: "Bu, Allah yolunda sadakadır". Bunu üzerine Resulullah (s.a.s.) : "Bu bir deveye mukabil, sana Kıyamet gününde yedi yüz yularlı deve vardır" buyurdu[192].

26. Hadis: Zeyd b. Halid el-Cehmi(r.a.)'ın rivayetine göre Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Kim bir gaziyi teçhiz ederse, o cihada gitmiş gibi olur; ve kim gazinin geride bıraktığı çoluk çocuğuna bakarsa o da cihada gitmiş gibi olur"[193].

27. Hadis: Süleyman ibn Büreyde(r.a.)'ın rivayetine göre Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:"Mücahidlerin kadınlarına hürmet etmek vazifesi, geride kalanlar üzerine, analarına yapacakları hürmet vazifesi gibidir. Geride kalanlardan herhangi bir kimse mücahidlerden

191 Müslim, İmare 130, 131; Ebu Davud, Cihad 10; Nesai, Cihad

192 Müslim, İmare, 132; Nesai, Cihad 46; Darimi, Cihad 12; Müsned IV, 121; V, 274.

193 Buhari, Cihad 38; Müslim, Cihad 135; Ebu Davud, Cihad 20; Tirmizi, Fedailü'l-cihad 6; Nesai, Cihad 44; Darimi, Cihad 26; Müsned, I. 20, 53.

194 Müslim, İmare 139; Ebu Davud, Cihad II; Nesai, Cihad 47, 48;

birine ailesi hususunda işlerini görmek ve yardım etmek üzere ona halef olur da mücahidin ailesi hususunda mücahide hainlik yaparsa, o hain Kıyamet gününde muhakkak tevkif olunacak da hıyanet ettiği mücahid onun amelinden istediğini alacaktır. Öyleyse ey beni dinleyenler! o mücahidin, hainin hasenelerini almaktaki rağbeti ve o makamda bunlardan ne kadar çoğaltacağı, yani kendine mümkün olursa hasenelerden hiçbir şey bırakmayacağı hususunda ne zannediyorsunuz."[194].

28. Hadis: Bera (r.a.) dedi ki: Resulullah (s.a.s.)'e,

Ensar'dan bir kabile olan Nebit oğullarından bir kimse geldi ve "Ben şehadet ediyorum ki Allah'tan başka hak ilah yoktur ve sen muhakkak onun kulu ve elçisisin" dedi. Sonra ileri atılarak, şehid oluncaya kadar Allah yolunda savaştı. Resulullah (s.a.s.) onun için şöyle buyurdu: "Şu zat az amel yaptı fakat çok ecre nail oldu"[195].

29. Hadis: Ubeydullah b. Kays babasından şunu rivayet etti. O dedi ki: Ben de Resulullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu duydum: "Cennetin kapıları, kılıçların gölgesi altındadır"[196].

30. Hadis: Enes b. Malik (r.a.) şöyle dedi: Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Samimi olarak şehid olmak isteyene, şehid olmasa bile şehidlik verilir"[197].

31. Hadis: Enes b. Malik (r.a.) şöyle dedi. Resulullah

195 Buhari, Cihad 13; Müslim, İmare 144.

196 Buhari, Cihad 22, 112, 152; Müslim, Cihad,2, İmare 146; Ebu Davud, Cihad 89; Tirmizi, Fedailü'l-Cihad 23; Müsned IV, 354.

197 Müslim, İmare 156, 157, Nesai, Cihad 36; İbn Mace, Cihad. 15; Darimi, Cihad 15; Müsned.V, 244.

198 Müslim, İmare-157: 167; Nesai, Cihad 36.

199 Müslim, İmare-163; Tirmizi, Cihad 39; İbn Mace, Cihad 7; Müsned, V, 440, Cihad 19.

(s.a.s.) şöyle buyurdu: "Her kim, samimi olarak Allah'dan

şehid olmak isterse, döşeği üzerinde ölürse bile, Allah o şahsı şehitler mertebesine ulaştırır"[198].

32. Hadis: Selman (r.a.) şöyle dedi: Ben Resulullah (s.a.s.)'in minber üzerinde şöyle buyurduğunu duydum: "Siz de düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki, bununla Allah'ın ve sizin düşmanınızı korku-tasınız" ayetini (Enfal, 60) okudu ve "gözünüzü açın, kuvvet ancak (silah) atmaktır, kuvvet ancak (silah) atmaktır, kuvvet ancak (silah) atmaktır" dedi[199].

33. Hadis: Selman(r.a.) şöyle dedi: Ben, Resulullah (s.a.s.)in şöyle buyurduğunu işittim: "Bir gün ve bir gece (İslâm için) nöbet beklemek,bir ay oruç tutup nafile namaz kılmaktan daha hayırlıdır .Ve bu kişi nöbette iken ölürse ameli ona sayılır, rızkı üzerine gönderilir ve hilekardan emin olur"[200].

34. Hadis: Cabir ibn Semure (r.a.)'ın rivayetine göre Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Bu din, daima ayakta duracak, Kıyamet kopuncaya kadar müminlerden bir taife onun yolunda savaşmaktan asla vazgeçmi-yecektir"[201].

35. Hadis: Ukbet'ibnu 'Amr (r.a.) dedi ki: Ben Re-

200 Müslim, İmare 167; Ebu Davud, Cihad 14, 23

201 Buhari, Nafakat 3; Müslim, İmare 172; Ebu Davud, Sünne 16; Müsned, II, 413, 467.

202 Müslim, İmare 168;Müsned, IV, 157.

203 Müslim, İmare 158; Ebu Davud, Cihad 17; Nesai, Cihad 2; Darimi, Cihad 25; Müsned, II, 169.

204 Müslim, İmare 153, 154; Ebu Davud, Cihad 12; Nesai, Cihad

sulullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu duydum: "İstikbalde size bir çok memleketler fetholunacak ve Allah sizlere kifayet edecektir (yani düşmanlarınıza karşı sizleri

koruyacaktır). Bunlar olunca da, sakın sizden hiçbiriniz silahlarını kullanmaktan aciz kalmasın"[202].

36. Hadis: Ebu Hureyre(r.a.) şöyle dedi. Resulullah (s.a.s.) buyurdu ki: "Allah yolunda savaşmadan ve Allah yolunda savaşmayı arzulayıp bunu konuşmadan ölen kimse, münâfıkların bir grubundanmış gibi ölmüş olur"[203].

37. Hadis: Abdullah b. Amr(r.a.) dedi ki: Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: " Savaşa giden bir birlik yahut bir müfreze ferdleri ganimet alır ve selamette kalırsa ecirlerinin üçte ikisini muhakkak dünyada almış olurlar. Ganimet alamayan ve isabet alıp zarar gören bir ordu birliği, yahut müfrezesi de muhakkak ecrini tam alacaktır"[204].

38. Hadis: İbn Abbas (r.a.) dedi ki, Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Fetihten sonra artık (Mekke'den Medine'ye) hicret yoktur. Bundan sonra Mekke'den yalnız cihad ve faziletler tahsili niyeti ile çıkılabilir. Binaenaleyh cihada seferber olmanız istendiği zaman derhal seferber olunuz"[205].

39. Hadis: "Ebu Hureyre (r.a.) dedi ki, Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Allah yolunda yaralanan bir kimse muhakkak Kıyamet gününde yarası kan saçarak, rengi kan renginde, kokusu misk kokusu olduğu halde gelecektir"[206].

40. Hadis: Ubeydullah İbn Ömer (r.a.)'dan, dedi ki: Resulullah (s.a.s.) savaştan dönünce üç defa tekbir getirir ve şöyle derdi: "İnşaallah döndük. Allah'ımıza secde eder, hamd ve kulluk ederek tövbeli bir şekilde dönüyoruz. Allah va'dine sadık olarak kulunu muzaffer kıldı ve hizibleri hezimete uğrattı"[207].

Kırk hadis bitti.

205 Buhari, Cihad 1, 27, 194; Müslim, İmare 86; Nesai, Bi'at 15; Darimi, Siyer 69; Müsned, I, 226, 316.

206 Buhari, Cihad 10; Müslim, İmare 103, 105; Nesai, Cenaiz 82; İbn Mace, Cihad 15; Darimi, Cihad 15.

207 İbn Hişam es-Siretu'n-Nebeviyye, Mısır, 1955,1, 264-265.

METNİN ARAPÇASI

بســـــــــــــم الله الرحمن الرحيـــم

فهذه اربعون حديثا خرجتُ من بين شفتي من لا ينطق عن الهوى إن هو إلا وحيٌ يوحى علّمه شديد القوى فيجب على الرّاعي والرعية من الأمة المحمدية ان ينظروا ماذا معهم من ذلك ومن الناجي ومن الهالك فلا بد من طريق رضوان و غريق هالك فان لابد ان كلا مسئول ومن الدّنيّ إلى الآخرة منقول وقال بعض أوليا الله : لو كان لي دعوة مستجابة لجعلتها لولي أمري فكيف لا ندعو لسلطان الاسلام و المسلمين المفتخر بحماية الدين المتين الحقيق بتسميه امير المؤمنين خادم الحرمين الشريفين والقامعين المنيفين قاصم القياصرة و كاسر الاكاسرة مالك الامة العظما والسلطان الباهر وارث الخلافة الكبرى كابرا عن كابر فاتح بلاد المشارق و المغارب بنصره الله العزيز وجنده الغالب :

سلطان المشرقين و خاقان الخافقين السلطان بن السلطان بن السلطان السلطان الغازي عبد الحميد ابن السلطان الغازي عبد المجيد خان ابن السلطان الغازي محمود خان لاتزالت سلطنته سلسلة إلى إنتهاء سلسلة الزمان و أرواح اسلافه العظام متنزهة في روضة الرضوان آمين آمين لا ارضى بواحدة حتى اضيف اليها ألف آمينا ثم يزل في شن الغارات وتجهيز العساكر بأقوى الآلات لحماية الاسلام و المسلمين وإخماد نار بين ـــــــــ الكافرين حتى بدّد منهم الجُموع و فرق بينهم كل مجموع و افتتح ممالكهم العظيمة ونشر مبانيهم الفخيمة بجنود تكر ـــــــــ و لا تفر وعلى ظهور الاعداء تمرّ ـــــــــ وفي تعليم الحروب المهمة كأنهم النار الدهمية وفي العموم و الخصوص كأنهم بنيان مرصوص فلقد حضرت حروب البلقان و مقاومة اشجعان في تلك البلدان كما وقع مع الوزير عثمان في بلوئه بالآلات التي امر بها السلطان و قوة الات النيران حتى وقعت مشاهده كمشاهد صفّين وبدر و نجران وفي بلوئه كما وقع بالقرص و أردهان و أرضروم وتلك الاقطار مع الوزير مختار ولقد شاهدت بنفسي العساكر الاسلامية و الجنود الشاهانية في مواضع الاتمام بحال القوة و الاقدام بمرّ الصفوف بالاقدام وفي تلك الايام قلت في ارجوزة الوقوعات هذه الابيات :

لا يعرفون الفر عند القتل
كل يقول في اللقا من مثلي

و يظلعوا شوامخ الجبال
حتى يردّوا الكفر بالقتال

و يحربون الثلوج غالبة
مثل الجبال و النفوس غالبة

و الارض بالدّماء تسيل سيلا
و الحرب ما عي بكرة و ليلا

كأنه الرعود و البوارق
لوامع النار بها شوارق

كأن بالجبال غيم واقع
و ذاكر من حرب عنها ناقع

و القسطل الجون به بها مكبّل
و المسلم الحر بها مسهّل

هذا شهيد ثم هذا أسرا
و أخيرا من الأعادي كسرا

و الخيل تجري ما لها أعنة
كذا الرماح مالها أسنّة

هم الرجال و الحروب ناقعة يوم اللزام و السهام واقعة و في شهر شوّال سنة ٢٩٣ ثلاث و تسعين و مئتين و الف هجم من جنود سلطان الاسلام نحو سبعين ألفا على قلاع متينة و حصون حصينة و فيها من الكفار الخارجين عن دين الله لعلك القهار قريب خمس مئة ألف و الحال ان عساكر الاسلام في ميدان الاقتحام مقدمين على موارد الحمام و ان العساكر الكفر به متحصنون بالحصون التي جعلوها معقلا من دون الله .

" وظنوا أنهم مانعتهم حصونهم من الله
فأتاهم الله من حيث لم يحتسبوا وقذف في قلوبهم الرعب» (حشر ٢/ ٢)
كما قال الله وناد البيان حال المراد الغريب:
" نصر من الله وفتح قريـــب ،، .

فكان الكفار كما قال العزيز الجبار :
" كأن لم يلبثوا الا ساعة من النهار،، (يونس ٤٥)

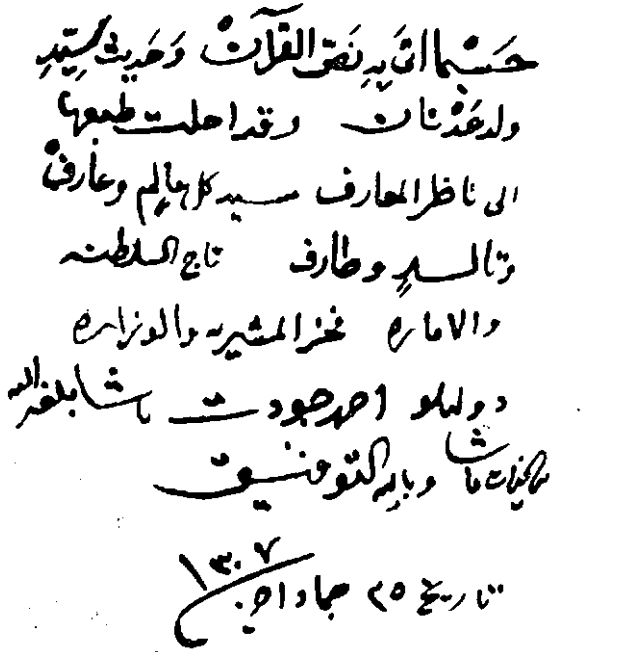
وغنم المسلمون من الكافرين أموالهم واغتنموا مساكنهم وأموالهم والذين كفروا نعمى لهم وأفضل أعمالهم،، وصاروا في تلك الحصون المشيدة كأنهم خشب مسندة .
وصار شوال كأنه ذو الحجة وعيدت أصوات الكفار أقبح عيد وناد منادي الاسلام في موضع الحرب والاغتنام هذه الأيام كأنها أيام ذي الحجة الحرام فعظموا ضحاياكم كأنها على الصراط مطاياكم فيحمد الله عز وجل ولوا مدبرين وسارعوا منهزمين وكان الموجود في الحدود من عساكر السلطان الغازي عبد الحميد خان ابن السلطان عبد المجيد ابن السلطان محمود ستمائة الف مقاتل يومنهم ستمائة الف جندية عثماني فيحق لسلطاننا الشهاني في بلوغ الامانى بحمايته عن الدين الحنيف ووقايته الوسيع والتريث عن انتهاك حرماتهم وتغيير دياناتهم فقد اختص هذه السلسلة العثمانية والحظوة العلية السلطانية بالتمكين في الارض بالطول والعرض فالحمد لله الذي امرنا من بحر لطفه بهذا السلطان الذي عدت له القدرة الخدمة في العلا الأعز والشكر له جل وعلا اذ وفقنا لطاعة هذا الملك الذي لا تبرح مواطن جهاداته تكتب في سجلات العناية كل حين ونملا ثغلك الاقطار حتى اضحك بالاسلام ثغورها وتوطن مداين الكفار حتى ذلك بمواطى المجاهدين مناياها وعورها بعزم يلي له الحديد وجيش دحضا لهم عديد " واستفتحوا وخاب كل جبار عنيد ،، يقصدون من بأسهم بالعميد الملوف من اعادیهم الانوف ويهزمون من محاربهم الصفوف ويقطعون السواعد الكفوف " توقنهم أن الجنة تحت ظلال السيوف،، ورد فيهم من أدلة الجهاد عموم وخصوص نور النصوص " ان الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفا كأنهم بنيان مرصوص،، فهم في تجارتهم رابحون وفي مفازيهم فائزون " ولقد كتبنا في الزبور من بعد

انذكر ان الارض يرثها عبادي الصالحون ، انهم نقطة بيكار الخلافة الاسلامية وثمرة شجرة الخلافة الايمانية حيث ان العلم جميعه نقطة عرفها العارفون والالف وحده فهمها الراسخون وانما مدة نقطها العالمون والجيم حظيرة تاملها الواصلون والدال دوحة قدسها الصادقون ولما كان لواغير لم يعرف له في التواريخ القديمة ان تملكه دولة عظيمة فيمن الله لهم هذه الدولة الفخيمة حامية لهم من الدون الوخيمة وراعية لهم من اهمال فعال الذميمة فلم تزل تخبرهم ببشريات الارشاد وفوائد الاتحاد حتى صارت دولتنا العثمانية أحب اليهم من كل محبوب وأرغب عندهم من كل مرغوب وان صنعا اليمن وغيرها ممن يتلك الاقطار سكن قد تعدت بالطوك الأندمين وبالسلاطين المتملكين وملكها من ملوك جمير الى ملك كما قال نشوان الحميري ألف ملك اصبحوا هامدا لا سطوة تخشا ولا ترهب حتى قيل اى ملك ملك الارض من كلها ولم يملك صنعا لا يصح يطلق عليه اسم الخليفة ولم يبن حجر فوق حجر غير صنعا اليمن وقد دخلها ثلاثون الف نبي واختصها جبريل عليه السلام ثم تولتها دولتنا الاسلامية في زمن سنان باشا وحسن باشا وازدمر باشا ومصطفى لالا باشا وسليمان باشا فسي زمن اعظمهم بن شرف الدين فنهض أمير المؤمنين وخليفة سيد المرسلين براحة الضعيف والمسكين وانقاذ ولاية اليمن من دولة الاجنبيين فمن رآ رسالتي هذه من اهل الولاية اليمانية والعظمة العسيرية فليبادر بالسمع والطاعة لمن وَحَبَتْ له الاطاعة فقد خرجت من بلدي اسيرا ورجعت اليها معظما شهيرا وشافهت سلطان الاسلام والمسلمين الحقيق بتسمية أمير المؤمنين ومن بركاته فسرت القرآن وألفت النصايح لاهل الاسلام والايمان حسبما اتى به نص القرآن وحديث سيد ولد عدنان وقد أحلت عليها السي ناظر العمارات سيد كل عالم وعارف وتالد وطارف تاج السلطنة والامارة فخر العشيرة والوزارة ولتلو أحمد جودت باشا بلغه الله من الخيرات ماشاء وبالله التوفيق .

تاريخ ٢٥ جماد اخ سنه ١٣٠٧

Arapça Risalenin İlk Sahifesi

Arapca risālenin son sahifesi.

الحديث الاول عن ابي هريرة رضي الله عنه
قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اطاعني فقد
اطاع الله ومن عصاني فقد عصى الله ومن
يطع الامير فقد اطاعني ومن يعص
الامير فقد عصاني وانما الامام جنة
يقاتل من ورائه ويتقى به فان امر
بتقوى الله وعدل فان له بذلك اجرا
وان قال بغيره فان عليه منه متفق عليه

الحديث الثاني
عن ام الحصين رضي الله عنها قالت قال
رسول الله صلى الله عليه وسلم ان امر عليكم عبد
مجدع يقودكم بكتاب الله فاسمعوا له
واطيعوا رواه مسلم

الحديث الثالث
عن انس رضي الله عنه قال قال رسول الله

صلى

صلى الله عليه وسلم اسمعوا واطيعوا وان
استعمل عليكم عبد حبشي كان راسه
زبيبة رواه البخاري

الحديث الرابع
عن ابن عمر رضي الله عنهما قال قال
رسول الله صلى الله عليه وسلم على المرء
المسلم السمع والطاعة فيما احب وكره
مالم يؤمر بمعصية فاذا امر بمعصية
فلا سمع ولا طاعة

الحديث الخامس
عن عبادة بن الصامت رضي الله عنه
قال بايعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم على السمع
والطاعة في العسر واليسر والمنشط
والمكره وان لا ننازع الامر اهله

Kirk Hadisin baş kısmı

PEKİN HAMİDİYYE ÜNİVERSİTESİ

Osmanlı devleti tarihi, maalesef henüz, gerektiği gibi incelenmemiştir. Beş yüz sene kadar uzun bir tarihe sahib olan Osmanlı Devleti'nin arşiv vesikaları olsun, çeşitli kütüphanelerde bulunan binlerce el yazması kitap olsun, ciddi araştırmacılar beklemektedir.

Şüphesiz, ilim cehd isteyen bir savaştır. Bu savaşta, sabır, sebat ve fedakarlık en büyük silahlardır. Bu yüzden, Osmanlı Devleti Tarihini birinci elden kaynaklarla yazmak,-ki asıl olan budur-, büyük bir cehd ve fedakarlığı gerektirir. Vesikaların % 90'ı bakir olarak beklemektedir. Bu bekaret, geçtiğimiz yüz yıl için de aynıdır. Tarihçiler arasında gördüğümüz tezatlar, belki de tüm vesikaların elden geçirilmemesinden ileri geliyor. Bilhassa Sultan II. Abdulhamid devri böyledir.

Osmanlı Devleti'ne göz koymuş olan Avrupa Devletleri, II. Abdulhamid devrinde bu faaliyetlerini daha da artırdılar. Azınlıkların fazla olduğu yerlerde isyânlar çıkartarak, bunlara bağımsızlık hayallerini aşıladılar. Yoksa, senelerdir, Osmanlı Devleti'nde bakanlıklara kadar yükselen Yahudi ve Ermeniler niçin daha evvel bağımsızlık düşünmediler? Avrupalı'nın sürdüğü Yahudileri, II. Abdulhamid besledi diye mi kendisine isyân ettiler?

İşte Sultan II. Abdulhamid, içte azınlıklar meselesi, dışta Avrupa Devletlerinin baskısı ile karşı karşıya bulunuyordu. Bu iki faktöre, babası Sultan Abdülmecid ve amcası Sultan Abdülaziz'den miras kalan ekonomik buhranı da katmak lazımdır.

Sultan II. Abdülhammid, bütün bunların üstesinden gelebildi mi? Şüphesiz ki hayır. Şayet cevap müsbet

olsaydı, II. Abdulhamid, Sultan olarak ölürdü; sakıt Sultan olarak değil. Fakat bu demek değildir ki o hiç bir şey yapamadı.

Sultan II. Abdülhamid'in Avrupa'ya karşı olan mücadelesinde en çok dayandığı kuvvet, onun panislamist görüşleridir. Onun bu görüşleri çoğu kez tatbikat sahası da bulmuştur. II. Abdülhamid'in kendi panislamist görüşlerini tatbik alanına koymak için kullandığı en büyük silah üzerinde taşımış olduğu "İslam Halifesi" sıfatı, ve bu sıfatın emrinde olan tarikat şeyhleridir[208]. Sultan II. Abdulhamid, bu vasıtalarla Afrika içerilerine, Türkistan'a ve hatta Çin'e kadar elini uzatmış, ve oralarda kendi şahsında Osmanlı İslam Halifesi adına hutbeler okutmuştur."Onun, Çin, Fas, Hindistan, Buhara ve bilhassa imparatorluğun eski vilayetleri olan Mısır, Tunus, Bosna, Kafkasya v. s. gibi, gayr-ı müslimlerin kanunlarının idâresi altına düşmüş yerlerde adamları vardı"[209].

Arnold J. Toynbee gibi muasır Avrupa düşünürleri, Sultan II. Abdülhamid'in panislamizminden bugün dahi endişe duymaktadırlar[210].

Aşağıda suretlerini sunduğumuz vesika, Sultan II. Abdülhamid'in tesir sahasını göstermek yönünden büyük bir ehemmiyeti haizdir. Vesikada görüldüğü üzere, Pekin'de II. Abdulhamid adına bir üniversite açılıyor, ve kapısında Osmanlı bayrağı dalgalanıyor.

Biz bu vesikayı, Fransız Hariciye Arşivlerinin Çin dosyalarından elde ettik. Aynı olayı tevsik eden bir haberi

208Bak. İhsan Süreyya Sırma, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki Sömürgeciliğine karşı Sultan II. Abdülhamidin Panislamist faaliyetlerine ait bir kaç vesika, İstanbul Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1977, sayı, 7-8,s. 158.

209Victor Berard, Le Sultan, l' İslam et les Puissances, Paris. 1907, s. 36.

210La Civilisation à l'epreuve, Paris, 1951, s. 238.

de Tercüman'ı Hakikat gazetesinin 5 Mart 1908 tarihli nüshasında tesbit ettik. Her iki vesikanın muhteviyatı birbirinin aşağı yukarı aynı olduğu için büyük bir ihtimalle, Fransızca olan vesika, o tarihlerde İstanbul'da bulunan Fransız elçisinin, Tercüman'ı Hakikat gazetesinden yaptığı tercümedir. Bu hadisenin o zamanki Çin gazetelerine de geçtiği kuvvetle muhtemeldir. Zira Çin Maarif Bakanı bizzat üniversitenin açılışına katılmaya karar vermiş ve fakat o gün çıkan bir kar fırtanası bu kararın yerine getirilmesine mani olmuştur.

Pekin Hamidiye Üniversitesi ile ilgili Çince kaynakları da araştırmak üzere, şimdilik bu iki vesikayı sunmakla yetiniyoruz.

Fransızca vesikanın Türkçeye tercümesi:

Pekin'de Hamidiyye Üniversitesi

Pekin mektubu:

Mukaddes İslam Dini'ne inanan müminlerin, bu dine olan imanı, sadakat ve bağlılıkları hakkında doğru bir hüküm vermek, takdir etmek, ve olup biteni anlamak için, bu Dinin girebildiği kıt'a ve memleketlerde bizzat yaşamak, ve kendi gözleriyle görmek lazımdır. Uzak Doğu ve bilhassa, sayılarının milyonlarca olduğu Çin'de müslümaların Halifemize, milletimize Allah'ın bize lütfü olan ve yeryüzünde Peygamberimizin canlı temsilcisi olan Padişahımıza karşı gösterdikleri sadakat ve hürmet aşkının canlılığını hakkıyla anlatmak ve yazmak mümkün değildir.

Çinde yaşayan bütün müslümanlar, yalnız Padişahımızdan bahsetmekte ve ona karşı övgülerde bulunmaktadırlar. Camilerde, onun adının zikredildiği her seferde, müminlerin yüzünü nurlandıran ruhani bir saadet ve sevinç aksi farkedilir. Diğer Çinlilere nazaran Çin müslümaîarı daha çalışkan ve daha çok gelişme ve fazilet

taraftarıdırlar. Şüphe yoktur ki bu iyi neticeler, İslam Dini'nin öğrettiği erdem ve faziletin bir neticesidir. Bütün bu kabiliyetlerin yanında Çinli müslümaların imanları da çok kuvvetlidir.

Sadece Pekin'de 38 tane cami vardır. Binlerce müslüman, günde beş defa ibadetlerini yapmak ve Halife'ye dua etmek için bu camilere gelirler. Cuma günleri, Arapça okunan hutbeler, Pekin Müftisi ve diğer din adamları tarafından Çin diline tercüme edilir.

Okumuş ve rençber Çinli müslümanlar, çocuklarının ilim ve irfandan nasiplerini alabilmeleri için, Çin İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerine müslüman çocuklarına mahsus okullar açmışlardır.

Bazı eserlerde, Pekin'de tüm olarak yalnız üç caminin olduğunu ve sadece 12.000 mümin olduğunu okuduk. Bu bilgiler iki asır evvelki duruma göre doğrudur. Biraz evvel dediğimiz gibi, Pekin'de binlerce müslümanın ibadetlerini yaptıkları 38 tane cami vardır.

Her caminin büyük bir medresesi vardır. İslami eğitimle gercekleştilen gelişmeyi kanıtlamak için, bu müesseseler birer delil olarak gösterilebilir. Bir müddet önce de, bu tesislerin dışında, yeniden büyük bir müessese kuruldu ki, ona Padişahımızın ismini vererek, "Pekin Hamidiyye Üniversitesi" diye adlandırdılar.

Bu tesisin temelinin atıldığı gün binlerce Çinli mümin, Sultan Hazretleri için Hak Ta'ala'ya dua ve niyazda bulundular. Çinlilerin, bu yeni müsseseyi bizim şanlı Padişahımızın adıyla adlandırma arzuları, her türlü övgüye şayandır. İnşaat tamamlandığı için, geçtiğimiz günlerde de açılış merasimi yapıldı.

O gün Pekin Müftüsi, çok sayıda ulema ve binlerce mümin bu bayrama iştirak ettiler. Çin Maarif Bakanlığından

çok sayıda büyük zevat da o gün hazır bulundular. Bizzat Bakan da, merasime iştirak etme kararını almıştı; fakat o gün çıkan büyük bir kar fırtınası, ve Bakan'ın evinin Hamidiyye Üniversitesine iki saat kadar uzakta oluşu, Bakanın merasime iştirakini önledi.

Merasimin sonunda, Arapça bir konuşma yapıldı, ve Padişahımız için dua okundu. Konuşma ve dua, Müfti tarafından Çinceyi tercüme edilerek müslümanlara tebliğ edildi. Müslümanların çoğu sevinçlerinden ağlıyordu. Müslüman Çinliler, diğer Çinlilere benzemiyorlar; onlar, büyük bir dini bağla birbirlerine bağlı olup, şerefli ve iyi kimselerdir. Bizim dini lisanımız olan Arapça'nın belağat ve tatlılığı, müessesenin kapısına çekilmiş olan Osmanlı Bayrağının şanı, bu ince kalpli insanları heyecanlandırmaya ve göz yaşlarını tahrik etmeye yetiyor.

Çin'de yaşayan müslümanların şimdiki sayısının 40-50 milyona yükselmiş olduğu söyleniyordu. Fakat bu hususta yapılan bir istatislik, bu sayının doğru olmadığını gösterdi. Çin Hükümeti'nin diğer kaynaklara dayanan, Nüfus Sayım İdaresi'nden alınan bilgilere göre, Çin müslümanlarının bugünkü sayısı 70 milyon kadardır[211]

Pekin Hamidiyye Ünniversitesine dair, Tercüman-ı Hakikat Gazetesinin 2 safer 1326 (5 Mart 1908) tarihli sayısında çıkan makalenin sûreti

Pekin "Daru'l ulumi'l Hamidiye" Medresesi

Pekin'den mektup:

Hurşid-i pertev efruz-ı İslamiyet'in neşr-i füyuz-ı hidayet eylediği memalik ve büldanda mütemekkin bütün ehl-i imanın hasbe'd-diyane Asitan-ı aliyyin-i Hilaafet-i Mukaddese-i İslamiyye'ye karşı perverde ettikleri ihtisasat-ı ubudiyyet ve sadakat ve revabıt-ı aliye-i ma-habbetin bihakkın takdir-i derecatı ancak oralarda bulunarak, bu tezahürat-ı ihlas gayatı, bu rabıta-ı kaviyye-i

211 Archives du Ministère des Affaires Etrengeres Françaises. N.S. Chine, Vol. 81. 171-172

ubudiyyetmendane asarını re'yul ayn görmekle mümkün olabilir. Aksa-yı Şarkta ve bi't-tahsis milyonlarca ehl-i İslam bulunan Hıtta-i Cesime-i Çin'de mütemekkin ihvan-ı Dinin makam-ı kudsiyet-i ittisam-ı Hilafet-i 'Uzma'ya ve ala'l husus haslet-i pakize ve secaya-yı aleviyye-i fıtriyye ile mütehalli ve min kibeli'r-Rahman ümmet-i naciye-i İslamiyye ve Millet-i Muazzama-yı Osmaniyyeye bir Mevhibe-i celile-i Sübhani olan Zat-ı Hilafetsemat-ı Zişan, Halife-i adaletnişan, Vekil-i Resul-i Rabb-i Müste'an Efendimiz Hazretleri hakkında hasbe'd-diyane perverde ettikleri hissiyyat-ı pakize-i ihlas ve ubudiyyet, her türlü takdiratın fevkindedir. Hıtta-ı Çin'de mütemekkin ehl-i imanın lisan-ı itilasında daima mahamid-i celile-i Hazret-i Hilaafetpenahi olduğu gibi, bütün cevâmi' ve mesâcid-i şerifede nâm-ı me'âliy-i ittisâm-ı Hilâfetpenâhinin yâd ve edâ olunduğu zaman, cibâh-ı ehl-i imânda tecellinüma olan âsâr-ı server ve inbisat, neşve-i ruhani, bütün safvet ve samimiyetle nazar-ı takdir ve istihsanı celb eder. Çin müslümanları Hıtta-ı mezkûrede mütemekkin anasır-ı sa-ireye nisbetle daha ziyade çalışkan, muhib-i terakki, fazail-i ahlakiyye ve hasail-i bergüzide ile mütehallidirler. Bu hasail-i mümtaze, Din-i Mübin-i Ahmediyye'nin asar-ı telkinat-ı aliyesinden olduğuna şüphe yoktur. Çin

müslümanlarının hüsn-ı ahlak ve siretleriyle beraber bilhassa salabet-i diniyyeleri vardır.

Yalnız Pekin'de otuz sekiz cami'-i şerif mevcuttur. Buralarda binlerce ehl-i İslam tarafından evkat-ı hamsede eda-yı salat olunarak ed'iye-i vacibu'd-diye-i Hazret-i Hilafetpenah a'zami yad ve tezkar kılınmakta olduğu gibi cuma güneri arabiyyu'l ibâre kıraat olunan hutbeler, Pekin Müftisi ve ulema-yı saire-i mahalliye tarafından Çin lisanına bi't-tercüme medamin-i aliy-ye-si cemaat-ı müslimine telkin olunmaktadır.

Çin müslümanları maarifperver ve çalışkan oldukları cihetle evladlarmın ni'met-i celile-i maariften hissemend olmalarını arzu ettikleri için Hıtta-yı Çin'in havali-yi muhtelifesinde müslümanlara mahsus yüzlerce müessesat-ı ta'limiyye ve medaris-i ilmiyye vücuda getirmişlerdir. Bazı asarde, Pekin'de üç cami-i şerif ile on iki bin muvahhidinin mevcudiyetinden bahs edilmiş olduğu görülmüş ise de bunun iki yüz sene evveline ait bir ma'lumat olduğuna şüphe yoktur. Bugün, söylediğimiz gibi, nefs-i Pekin'de otuz sekiz cemi-i şerif ve me'abid-i çesimede edayı fariza-ı ibadet eden binlerce ehl-i İslam vardır.

Her cami-i şerifin, mükemmel ve muntazam bir medressi mevcudtur. İşbu müessesat-ı ilmiyye, Çin'de ma'arif-i İslamiyye'nin derece-i terakkisine güzel birer misal teşkil eder.

Bundan evvel Çin müslümaları tarafından mevcuda ilaveten, te'sisi takarrür eden, bir medrese-i il-miyye,teberrüken nam-ı kutsiyyet ittisam-ı Hilafetpenah-ı a'zamiye izafetle "daru'l Ulumi'l Hamidiyye" tes-miyye olunarak vaz-ı esas-ı resm-ı behini icra ve bu vesile ile binlerce ehl-i iman tarafından mahamid-i celile-i

Hilafetpenah- a'zami bihulusi'l bâl yad ve eda kılınmıştı. Medrese-i mezkurenin nam-ı uluviyet-i ittisamı Halife-i a'zamiye nisbet edilmesi hakkında Çin müslü-manlarının izhar ettikleri şu arzu-yı dindarane sezavar-ı takdir ve sitayiştir. Pekin "Daru'l Ulumi'l Hamidiyye" Medresesinin inşaatı ahiren peziray-ı husn-ı hitam olmakla resm-i küşadi kılınmıştır.

Resm-i küşada Pekin Müftisi faziletlu Efendi Hazretleriyle ulemay-ı mahalliye ile Pekin müslüman-larından binlerce halk hazır bulunmuştur. Pekin Ma'arif-i Umummiyye Nezaretinden bir çok erkan ve ümera dahi resm-i küşadda hazır bulunmakta idiler. Çin Ma'arif Nazırının dahi resm-i mezkurda bulunması mukarrer idi. Çünki Çin Ma'arif Nazır'nın bulunduğu mahall, "Daru'l-Ulumi'l-Hamidiyye"nin bulunduğu mahalle iki saatlik mesafede kaindir. Resm-i küşadın hitamında ed'iyye-i vacibu'tte'diye-i Cenab-ı Hilafetpenahi yad ve tezkar kılınmıştır. Nutuk ve du'a-yı beliğ, mezkur Pekin Müftisi, Faziletlu Efendi Hazretleri tarafından Çinceye tercüme ve hüzzara tebliğ ve tevhim

edilmiştir. O esnade hüzzar arasında ağlayanlar pek çok idi. Çin müslümanları, anasır-ı saireye benzemezler. Cidden salabet-i diniyye ile mütehalli, halûk ve iyi kalblidirler. Lisan-ı Din-i mübin olmağla, haiz-i şeref-i bipayan olan Arapçanın ahang-i belagat ve ihtişamı ve "Daru'l Ulumi'l Hamidiyye"nin kapısında temevvücnüma-yı hidayet olan Liva-yı Fevz-i ihtivayı Osmani'nin manzara-yı uluviyyet-i intiması, kulûb-ı safiyyeyi hakikaten lebriz-i teessür ve istiğrak eyliyor idi.

Bu suretle resm-i küşad miskiyyü'l-hitam olduktan sonra hüzzar dağılmıştır.

Çin'de mütemekkin ehl-i İslam şimdiye kadar 40-50 milyon kadar tahmin olunuyordu. Fakat bu tahminde isabet olmadığı bu kerre icra kılınan tahkikattan anlaşılmıştır. Çin Nüfus-i Umummiyye Nezaretiyle diğer mevsuk mahallerden olunan tahkikata nazaran Çin müslümanları 40-50 milyon değil, 70 milyon olduğu tebeyyün etmektedir.

26 Zilhicce sene 1325

ترجمان حقیقت

۱۲۹۴

هر کون مجادلدن اجتناب ایلهین غزته در.

نسخه‌سی ۱۰ پاره‌در

شرائط اشتراکیه در

اسلامبول ایچون سنه‌لکی ۱۰۰ غروشدر،

ولایات شاهانه ایچون سنه‌لکی ۱۲۰ آلتی آیلغی ۶۵ غروش، ممالک اجنبیه ایچون سنه‌لکی ۱۶۵ آلتی آیلغی ۸۵ غروشدر.

کوی یکدن نسخه‌لر بیر صدری ۱۰ پاره‌در. اعلانات ایچون اداره‌یه مراجعت لازمدر.

JOURNAL TERDJUMAN-I-HAKIKAT

Rédaction, administration Rue : Eboussoud, Stamboul

N: 9674 Jeudi 5 Mars 1908

جزء ۲۱ شباط روسیه ۱۳۲۳ ۵ مارت افرنجی سنه ۱۹۰۸

عدالت لقمان، وکیل جلیل رسول رب سبحان افندیمز حضرتلری حقده حسب الاداده بروزده ابتدکاری حسیات پاکیزه اخلاص وعبودیت هرکسدن زیاده بالک فوقنده در. خطهٔ چنبنده متمکن اهل ایمانک لسان اخلاصمندن دائماً حامد جلیهٔ حضرت سلاطینی اولدیغی کبی بتون جوامع ومساجد شریفده دائماً لسان اخلاصکیلن تکرارلانان آثار سرور وانبساطه

فعلیاً اقتدای حضرتلری طرفلرندن چینجه یه توجه وحضارت تبلیغ وتعمیم ایدلمشدر. اوراسی ده حضار آرزومندی اخلاصانه بالک جوق ابدی، چین مسلمانلری عناصر سائره یه بکزه‌مزلر. جداً سلامت دینیه ایله متحلی، خلوتی وافی قلبلیدرلر. لسان دین مبین اولمقله حائز شرف بیپایان اولان مرحمتک آلتنده بلاغت واحتشامیله دارالعلوم الجدیه‌ده تدریس وتعلیم اولنمقده اولان طلبه‌نک بیرسنده تعلیم وهدایتلرینه لایق اولوب احترامی مناسبتیله نظرهٔ عطوفت انتاسی

کیفیه احتیاج دن ایتکده و بوایسه خیلی وقت ضیاعی موجب اولدقدن بشقه برچوق قارینلشده ممکن واقه تارینك تحقیق و تعیینی قابل اولهامسنه بناءً حقوق خزینه ضایع اولمقده بولندیغندن بعدما وریله جك باطله عرضحال و مستندیاتك زرتصدیق امضاسیله جارینك و مستندیات مذکوره وکیل امضاسیله اعطا اولنور ایسه موکلارینك هویتلرینك تحقیق ضمننده وکیلارك عمل اقامت وصفت تابعیتلری صورت صحیحه و موضحه ده محرر بولندقجه معامله قیدیه و سائره اجرا ایدلهسی واخذ و تناظی ایدیله جك باطله سندات ومقاولاتده روجه مشروح اوامنکله تابعیت جهتلرینك تصریح ایدلسنه عنایت وقت واعتنا اولنمسی اورمان معاون وزراعت نظارت جلیله سندن اورمان مفتشلکلرینه تبلیغ قلنمشدر.

یکین « دارالعلوم الحمیدیه » مدرسه سنی

یکیدن مکتوب :

خورشید برتو افروز اسلامیتك سرفیروز عنایت الهیسیله مالك و بقاءده متمکن بشیك اهل ایمانك حسب الحیاه آسمان علیین آشیان خلافت مقدسهٔ اسلامیه بمقارنتی بروز عنایتکاری احتمالات عبودیت و صداقت و روابط مالیهٔ عبدك بحق تقدیر و تجلی انجق اورالرده بولنمق بولنمامق اخلاص غلامی ، و روابطهٔ قویهٔ عبودیتمناه آکلاتیرق رأی العین کورمکه تمکن اولهیلور . اقصای شرقده و بخصوص میلیونلرجه اهل اسلام بولنان خطهٔ جسیمهٔ چینده متمکن اخوان دینك مقام قدسیت التسام خلافت عظمایه موصل الخصوص خصوصیله کچن موسم بهاری علویهٔ ضمنده ایکی سنه دن بری اجرا اولنمقده اولان مراسم تبریکیه و تهنیه جلیهٔ سنیه سی مناسبتیله بکین مسلمانلرینك اظهار ایلدکاری شوق و تزوی درجه سنده سزاوار تقدیر و ستایش اولدیغی کبی بکین « دارالعلوم الحمیدیه » مدرسه سنك التحاق اخیراً بذوای حسن ختام اولمقله رسم کشادی اجرا قلنمشدر.

رسم کشاده بکین متصرفی ضیاءالدین افندی حضرتلرینه علمای علیه ایله بکین مسلمانلرندن بیکلرجه خلق حاضر بولنمشدر . بکین صنوف عسکریه نظارتندن برچوق ارکان و امرا دخی رسم کشاده حاضر بولنمشدر ایدیلر . چین صنوف نظارتنك دخی رسم مذکوره بولنمسی مقرر ایدی . لکن اوصرده شدت حکمفرما اولان قار فورطنه سی ملاحظه نظر سویله رسم کشاده حاضر بولنمامشدر . چونکه چین صنوف نظارتنك بولندیغی محل « دارالعلوم الحمیدیه » نك بولندیغی محله ایکی ساعتلك مسافه کاشدر . رسم کشاده متعاقبه حرب البلاده بر اطلاق ایراد و ختامنده ادعیهٔ واجبهٔ ملیهٔ جناب خلافتپناهی یاد و تذکار قلنمشدر . اطلاق و دعای بلیغ مذکور بکین متصرفی موجودده . اشبو مؤسسات علیه چیندهمعارف اسلامیه نك درجهٔ ترقیسنه کوزل بر مثال تشکیل ایدر .

بولدن اول چین مسلمانلری طرفندن موجوده علاوهً تأسیس تقرر ایدن برمدرسهٔ علمیه نك تجرکاً نام قدسیت التسام خلافتپناهی یه اضافتله « دارالعلوم الحمیدیه » تسمیه اولنمق وضع اساس رسم بهنی اجراو بووسیله ایله بیکلرجه اهل ایمان طرفندن محامد جلیلهٔ خلافتپناهی یه مخلوص بالیاد و داقلقسندی . مدرسهٔ مذکوره نك نام علوت التسام خلیفهٔ اعظمی یه نسبت ایدلسی حقده چین مسلمانلرینك اظهار ایلدکاری شوق آمیزوی دیندارانه سزاوار تقدیر و ستایشدر . بکین « دارالعلوم الحمیدیه » مدرسه سنك التحاقی اخیراً بذوای حسن ختام اولمقله رسم کشادی اجرا قلنمشدر .

رسم کشاده بکین متصرفی ضیاءالدین افندی حضرتلرینه علمای علیه ایله بکین مسلمانلرندن بیکلرجه خلق حاضر بولنمشدر . بکین صنوف عسکریه نظارتندن برچوق ارکان و امرا دخی رسم کشاده حاضر بولنمشدر ایدیلر . چین صنوف نظارتنك دخی رسم مذکوره بولنمسی مقرر ایدی . لکن اوصرده شدت حکمفرما اولان قار فورطنه سی ملاحظه نظر سویله رسم کشاده حاضر بولنمامشدر . چونکه چین صنوف نظارتنك بولندیغی محل « دارالعلوم الحمیدیه » نك بولندیغی محله ایکی ساعتلك مسافه کاشدر . رسم کشاده متعاقبه حرب البلاده بر اطلاق ایراد و ختامنده ادعیهٔ واجبهٔ ملیهٔ جناب خلافتپناهی یاد و تذکار قلنمشدر . اطلاق و دعای بلیغ مذکور بکین متصرفی

ONDOKUZUNCU YÜZYIL OSMANLI SİYÂSETİNDE ROL OYNAYAN TARİKATLARA DÂİR BİR VESİKA

19. yüzyılda, ve bilhassa Sultan II. Abdulhamid devrinde, Avrupa Devletleri olanca güçleriyle Osmanlı Devleti'ni parçalayıp, paylaştırmak sevdasına düşmüşlerdi. Bu gayeleri için de, her türlü vasıtaya başvurmuşlardır. Batı Dünyası'nın Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği bu faaliyetleri burada sıralamak imkansızdır. Mamafih, dini cemaatların, bu faaliyetlerde olan öneminden bahsetmek, faydadan hali değildir.

Sultan II. Abdülhamid'in, Batı emperyalizmine karşı kullandığı en büyük silah, tarikatlardır. Bu tarikatlar vasıtasiyle, müdafii olduğu "Panislamist" fikirlerini, bütün İslam Dünyası'na yaymış, ve bu faaliyetlerinin yardımıyla - belki -otuz üç sene saltanatta kalabilmiştir. "Onun, bütün kabilelerde, hatta en asi olan bedeviler arasında bile temsilcileri vardı"[212]. "Onun, Çin, Fas, Hindistan, Buhara ve bilhassa imparatorluğun eski vilayetleri olan Mısır, Tunus,Bosna, Kafkasya v.s. gibi, gayr-ı müslimlerin kanunlarının idâresi altına düşmüş yerlerde adamları vardı.[213]. Bu şeyhlerin en ileri gelenleri, Ebu'l Huda, Şeyh

212 Victor Berard, Le Sultan, I 'Islam,et les Puissaances, Paris, 1907, s. 31.

213 Victor Berard, Aynı eser, s. 36.

214 Andre Duboscq, l'Orient Mediterraneen, Paris, 1917, s. 155-156; V. Berard, s.32; Gilles Roy, Le Sultan Rouge, Paris, 1936, s.

Rahmetullah, Seyyid Hüseyn el Cisr ve Muhammed Zafir gibi kimselerdi[214].

Arnold J. Toynbe'nin; bugün dahi uykuda olduğu, ve fakat uyanacak olursa, İslam'ın vurucu esprisi üzerinde hesaplanamayacak derecede psikolojik bir tesir yapacağı bilinen dediği[215], Abdülhamid'in panislamizmi, Avrupalıları endişeye düşürdüğü için, onlar da hücuma geçmişler ve 19. yüzyıl Osmanlı siyasetinde büyük bir rol oynayan tarikatların faaliyetlerini kösteklemek için, ellerinden geleni yapmışlardır.

İşte, aşağıda tercümesini sunduğumuz vesika, bu tarikat faaliyetlerinin bir kısmına, ve Fransa'nın bu faaliyetlere karşı düşündüğü tedbirlere dairdir.

Fransa Konsolosluğu
Cidde
Cidde, 20 Nisan 1902
Siyasi Meseleler
Bölümü

Sayın Delcasse Hazretleri
Dışişleri Bakanı
Paris

Sayın Bakan,

Konsey Başkanı'nın sorularına cevap.

Siyasi Bölüm kaşesi altında, bana göndererek beni şereflendirdiğiniz, Zat-ı alilerinin 5 Şubat tarihli soru varakasını aldım. Hacc'ın gerektirdiği bir sürü meşgaleler, daha evvel cevap yazmamı engelledi; lakin kesin olarak Cidde'yi terk etmeden evvel bunu yerine getirmek istiyorum.

Bize karşı olan düşmanca manevralarından korkmamız gereken Müslüman tarikatlarının hareketlerini izlemek için her ne kadar - görünüşte-iyi mevzilenmiş isem de, zat-ı alinizden saklamamam lâzımdır ki, benim -

215 La Civilisation a l'epreuve, Paris, 1951, s. 228.

bu gibi işlerdeki- rolüm çok sınırlıdır.

İlk olarak şunu belirteyim ki, bu tarikatların Cid-de'deki hareketi, hissedilir derecede azdır. Büyük bir ihtimalle bu hareket, Avrupalılara kesin bir şekilde ka-patılmış olan Mekke ve Medine'de yürütülmektedir ki, -Hac sayesinde -oradan bütün İslam merkezlerine ya-yılmaktadır.

İkinci olarak da, bizzat ben, çok sıkı bir şekilde göz altında bulunduruluyorum. Burayı idâre eden amir, bana karşı o kadar büyük bir emniyetsizlik içindedir ki, en küçük hareketlerime varıncaya kadar beni gözetliyor, ve benim yerli halkla olan ilişkilerimi çok yakından izliyor. Bu gibi şartlar altında, Müslüman tarikatlarının gizliliğinin içine nasıl sızılabilir?

Bununla beraber, benim için toplanılması mümkün olan bilgilere dayanarak, ve bizzat kendi müşahadelerimin yardımıyla Sayın Konsey Başkanı'nın sorduğu sorulardan bir kaçına cevap vermeğe çalışacağım.

1- İstanbul'daki Şazeliye- Medeniye tarikatlarının büyük şeyhinin kuvvet ve hareketi?

- İmparatorluğun[216] içişlerinde olduğu gibi, dışiş-lerinde de çok büyük bir i'tibara sahib olan - bu büyük müslüman zatın nüfuz ve hareketi, büyük bir ehemmiyeti haizdir. O'nda Din'e ve Taht'a[217] olan desteğin en sağlam misali görülür. İslam itikadının müdafaası ve Hilafet'in ihyası için her gün biraz daha yayılan hamiyyet ve gayreti, onun başına mübalağalı bir hürmet halesi geçirdi. Mevsukan bildirildiğine göre, onun eseri şayan-ı dikkat derecede büyüktür: Büyük Şeyhi olduğu tarikatı, yeniden taşkilatlandırarak, - bir kaç sene içinde- bu tarikatı kuvvetli ve korkulacak bir müessese haline çevirmiştir. Böylece bu tarikat, hem dini ve aynı zamanda askeri bir

216 Osmanlı İmparatorluğunun.

hüviyet kazanmıştır. Bu tarikatın kuvvetli olmasına sebep bir çok amil vardır. Her şeyden evvel, çok güzel bir şekilde teşkilatlandırılmış olan

silsile-i meratibi (hierarchie), ve bütün müridlerinin kesin olarak teslim olduğu, te'sir kabûl etmeyen disiplini; ve müridlerinin sayılarının fevkalade kabarık oluşundandır. Usta bir şekilde Türk politikasının gereklerine göre düzenlenmiş veya ona uydurulmuş olan itikadları, müslümanların heyecana gelmiş rüyalarına ve hararetli hayallerine ümid vermişe benziyor. Yalnız dini menfaatler için çalıştıklarını gösteren tarikat müridleri, aynı zamanda kendilerini Panislamizm propagandasına adamışlardır. Mamafih, bu tarikat hareketinin özel olarak bize karşı yönelik olduğunu duymadım; tarikatın programı, çok daha geniştir.

2- Büyük Şeyh'in, Mekke, Medine ve Cidde'de bulunan temsilcilerinin te'siri?

Söylemeye hacet yoktur ki, Mekke'deki Hacc'ın panislamik fikirlerin yayılması yönünden olan ehemmiyeti, Şazeliye-Mediniye tarikatlarının Büyük Şeyhi'nin gözünden kaçmamıştır. O, Mekke ve Medinedeki zaviyelerin başına, cemaatı arasında bilgi ve takvası ile en tanınmış ve en hamiyyetli olan müntesiblerini yerleştirmiştir. Bu mukaddimlerin hacı kitlesi üzerinde olan tesiri çok büyük olmalıdır. Zira onlar, davaları için lazım olan belli başlı elemanları, dini otoriteye, tarikatın büyük Şeyhi'nin işgal ettiği yüksek makamdan gelen nüfuza, ve nihayet, Hacc'ın muazzam gelirinin bir kısmına sahiptirler.

Şazeliye-Medeniye için söylediklerim kendileri hakkında teferruatlı bilgi toplamam mümkün olmayan Rufaiye için de söylenebilir. Şunu iddia edebileceğimi

zannediyorum ki, bu iki tarikat imtiyazlı olup, gayretleri ve siyasi faaliyetleri ile, iman eserinden başka hiç bir şeyleri görünmeyen bütün diğer İslami cemaatları geride bırakmaktadırlar. Hülasa olarak, kuvvetli teşkilatları, müntesiblerinin çokluğu, sahip oldukları zenginlik, ve yukarıdan gelen özel himaye sebebiyle bu iki tarikat, bugün için, Türk siyasetinin en faal ve en korkulacak aletleridir. 114

3- Bunların, Mekke Büyük Şerifi'nin indinde olan rolü v.s.?

Tarikatın bu büyük hakimiyetini kıskanan, ve mü'minlerin efkarı üzerinde kimseyle paylaşmadan saltanat kurmak isteyen Büyük Şerif, mukaddes vilayetlerde, adı geçen tarikatların artan üstünlüğüne pek de iyi olan bir gözle bakmayacaktır. Zaten Hicaz arabları- ve Arabistan Yarımadasının tamamını buna ilave edebileceğimi sanıyorum- içten, Türklerden nefret ediyorlar. Sevmedikleri bir hükümetin haris niyetlerine hizmet etmeğe de zor muvafakat edeceklerdir. Fakat, gerekli uysallığı terk ettiği anda, İstanbul'da kendisine halef olması muhtemel birinin yedekte bulundurulduğunu bilen Büyük Şerif, ustaca, Türk Hükümeti'yle aynı davayı güttüğünü, ve kendi görüşlerini ikinci plana bıraktığını yutturuyor, ve fakat, el altından, onun bütün proje ve davalarını muvaffakiyetsizliğe uğratmak için elinden geleni yapıyor, işte, direkt olarak kara yolu ile İstanbul'u Mekke'ye bağlayacak olan telgraf hattında çalışan bedevileri vasıtasiyle çıkardığı güçlüklerin sebebi böylece anlaşılmış oluyor. O, çok iyi biliyor ki, merkezle[218] direkt olarak bağlantı kurulduğu gün, o, kendi evinde (memleketinde) Efendi olamayacak, ve fakat o, bütün hareketlerini, sözlerini ve hatta düşüncelerini kendisine dikte ettirecek, haris politikanın oyuncağı olacaktır.

4- Adı geçen tarikatların tarassutu, tesirlerinin azaltılması, ve tesirlerinin bizim yararımıza kazanılması imkanları.

Bizimle ilgili ve Kuzey Afrika'daki müstemlekelerimizin emniyet ve muhafazası için gereken hususlara gelince:

1- Mümkün mertebe, sağlık ve ekonomik sebepleri bahane ederek, müslüman tebaamızın Hicaz'a yapacakları

218 İstanbul'la.

Hacc'ı zorlaştırıp azaltmak.

2- Birbirine rakip olan tarikatlara, bir takım imtiyazlar tevcih ederek, bu rekabetin artmasına yardım etmek. Şurası muhakkaktır ki, Şazeli, Medeni ve Rufailere karşı münhasıran yapılan bu lütuf ve ihsan, İslam'ın diğer cemaatları arasında ateşli bir rekabet doğurdu: Burada bizi ilgilendiren husus, bu rekabeti, kendi menfaatimiz yönünde işletmektir. -Diğerleriyle beraber- Senusiler, çok gayr-ı memnundurlar. Denildiğine göre, Osmanlı Hükümeti'ne kuşku veren Şeyhlerin haris niyyetleri yüzünden, oldukça itibarsız bir durumdadırlar.

3- Büyük Şerifin, (bizim için) desteğini ve teveccühünü kazanmak.

Sunmakla şeref duyduğum saygılarımın kabûlü istirhamiyle

Mütevazi ve size çok mut'i

219 Arhives du Ministère des affaires etrangeres Françaises, Direction Politique, Classement, Serie:B. Carton 80, Dossier 3. pp. 140-144.

olan hizmetkarınız İmza[219]

CONSULAT DE FRANCE
À DJEDDAH

DIRECTION POLITIQUE
ENREGISTREMENT
4 50 3

1 Aff

Direction des
Affaires Politiques.

Sous Direction
des Méridionales

N° VI.

DIRECTION
POLITIQUE
13 MAI 1903

Monsieur le Ministre.

J'ai reçu le questionnaire que
Votre Excellence m'a fait l'honneur de
m'adresser à la date du 5 février dernier
sous le timbre de la Direction Politique
Les multiples occupations du pèlerinage
m'ont empêché d'y répondre plus tôt;
mais je tiens à le faire avant de
quitter définitivement Djeddah.

Son Excellence
Monsieur Delcassé
Ministre des Affaires Étrangères

Quoique bien placé ici en apparence pour surveiller les agissements des confréries musulmanes dont nous avons lieu d'appréhender les menées hostiles, je ne dois pas dissimuler à Votre Excellence que mon rôle dans cet ordre d'idées est très restreint.

En premier lieu, l'action de ces confréries ne se fait que peu ou point sentir à Djeddah; elle doit vraisemblablement s'exercer de préférence à la Mecque et à Médine, villes hermétiquement fermées aux européens, d'où - à la faveur du pèlerinage - elle se propage dans tous les centres de l'Islam.

En second lieu, je suis moi-même l'objet d'une surveillance excessive; l'autorité locale qui est pleine de défiance contre moi, épie jusqu'à mes moindres mouvements et surveille étroitement mes rapports avec les indigènes. Comment pénétrer, dans de semblables conditions, les mystères des confréries musulmanes!

Je vais essayer néanmoins en coordonnant les informations qu'il m'a été possible de recueillir et en m'aidant de mes propres

observations de répondre à quelques unes des questions posées par Mr le Président du Conseil.

1° Action et prestige du Grand Maître des Chadelia Mevlevis de Constantinople ?

L'action et le prestige de ce grand dignitaire musulman - qui jouit tant dans les affaires intérieures que dans les affaires extérieures de l'Empire d'une très grande autorité - seraient considérables. On voit en lui le plus ferme soutien de la Religion et du Trône. Le zèle qu'il n'a cesse de déployer pour la défense de la Foi musulmane et la reconstitution du Khalifat, a mis sur son front une auréole de respect superstitieux. Son œuvre, assure-t-on, serait remarquable : il aurait réorganisé la confrérie dont il est le chef suprême et l'aurait transformé en quelques années en une institution puissante et redoutable - une sorte d'ordre à la fois religieux et militaire. Cette confrérie devrait sa puissance à plusieurs causes, d'abord à sa hiérarchie fortement organisée et à l'influence à la discipline à laquelle tous ses adeptes sont soumis, puis au

nombre extraordinaire de ses membres. Ses doctrines habilement modifiées et adaptées aux nécessités de la politique turque, flatteraient, paraît-il, l'imagination ardente et disposée aux rêveries exaltées des musulmans. Tout en paraissant servir des intérêts purement religieux les membres de l'ordre se livreraient à la propagande panislamique. Toutefois, je n'ai pas entendu dire que l'action de cette confrérie fût spécialement dirigée contre nous; son programme serait beaucoup plus vaste.

2° Influence des représentants du Grand Maître des Chadelia Madania à Médine, à Djeddah et à la Mecque ?

Il va sans dire que l'importance du pèlerinage de la Mecque au point de vue de la propagation des idées panislamiques n'a pas échappé au Grand Maître des Chadelia Madania. Aussi, a-t-il placé à la tête de ses zaouias de la Mecque et de Médine les membres de la corporation les plus zélés et les plus répulés pour leur savoir, leur piété [illegible] qu'exercent

ces mokadems sur la masse des frériens doit être énorme car ils disposent à leur gré des principaux éléments de persuasion, de l'autorité religieuse, du prestige qui dérive de la haute situation qu'occupe le grand-maître de l'ordre, et enfin d'une partie des immenses revenus du Hiérarque.

Ce que j'ai dit des Chadelia Madania peut s'appliquer également aux Rafaïa sur lesquels il n'a pas été possible d'obtenir des renseignements détaillés. Je crois pouvoir avancer toutefois que ces deux confréries sont privilégiées et qu'elles surpassent en zèle — et en activité politique toutes les autres congrégations musulmanes qui n'ont en vue que l'amour de Dieu. En dernière analyse, ce sont ces deux confréries qui — à cause de leur puissante organisation, de leur nombreuse clientèle, de la richesse dont elles disposent et de la protection particulière dont elles jouissent en haut lieu — seraient aujourd'hui les instruments les plus actifs et les plus redoutables de la politique turque.

3° Rôle auprès du Grand Chérif de la Mecque etc.

Le Grand Chérif jaloux de son autorité et désireux de régner sans partage sur les esprits des croyants — ne verrait pas d'un bon œil la prépondérance croissante des confréries dont il s'agit dans les villes saintes. D'ailleurs, les arabes du Hedjaz et je crois pouvoir ajouter de l'Arabie tout entière — détestent cordialement les turcs. Ils consentiront difficilement à servir les vices ambitieux d'un gouvernement qu'ils abhorrent. Mais le Grand Chérif qui sait que l'on garde en réserve à Constantinople son successeur éventuel pour le cas où il cesserait d'avoir la docilité nécessaire, feint habilement de faire cause commune avec le gouvernement turc et de seconder ses vues, mais en sous main — il met tout en œuvre pour faire échec à ses projets et à ses prétentions. C'est ce qui explique les difficultés qu'il oppose — pour l'intermédiaire de ses bédouins — à la construction d'une ligne télégraphique qui relierait directement par la voie de terre Constantinople à la Mecque. Et sans les bons rapports qui existent entre les deux

soraient établies avec la capitale, il ne serait plus maître chez lui, il deviendrait le jouet de politiques ambitieuses qui lui dicteraient tous ses mouvements, toutes ses paroles, et jusqu'à ses pensées.

4° Moyens de surveiller, d'atténuer ou de nous concilier l'influence des confréries en question ?

En ce qui nous concerne et pour la sauvegarde et la sécurité de nos possessions de l'Afrique septentrionale, il conviendrait: 1° de restreindre le plus possible le pélerinage au Hedjaz de nos ressortissants musulmans en nous basant sur des raisons sanitaires et économiques; 2° de favoriser les confréries rivales en leur octroyant certaines prérogatives. Il est certain que les faveurs exclusives dont sont l'objet les Chadelia Madania et les Kafaia ont fait naître parmi les autres congrégations de l'Islam d'ardentes rivalités; il s'agirait de les exploiter à notre avantage. Les Senoussia - entre autres - sont très mécontents; ils sont dit-on, en pleine disgrâce à cause des visées ambitieuses de leur Chef qui porteraient

un bruit au gouvernement
allemand ; S.A. de nous concilier l'appui et
les bonnes grâces du Grand
Chérif.

Veuillez agréer les assurances
du respect avec lequel j'ai
l'honneur d'être,

Monsieur le Ministre,
de Votre Excellence
le très humble et très-
obéissant serviteur

H. Guy

SULTAN II. ABDULHAMİD VE ÇİN MÜSLÜMANLARI

Sultan II. Abdülhamid'in dış siyaseti her nedense gereği gibi araştırma konusu yapılmamış, ve maalesef bu konuda yazılanların çoğu -lehte veya aleyhte olsun-hissi olmaktan öteye gidememiştir.

Sultan II. Abdulhamid, ya batılı yazarların tesiri altında kalınarak "Kızıl Sultan" olarak gösterilmiş; yahut bu görüşe bir reaksiyan olarak, göklere çıkarılmıştır.

Kaanatimize göre, bu iki tutum yerine, tamamen belgelere dayalı ilmî bir çerçeve içirisinde bu konuyu ele alıp incelemek gerekir. Ancak belgelerin ışığı altında onun siyasetinin müsbet,veya menfi tarafları ortaya konulabilir. Bu husus, sadece II.Abdülhamid için değil, tüm tarihi hadiselerin gerçeğe en yakın bir şekilde tesbiti için bir zarurettir.

Biz bu küçük makelemizde, Sultan II. Abdülhamid'in dış siyasetinin bir parçası olan"panislamizm" siyaseti içinde, Çin'de yürüttüğü siyasi ve dini faaliyetlerinden bahs edeceğiz.

Öteden beri Osmanlı Devleti'ni yıkmayı gaye edinen emperyalist Batı Dünyası, II. Abdulhamid devrinde bu faaliyetini daha da artırarak onun için bir çıban başı olmaya başladı. 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde sakin ve itaatkar tebaa olan azınlıklar, Batı'nın teşvik ve tahriki ile ve özellikle Tanzimat Fermanı'nı müteakip, yer yer isyânlar çıkartarak, bağımsızlık yaygaralarını koparttılar. Ermeniler

Doğu Anadolu'da bir Ermenistan,Yahudiler de Filistin'i istiyorlardı. Oysa ki

Avrupalılar, Filistin için kışkırttıkları Yahudilere her türlü zulmü yapmışlar ve onları Avrupa'dan sürmüşlerdi.

Bu siyasi meseleler yanında, Osmanlı Devleti mali bir kriz içinde bulunuyordu.

Bütün bunlara karşı, Sultan II. Abdulhamid,'in ne düşündüğü ve ne yaptığı konumuz olmadığından, onun Çin'de yürüttüğü panislamist faaliyetlerinden bazılarını ele alacağız.

Sultan II. Abdulhamid, bu problemlere karşı koymak için, Anadolu'nun dışındaki müslümanlardan faydalanmak ve onların da yardımını sağlamak istemiştir.Bunu yaparken de Hilafet merkezi İstanbul'dan çok uzakta olan müslümanları, tarikat şeyhleri veya özel temsilciler vasıtasiyle"Halife" sıfatı etrafında toplamaya çalışmıştır ki, onun bu siyasi dini faaliyetine kısaca panislamizm denmişti.

II. Abdulhamid, bu gayeyle, bilhassa gayr-ı müslimlerin idâresi altında bulunan müslümanlarla, temsilcileri vasıtasıyle temasa geçmiş, ve onları kısmen gizli de olsa İstanbul'a bağlamayı başarmıştır.

Bu cümleden olarak, Türkistan'a, Afrika'ya[220], Japonya'ya ve biraz sonra sözünü edeceğimiz Çin'e kadar adamlarını göndermiştir.

Victor Berard bu hususta şunları yazar: "Onun, Çin, Fas, Hindistan, Buhara ve bilhassa İmparatorluğun eski

220 Bak. İhsan Süreyya Sırma, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki sömürgeciliğine karşı Sultan II. Abdülhamid'in Panislamist faaliyetlerine ait bir kaç vesika. Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1977,Sayı, 7-8s. 158
221 Le Sultan, l'Islam et les Puissances,Paris, 1907, s. 36.

vilayetleri olan Mısır, Tunus, Bosna, Kafkasya v.s. gibi gayr-ı müslimlerin kanunlarının idâresi altına düşmüş yerlerde adamları vardı"[221]. Arnold J. Taynbee'nin, onun bu siyasetinden bugün dahi endişe duyması bundan dolayı değil midir?[222] Sultan II. Abdulhamid zaman zaman Çin'e heyetler ve temsilciler göndermiş, ve bunlar vasıtasiyle müslümanları Osmanlı Hilafeti'ne bağlamayı başarmıştır.

Bu heyetlerin en mühimi, Enver Paşa başkanlığında 1901 yılında Çin'e gönderilen heyettir. Enver Paşa, maiyyetinde hanımı, bir yüzbaşı, iki katip, iki molla[223], iki asker ve bir kaç hizmetçi olduğu halde Çin'e gitmiş ve oradaki müslüman Çinlilerle temas kurup, durumlarını inceledikten sonra da Türkiye'ye dönmüştür[224].

Enver Paşa'nın ayrılışını müteakip, Şangay'da çı-karılan l'Echo de Chine adlı fransızca gazetenin 16 ağustos 1901 tarihli sayısının baş makalesinde şöyle yazılmaktadır.

"Le Khalife et les Musulmans Chinois"

La mission ottomane dirgée par le general Enver-Pacha, qui a quitte recemment Shanghai pour rentrer en Europe par la Siberie, a été de la part des journaux etrangers l'objet d'appreciations trés diverses quant â sa portee et son efficacite Dans son No, du 12 juin dernier le journal allemand Der ostasiatische Lloyd afirmait que "Enver -Pacha s'etait assure que les musulmans de toute le Chine reconnaissaient le Khalife de Constantinople comme leur chef spirituel et que meme dans des questions de politique interieure, ils lui accordainent les droits d'un juge"[225].

Yukarıdaki fransızca metnin türkçesi şöyledir:

222 La Civilisation à l'epreuve, Paris, 1951,s. 228.
223 Elimizdeki belge "molla" kelimesinden hangi ilmi kariyerin kastedildiği hakkında bilgi vermemektedir.
224 Archives du Ministère des Affaires Etrangères Françaises.N.S.Chine Vol,81,s.29
225 Archives du Ministère des Affaires Etrangères Françaises. N.S.Chine, Voli, 81,s. 41.

Sibirya üzerinden Avrupa'ya dönmek için, bir müddet önce Şangay'ı terk eden general Enver Paşa'nın başkanlık ettiği Osmanlı heyetinin tesir ve ehemmiyeti, yabancı gazeteler tarafından çok çeşitli değerlendirilmiştir. Bir Alman gazetesi olan Der Ostasiatische Lloyd, geçtiğimiz 12 haziran numaralı sayısında belirtiyor ki: "Enver Paşa, bütün Çin müslüman-larının İstanbul Halifesi'ni manevi liderleri olarak tanıdıklarını, ve hatta iç siyasetle ilgili meselelerde dahi ona hakim olma haklarını vermekte olduklarına kanaat getirmiştir.

II .Abdülhamid'in Çin'deki bu tesirini kıskanan ve bu tesiri-kendi çıkarı için- en aza indirmek isteyen ve İngiliz basınını temsil eden North China News gazetesi, 25 haziran 1901 tarihli sayısının baş makalesinde, II. Abdülhamid'in Çin'deki bu tesir ve nüfuzunu inkar etmekte ve onun Çin'de tanınmadığını iddia etmektedir.

Fakat aynı gazetenin 1 Temmuz tarihli sayısında çıkan bir yazıda, bu ingiliz iddiasının yersiz olduğu be-lirtilmiş ve şu hususlar da ilave edilmiştir.

"II' y était dit entre autres choses que le nom du Sultan est si bien connu en Chine que des priéres sont dites chaque jour à son intention dans toutes les mos-

guees de l'empire"[226]. Yani," Diğer hususlar içinde deniyor ki; Sultan'ın adı Çin'de o derecede iyi tanınmaktadır ki, İmparatorluğun (Çin imparatorluğu) bütün camilerinde hergün okunan dualar, onun adına okunmaktadır".

İngiltere, Çin'deki müslümanları İngiliz Kralı'na bağlamak için, karşı taarruza geçmiş ve İngiliz Kralını adeta "Ulu'l emr" olarak Çin müslümanlarına empoze etmeğe çalışmıştır. Bunu haber olan II. Abdulhamid, Çin

226 Aynı yer..

müslümanlarını İngiliz kralına değil, İslam Halifesi'ne yani kendisine tebi olmaları için uyarmış, ve yukarıda gördüğümüz gibi bunda muvaffak da olmuştur.

Elimizdeki belgeden anlaşıldığına göre, o sırada Çin'de bulunan fransız basını ve özellikle L'Echo de Chine, İngilizlere karşı Sultan II. Abdülhamid'i desteklemekte ve Maverdi'nin El-ahkamu's-sultaniyye adlı kitabına dayanarak, Çin müslümanlarını şöyle uyarmaktadır:

"II ressort de ce court, mais nécessaire, exposé théolagique et juridique (la religion et le droit formant corps dans l'İslam) que tout musulman, quelle que soit d'ailleurs sa race ou sa patrie est tenu d'obéir,en pensée et en action, aux chefs des musulmans, c'est-à-dire avant tout au Khalife. Celui qui se refuse à cette obbeissanca tombe dans l'impiété s'il en manque à la loi qu'en action, et dans la mécréance, s'il la méconnait en pensée et en acte. 11 ne saurait donc plus être compté parmi les enfants du Prophète et s'il peut se glorifier encore d'être le fidele sujet de l'Empereur de Chine ou du Roi d'Angletere, il a cessé d'etre musulman. Avant de se séparer ainsi de la communauté des Croyants peut-être ferait-il sagement de

méditer la parole du grand mystique persan Djelal-ed-din-Roumi:

Can-i gurk-o can-ı seg ez hem
cüdast Müttehid, canha-ı merdan-ı
Huda'st.

Carol-BHV[227]*.*

Adı geçen l'Echo de Chine gazetesi baş makalesinin yukarıdaki son bölümünde de şöyle denmektedir:

"Kısa fakat zaruri olan kelami (theologique) ve hukuki (İslam'da din ve hukuk bir vücut olduğundan) bu açıklamadan anlaşılıyor ki, ırkı ve vatanı ne olursa olsun, her müslüman düşüncesinde ve hareketinde, müslüman reislerine, yani her şeyden evvel Halife'ye itaat etmek

227 Aynı yer

mecburiyetindedir. Kim bu itaatten sarf-ı nazar ederse, hareketleriyle kanuna karşı kusur ettiğiden, günahkar; şayet bu itaati düşünce ve hareketiyle reddederse, küfre girmiş olur. Böylece o kimse artık Peygamber ümmetinden sayılmayacak, ve o kimse hâlâ Çin İmparatoru'na veya İngiliz Kralı'na saygılı bir tebaa olduğunu öğünerek ilan ediyorsa, o artık müslümanlığına son vermiştir. Bu şekilde müminlerin cemaatinden ayrılmadan evvel, belki akıllıca büyük mutasavvıf Celaleddin-i Rumi'nin şu sözüne hayran kalmak daha faydalı olur:

"Kurtla köpeğin ruhları birbirinden ayrıdır,
Ancak, Allah yolundakilerinin ruhları birdir."

Carol -BHV.

Fransa'nın Sultan II. Abdülhamid'i bu şekilde desteklemesinin belki tek sebebi, Kuzey Afrika'daki müslüman tebaasının da II. Abdulhamid tarafından kendi aleyhlerine çavrilmesinden duydukları korkudan ileri gelmektedir. Nitekim fransız gazetecisinin yukarıda saydığı, Halife'ye itaat hükümleri, sadece Çin'deki

müslümanlar için değil, kendi tabiri ile "ırkı ve vatanı ne olursa olsun" her müslüman için geçerlidir.Ancak Çin müslümanları, Fransa'nın Kuzey Afrikadaki müslümanları nasıl sömürdüğünden habersiz olduklarından, bu şekilde düşünmemişlerdir. Ve böyle düşünmediklerinden dolayı aynı zamanda ortada olan İngiliz-Fransız çekişmesinin devamını sağlamak gayesiyle, II. Abdulhamid, Fransa'nın Çin'deki bu tutumunu kabûl eder bir tavır takınmış, ve belki de el altından desteklemiştir de.

Fransız siyaseti, bu tutumuyla Osmanlı Devleti'ne Kuzey Afrika'daki müslümanları unutturmak istemiştir. Fakat II. Abdulhamid, sureta bir harekette bulunmadıysa da, Kuzey Afrika'ya gönderdiği tarikat şeyhleri (bilhassa Şazeli ve Medeni tarikatları şeyhleri) ve özel temsilcileri vasıtasile ora müslümanlarını da uyarmış, ve resmen olmazsa bile gizli bir şekilde onları manen İstanbul Hilafeti'ne bağlamıştır[228].

Sultan II. Abdulhamid bir sene sonra, yani 1902 yılında aynı gaye ile Muhammed Ali adındaki bir ajanı Çin'e göndererek, oradaki müslümanlarla temasa geçirmiştir. Muhammed Ali Çin'in Mandchoue eyaletinde WANG adında bir imamın misafiri olmuş ve faaliyetlerini oradan yürütmüştür. O tarihlerde Çin'de bulunan Fransa elçisi, bu konuda şunları yazmaktadır:

"İstanbullu olan Muhammed Ali, İstanbul mollalarının elbisesini giymekte, ve kendisine Uzak-Doğu'daki dindaşlarını ziyaret etmek için, tatile çıkmış bir "turist hoca"süsü vermektedir. O, bundan dört sene evvel de muhtemelen aynı görevle buralara kadar gelmiş, ve Malezya, Siam, Koşinşin ve Japonya'yı ziyaret etmiştir. O şimdi, İstanbul'dan itibaren Bombay, Singapur, Bataiva, Bangkok, Saigon ve Şangay'a uğradıktan sonra gittiği Japonya'dan geliyor... Muhammed Ali'nin, Japonya'da, Yokohama limanında bir cami inşası

için Japon Devlet adamları, ve Yokohama'daki müslüman tüccarlarla görüşmeler yapmış olması lazım. Sayıları otuz kadar olan bu tüccarlar, Hindli, Arap ve İranlılardan müteşekkül olup, mezheplerinin farklılığına rağmen, "kafirlerin" içinde yalnız kaldıklarından, İslam, onları birlik halinde tutmaktadır..... Muhammed Ali fevkalade Arapça konuşmakta, ve bu, onun, buradaki Kur'an okuyabilmek için Arapça öğrenmiş olan müslüman liderleriyle kolayca anlaşmasını sağlıyor. Muhammed Ali, biraz da İngilizce bilmektedir ki, bu lisanı, yaptığı seyahatlardan öğrendiğini söylüyor"[229].

Çin'deki bu siyasi faaliyetler yanında, kültürel faaliyetlere de rastlıyoruz. Bunun en güzel örneği 1909

228 Bak. Makalenin ilk dipnotu.

229 İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamid'in Uzak-Doğüya gönderdiği ajana dair. Adı geçen makale, 1. Milli Türkoloji Kongresin'de 8 şubat 1978 tarihinde bildiri olarak sunulmuştur.

yılında, Pekin'de II. Abdulhamid adına açılan ve kapısında Osmanlı bayrağı dalgalanan "Pekin Hamidiyye Üniversitesidir. Bu üniversitenin açılışı münasebetiyle Fransa'nın Pekin elçisinin Paris'e gönderdiği mektubunun bir bölümünde şöyle denmektedir.

"Çin'de yaşayan müslümanlar, yalnız Padişah'tan bahsetmekte ve ona karşı övgülerde bulunmaktadırlar. Camilerde, onun adının zikredildiği her seferde müminlerin yüzünü nurlandıran ruhani bir saadet ve sevinç fark edilir.

"... Sadece Pekin'de 38 cami vardır. Binlerce müslüman, günde beş defa ibadetlerini yapmak ve Halife'ye dua etmek için bu camilere gelirler. Cuma günleri, Arapça okunan hutbeler, Pekin müftisi ve diğer din adamları tarafından Çin diline türcüme edilir. Çocukların ilim ve irfandan nasiplerini alabilmeleri için, Çin

İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde müslüman çocuklarına mahsus okullar açılmıştır ..... Her caminin büyük bir medresesi vardır. İslami eğitimle gerçekleştirilen gelişmeyi kanıtlamak için. bu müesseseler birer delil olarak gösterilebilir. Bir müddet önce de, bu tesislerin dışında aniden büyük bir müessese kuruldu ki, ona Padişahın ismini vererek, "Pekin Hamidiyye Üniversitesi" diye adlandırdılar. Bu tesisin temelinin atıldığı gün binlerce Çinli mümin, Sultan Hazretleri için Hak Ta'ala'ya dua ve niyazda bulundular.

"...Çin Hükümeti'nin diğer kaynaklara dayanan Nüfus Sayım İdaresi'nden alınan bilgilere göre, Çin müslümanlarının bugünkü sayısı 70 milyon kadardır"[230].

Şüphesiz bu konuda daha çok belge vardır. Bu belgeler de araştırılıp, bulunduktan sonra, Sultan II. Abdülhamid'in Çin müslümanları ile olan ilişkisi daha da

230 İhsan Süreyya Sırma, "Pekin Hamidiyye Üniversitesi", İslami İlimler Fakültesi, Prof. M. Tayyib Okıç armağanı, 1978,s. 159 vd.251 T.G.Djuvara, Cent projets de partage de la Turquie, Paris, 1914.

gün ışığına çıkacaktır.

II. ABDÜLHAMİD'İN ÇİN MÜSLÜMANLARINI SÜNNİ MEZHEBİNE BAĞLAMA GAYRETLERİNE DAİR BİR BELGE

Osmanlı Devleti tarihinin en kritik döneminde iktidara gelmiş olan II. Abdulhamid, sayısız problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik sıkıntılar, azınlıkların bağımsızlık istemeleri, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ni

parçalayıp paylaşma projeleri[231], bunların başında gelmektedir.

İkinci Sultan Abdülhamid'in bahis konusu edilen problemlere karşı ele aldığı tedbirlerden bir tanesi de, Osmanlı imparatorluğu dışındaki bütün müslümanları Osmanlı Bayrağı altında toplamak ve onlardan istifade etmekti. Bu husus ise onun panislamist siyasetiydi.

O, bu gayesine ulaşmak için özellikle tarikat şeyhlerinden faydalanmıştır[232]. Kendilerinden faydalanılan bu tarikat şeyhleri, çeşitli tarikatlara mensub olup, Suriyeli Ebu'l Huda, Şeyh Rahmetullah, Seyyid Hüseyin el-Cisr ve Muhammed Zafir, bunların önde ge-lenleriydi[233]. Bu

231 T.G.Djuvara, Cent projets de partage de la Turquie, Paris, 1914.

232 İhsan Süreyya Sırma, "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde büyük rol oynayan tarikatlara dair bir vesika", İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul, 1978, sayı XXXI s. 183 vd. İhsan Süreyya Sırma, "Quelques documents inedits sur le role des confreries (tariqat) dans la politique panislamique du Sultan Abdulhamid II", Atatürk Üniversitesi, İslami

adamlarını, Afrika'ya[234], Hindistan'a, hatta Çin'e[235] kadar gönderip, kendi adına hutbe okutturan II. Abdulhamid Çin müslümanlarıyla da özel bir ilişki kurmuş; onlara zaman zaman heyetler göndermiştir ki, bu heyetlerin en mühimi, Enver Paşa başkanlığında, 1901 yılında gönderileni idi[236].

Sayıları o zamanlar 70 milyonu aşkın olan Çin müslümanları II. Abdülhamid'in hilafetini tanımışlar ve onun adına Pekin Hamidiyye Üniversitesini kurmuşlardır[237].

Sultan Abdulhamid, bu siyasetinde, bilhassa Sünni mezhebini yaygınlaştırmayı amaç edinmişti. Çünki onun için, Sünnileri Osmanlı Hilafetine bağlamak daha kolaydı. Mesela Yemenliler, Zeydi mezhebine mensup oldukları için Abdülhamid'i Halife olarak tanımamışlar ve onu tanımadıkları için de, kendisine isyân etmişlerdir[238]. İşte onun Sünniliği yaymaktaki gayesi buydu.

233 Victor Berard, Le Sultan, l'islam et les Puissances, Paris. 1907,s. 32,Andre Duboscq, l'Orient Méditerranéen, Pa-ris,1917, s. 155-156. Gilles Roy, Le Sultan Rouge, Paris, 1936,

234 İhsan Süreyya Sırma, "Fransa'nın Kuzey Afrika'daki sömürge-ciliğine karşı Sultan II. Abdülhamid'in panislamist faaliyetlerine ait bir kaç vesika", İstanbul Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1977, sayı 7-8, s. 157 vd.

235 İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamid'in Uzak-Doğu'ya gönderdiği ajana dair. Bu makale, 6-9 şubat 1978 tarihlerinde İstanbul'da yapılan 1. Milli Türkoloji Kongresi'ne tebliğ olarak sunulmuştur.

236 Archives du Ministère des Affaires étrangères Françaises, N.S. Chine, No: 881,s.29.

237 İhsan Süreyya Sırma, "Pekin Hamidiyye Üniversitesi", Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi tarafından Prof. Muhammed Tayyib Okiç için hazırlanan Armağan, Erzurum, 1978,

238 Başbakanlık Devlet Arşivi, İrade Dahiliye, no: 96875. Bu konu-daki belgede şunlar yazılmaktadır: "San'a bir defa daha Zeydiler

Aşağıda,sunduğumuz belge[239] de Fransız Hariciye arşivlerinde bulduğumuz, II. Abdülhamid'in Çin'deki müslümanları Sünni mezhebine bağlanmaları için gösterdiği gayreti belirtmektedir.

Belgenin Türkçe Tercümesi

Fransa Cumhuriyeti
Paris, 7 mayıs 1908
İstanbul Elçiliği
Gönderildi no:
170

Çin'deki müslümanlara dair

Pekin Büyük Ahundu'nun , bu yakınlarda Sultan'a gönderdiği malumatın metnini bildirdiğim Çin müslümanlarını Sünni mezhebine bağlamak için gösterdiği gayretler hakkında bazı bilgiler ulaştırdı. M. Bapot, aynı zamanda merkeze[240] gönderilen iki Türk ulemadan müteşekkil heyetin elde ettiği neticeleri ve Elçiliğimizin kendilerine göstermiş olduğu iyi hizmeti de bildirmiştir.

Size, geçtiğimiz Ocak ayının 15'inde gönderdiğim aynı mevzuya dair habere atfen, ekte, Bakanımızın telgrafının bir sûretini, faydalı olur maksadiyle takdim etmekle şeref duyarım.

Bakan adına yetkili Uzak

Ma'ruzaya mebni San'a'daki istihkamları, tabyaları hedm ile orasını ufak bir kasaba haline ifrağ ve idâresini bir mutasarrıf veya kaymakama tevdi ile merkez-i vilayeti, sekenesi umumiyyetle süniyu'l-mezheb olan sahil tarafında münasebetli bir mevkie nakl eylemek ve merkez-i vilayet olacak kasabayı akideleri sağlam ve Hükumet-i Seniyye'ye sadık Türk, Kürt ve Arapla iskan eylemek ve Taiz cihetinde dahi bir vilayet teşkiliyle, Zeydilerin kuvvet ve şevketini kesr eylemek ve amal-ı fesad iştihalarının ğayr-ı kabil-i husul olduğunu göstererek, kendilerini bu fikirden vaz geçirmek iktiza ettiği ma'ruzdur".

239 Archives du Ministdere Des Afaires etrangeres Fraçaises, N.S. Chine, No: 81,s. 174

* Yâni, hocanın,

240 Pekin'e

Doğu Müdür Yardımcısı

Belgenin Fransızca Metni

Amb. de la

Rep. Franc,
à Constaantinople

Expédié
No: 170

Paris, le 7 mai 1908

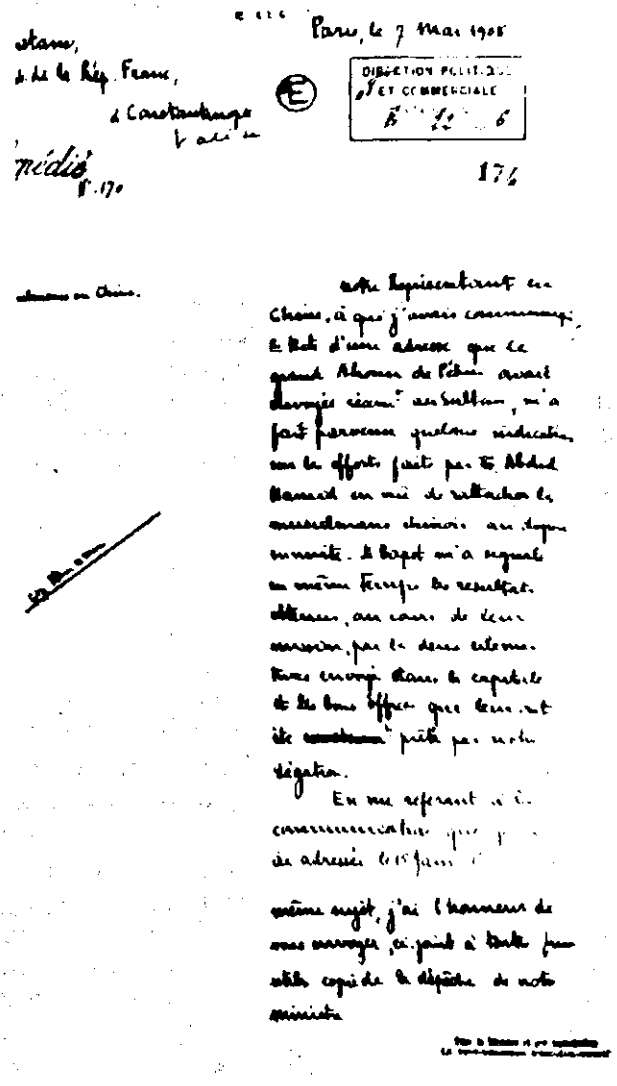
Musulmans en Chine

Notre Représentant en Chine, à qui j'avais communiqué le texte d'une adresse que le grand Ahound de Pekin avait envoyé récemment au Sultan, m'a fait parvenir quelques idications sur les efforts faits par Abdul Hamid en vue de rattacher les musulmans chinnois au dogme sunnite. M. Bapot m'a signalé en meme temps les résultats obtenus, au cours de leur mission, par les deux ulemas turcs envoyés dans la Capitalle, et les bons offices qui leur ont été prêté par notre légation.

En me référant à la communication que je vous ai adressé le 15 janvier dernier, sur le même sujet, j'ai l'honneur de vous envoyer, ci-joint à toutes fins utiles, copie de la dépêche de notre ministre.

Pour le Ministre et par autorusation

Le sous directeur d'extemme-Orient

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN ÇİN'E GÖNDERDİĞİ ENVER PAŞA HEYETİ HAKKINDA BAZI BİLGİLER

Sultan II. Abdülhamid'in dış siyaseti, ortaya çıkan arşiv vesikalarıyla yepyeni boyutlar kazanmaktadır. Özellikle yabancı devlet arşivleri, bu konuda oldukça ilginç bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bakımdan, bizim kendi arşivlerimizde de araştırma yapma zaruretimiz olduğu gibi, yabancı arşivlerde de tarihimiz açısından araştırma yapmamızda büyük yarar vardır. Bilhassa bazı olayların daha iyi anlaşılabilmesi ve meselelerin gerçek yönlerinin ortaya konması için yerli ve yabancı arşiv vesikaları arasında bir mukayese yapmak şarttır.

Mesela, Sultan II. Abdülhamid'in; Çin müslümanlarıyla olan münasebetleri bu konuda zikredilmeye değer. Nitekim bu konuda henüz anlaşılmayan noktalar vardır. Mesele iyice vuzuha kavuşmadığı için, insanın aklına bazı sualler takılıyor:

1. Sultan II. Abdülhamid'in; Çin müslümanlarıyla temasa geçmesi, onun panislamist siyasetinin bir parçası mıdır?
2. Yoksa, İngiliz ve Fransız kaynaklarının iddia ettileri gibi, Avrupalılara karşı Çin'de isyân eden müslümanları yatıştırmak için, Alman imparatoru II. Guillaum'um, Sultan Abdülhamid'i teşvik etme neticesi midir ki, bunu fırsat bilen Abdulhamid, orada da panislamist fikirleri yaymıştır?

Bu soruların cevabı, ancak Alman ve Osmanlı arşivlerinde bulunacak yeni vesikalarla belki verilecektir. Bu konudaki Çin arşivlerini de şüphesiz yabana at-

mamak gerekir. Ancak, Çince bilmeyişimiz ve Çin Devlet arşivleri hakkında bir bilgi sahibi olmayışımız, bu ihtimali- şimdilik- imkansız gösteriyor. Fakat, 19. yüzyılda bazı devletlerin dış yazışmaları Fransızca yapıldığı için, Çin'de de belki Fransızca yazılmış vesikalar bulunabilir.

Bilindiği gibi, Sultan II. Abdülhamid'in dış siyasetinde, onun panislamist düşünceleri büyük rol oynuyordu. O, bu siyasetinde bazı müsbet neticeler de almamış değil.

Bazan bir tarikat şeyhini[241], bazan bir mollayı ta Afrika içerilerine, Uzak Doğu'ya[242] kadar yollayarak, oralarda yaşayan müslümanları, kendi "Hilafet" unvanı etrafında toplamaya çalışan Abdulhamid, bu faaliyetlerini Kuzey Afrika'da da yürütmüştü [243].

Fransız Hariciye arşivlerinde bulduğumuz bazı belgelerden de, onun bu faaliyetlerini Çin ve Japonya'da dahi yürüttüğünü[244] görüyoruz[245]. Onun Çin'deki tesiri o

241 İhsan Süreyya Sırma, Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı siyasetinde büyük rol oynayan tarikatlara dair bir vesika, İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı:XXXI, İstanbul, 1978, s. 183.

242 İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamid'in Uzak Doğu'ya gönderdiği ajana dair. (Bu makale 6-9 Şubat 1978 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan 1. Milli Türkoloji kongresine tebliğ olarak sunulmuştur.).

243 İhsan Süreyya Sırma, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki sömürgeciliğine karşı Sultan II. Abdülhamid'in panislamist faaliyetlerine ait bir kaç vesika, İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 7-8, İst, 1977, s. 157 vd. Ayrıca bak. İhsan Süreyya Sırma, Quelques documentes inedits sur le role des confreries (tariqat) dans la politique panislamique du Sultan Abdulhamid II. İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Ank. 1979.

kadar büyük olmuştur ki, Pekin'de onun adına bir İslam Üniversitesi açılmış ve kapısında Osmanlı Bayrağı dalgalanmıştır[246].

Sultan Abdülhamid'in Çin'e gönderdiği heyetlerden birisi de, Enver Paşa heyetidir ki, biz bu makalemizde, bu konuda Fransız Hariciye arşivlerinde bulduğumuz bazı bilgileri arz edeceğiz.

Belge No: 1

Pekin, 4 Haziran 1901

"Sayın Bakan,

Zat-ı alileri, mektubuma ek olarak, Sultan tarafından, Çin müslümanlarıyla ilişki kurmak üzere görevlendirilmiş olan Türk heyeti konusundaki genelgeyi bulacaklardır. Şimdiki şartlar muvacehisinde, Alman Hükümeti tarafından tavsiye edildiği söylenen bu konudaki Bab-ı Ali niyetlerini öğrenmekte fayda mülahaza ediyorum. Kouang-Si, Kouang-Tong ve özellikle müslümanların yoğun olduğu Yunnan'da gelişen bir panislamist hareket tehlikeli olabilir ve ben, neye mal

244 Bak. İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdulhamid ve Çin Müslümanları, İstanbul Edebiyat Fakültesi, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1979, c: VII. Sayı:3-4,s.l99 Ayrıca bak. İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamid'in Çin müs-lümanlarını Sünnî mezhebine bağlama gayretlerine dair bir belge, İstanbul Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi, sayı: XXXII, İst. 1979, s.559.

245 Sultan Abdülhamid'in bu gayeyle Malaya(Malesiya) ya da bazı temsilciler gönderdiği rivayet ediliyor. Biz bu konuda Malezya arşiv idâreceleriyle temasa geçtiğimiz halde, maalesef müsbet veya menfi bir netice alamadık.

246 Bak. İhsan Süreyya Sırma, Pekin Hamidiyye Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Prof. M. Tayyib Okiç Armağanı, Ankara, 1978 s. 159.

olursa olsun, Zat-ı alinizin aracılığıyla İstanbul'daki Elçimizden, Enver Paşa heyetinin gayesi hakkında bilgi elde etmeye çalışacağım ....."[247]

Belge No: 2

Pekin 4 Haziran 1901

Efendim,

Sultan'ın görünüşte Avrupa, Orta Doğu ve Uzak Doğu müslümanları arasında mevcut olan ilişkileri daha çok geliştirmek için görevlendirdiği, fakat asıl gayesinin ne olduğu iyece bilinmeyen bir Türk heyetini Çin'e gönderdiğini biliyorsunuz. Bu heyet Şangay'a vardı. General Enver Paşa'nın başkanlık ettiği heyette, iki sekreter, iki alim, iki başı bozuk' ve bir çok personel bulunmaktadır.

Bizim Hindo-Çin'deki sömürgelerimize komşu olan bölgelerde çok sayıda müslümanın olması hasabiyle çok yakından izlememiz gereken panislamist temayüllerin bir işareti olabilir ..... "[248].

Belge no: 3

Şangay, 12 Haziran 1901

"Sayın Bakan,

...General Enver Paşa, Sultan'ın, bizzat İmparator Guillaum'un teşvikiyle, Çin'li isyâncıların (Boxers) sebep olduğu ayaklanmalara karışmamaları ve onları sakin olmaya davet etmek için, kendisini müslüman halkların yanına elçi olarak göndermeğe karar verdiğini itiraf etti.

Bütün talimat kendisine, Çin'deki Alman ajanlar vasıtasiyle ulaşıyor olmalı.

Şangay'daki Fransız Genel Konsolosluğu, hatırı sayılır derecede kalabalık bir Osmanlı tebaası hamisi olduğundan, General Enver Paşa, buraya varışından üç gün sonra beni ziyarete geldi. Ve ben, kendisinin olduğu gibi, hanımının da Şangay'daki ikametlerini en güzel bir şekilde

* Osmanlı Ordusunda gönüllü asker.

248 Archives du Ministère des Affaires etrangeres Françaises, N.S. Chine, No:81, 1901-1911,s. 5.

geçirmeleri için emrine girdim.

Daha ilk ziyaretinde, Çinli dindaşlarının sayısı, dağılımı ve kuvvetleri hakkında,en ibtidai bilgilerden mahrum olduğunu hemen farkediyordum.

Daha buraya hareketinde, asıl görevi hakkında kendisine belli bir talimat verilmediğinden, çok endişeli görünüyordu. Bunun dışında, belli başlı Çin şehirlerinde ve özellikle Şangay'da çok uzun zamandan beri kendi hallerine terk edilmiş müslüman halklara, süslü "Hilal" sancağını göstermek için Türk konsolosluklarının kurulmasının ve bilhassa ateşli müslümanların daha çok olduğu bölgelere hareket(action) ışıkları saçan merkezler kurulmasının faydası üzerinde konuşuyordu.

Onun ikinci görüşmemizde, Pekin'deki Alman elçiliğinden beklediği talimatı almadığından rahatsız olduğunu sezdim. Kendisi o sırada, Şangay'daki İngiliz kuvvetleri Komutanı General Treagh'ın, kendisine, Çin'deki bölgelere girmesinin tehlikeli olacağını ve bu şekilde, hiç bir neticeye ulaşamayacağını, fakat Hindistan sınırındaki müslüman merkezlerden geçmeği arzu ettiği takdirde, İngiliz Hükümetinin bu seyahatini gerçekleştirmek için bütün kolaylıkları temin etmekten şeref duyacağını söylediğini bildirdi.

Nihayet dün üçüncü kez onu Avusturya Genel konsolosluğunun şerefine verdiği akşam yemeğinde gördüğümde, Almanlar tarafından "alçakça terkedildiklerini" ve bu işte İmparator Guillaume'un bir oyuncağı, daha doğrusu aleti olduklarını doğrudan doğruya Sultan'a bildirdiğini söyledi.. Mareşal Waldersee'nin gidişinden sonra da Almanya için bu meselenin kapandığını ve artık kendisine ihtiyacı olmadığından, kendisine karşı nazik bile davranılmadığını ilave etti.

- İkinci bir husus da şudur ki, Heyeti buraya getiren Alman vapurundaki bütün masrafları Almanya tarafından karşılanmıştır. Kaldı ki, o, Almanlara karşı şartlanmış olmamak için, bütün bu masrafların geri verilmesini Sultan'dan istemiştir.

Geri kalan günlerini Şangay'da en güzel şekilde geçirmesi ve Sultan tarafından Çin'de İslamiyet'i geliştirmek gayesiyle kendisine verildiğine inandığım vazifesinin gerçek yönü üzerinde bilgi elde etmek için elimden geleni yapıyorum..."[249].

Belge No: 4

Şangay, 3 Haziran 1901

"Alman İnparatorunun teşvikiyle, Çin müslümanlarıyla görüşmek üzere General Enver Paşa başkanlığında gönderilen Türk Heyeti dün Şangay'a vardı. Heyet, bütün talimatını Alman Konsolosu vasıtasiyle alıyor.

Pekin'deki elçimiz durumdan haberdar edilmiştir..."[250].

Belge No: 5

Şangay, 24 Haziran 1901

"Sayın Bakan,

Zat-ı alilerine bildirmekle şeref duyarım ki, General Enver Paşa, evvelki gün yani ayın 22'sinde, başkanı bulunduğu Osmanlı Heyetiyle birlikte, Vladivostok yoluyla Türkiye'ye geri dönmek üzere Şangay'dan ayrıldı. Bu yolculuk, burada bir görevle bulunan Rus askeri ataşesi Albay Dessino tarafından düzenlendi.

Enver Paşa'yı sadece Fransız ve Ruslar Yolcu etti. Bu arada, Alman ve İngilizlerin yokluğu göze çarpıyordu.

249 Adı geçen arşiv, N.S.Chine, No: 81, 1901-1911,s.6-8.
250 Aynı yer.s. 2.

...Bunun aksine olarak Ostasiatische Lloyd gazetesi, Halife'nin Çinli müslümanlar üzerindeki dini kuvvetini kabûl etmektedir. O, Çin siyasetinin gelişiminde, yakından izlenmesi gereken yepyeni bir faktörün ortaya çıkabileceğine inanmaktadır. Bu da, Sultan'ın, herhangibir müslüman ayaklanmasında, onlara yardım kasdiyle yapabileceği müdaheleden ileri geliyor. Yine aynı gazete, Enver Paşa'nın, bütün Çin müslümanlarını İstanbul Sultanı'na kendi dini Reisleri olarak kabûl ettiklerini ve hatta iç meselelerde bile ona baş vurup, tavsiyelerini almaya hazır olduklarını müşahade ettiğini bildirmektedir.

...Bununla beraber, Alman gazetesinin yazdıklarının aksine olarak, Enver Paşa, Çin'in diğer bölgeleri hakkında hiç bir bilgiye sahip olmadığı gibi, Çin'in iç bölgelerindeki dindaşlarını kendisine gösterdikleri ilgiden de habersizdir. O, Şangay'a vardığı zaman, Çin müslümanları meselesi hakkında o kadar bilgisizdi ki, bu konuyu inceleyen bazı kitapları kendisine vermeğe mecbur olduk. Üstelik en ibtidai bir şekilde bile olsa, İslam Dini'ne bağlı olan Çinlilerin sayıları, kuvvetleri, teşkilatlanmaları ve bu toplumun siyasi alanda olan önemi hakkında en ufak bir malumat sahibi değildi. Nitekim o, "Sultan Elçisi" sıfatiyle Çin müslümanları arasında kazandığı büyük prestiji ve onlar üzerinde yapılabilecek tesirleri ölçebilecek fırsatı dahi bulamamıştır. Zira, o, biz Avrupalıların Şangay'daki malikanelerimizin dışına çıkmamıştır.

Bu arada, Şangay'daki Çin ırkına mensup olan müslümanların nasıl onun etrafında candan toplandıklarını ve nihayet ihtiyaç olduğu takdirde, mahalli idârecileri onların lehine hareket etmeye davet edebileceğine inandıkları ve kendilerinden olan yabancı bir devlet adamını (mandarin) bulduklarından ne kadar mesut olduklarını hayretler içinde müşahade ettiğimi söy-lemeliyim. Nitekim onlar bundan bil-istifade General

vasıtasiyle hudutlarımız içinde Zi-Ka-Vei yolu üzerinde olan mezarlıklarının dinsizlerden korunmasını benden istediler. Ve ben de, ileride ihtiyaç duyacağımız bir tavizi kolayca koparmak için bu isteklerine hemen uydum... Ben kesinlikle şu kanaatteyim ki, Almanya gibi girişken bir millet, Çin müslümanları üzerindeki tesirinden dolayı Sultan'ı olayların dengesine, kendi lehine ağırlığını koymak için kazanabilir. Ve şayet siyasi-dini heyetler, düzenli bir şekilde Çin'in iç bölgelerine gönderilse, Sultan'ı kazanan bu milletin elinde, kendi siyaseti için muazzzam bir alet olacaktır; ve eminim ki, bu şartlar altında çıkacak olan bir müslüman ayaklanmasına, Çin Hükümeti karşı koyamayacaktır"[251].

Belge No: 6 al-Moayad gazetesi[252],
22 Temmuz 1900

"İslam ve Türkiye menfaatlarına candan bağlı olan büyük bir Osmanlı grubu, Devletlu Sultan'ın yardımıyla gerçekleşmesini ümid ettikleri bir arzuyu ifade etmektedirler. Onlar, Türkiye'nin de Avrupalı Kuvvetlerin Uzak Doğu'daki eserine katılmasını istemektedirler. Bunda Türkiye için, Çin'de fetihlere girişmek söz konusu değildir. Şu andaki Türkiye Politikası, taarruzdan ziyade müdafaaya yöneliktir. Fakat onun (yani Türkiye'nin), bütün diğer kuvvetlerden fazla, Çin'de menfaatları vardır; onun için ortak hareketle işbirliği yapması gerekmektedir.

Bu koca Çin imparatorluğunda, en mübalağalı istatistiklere göre, Avrupalıların sayısı 150.000'i geçmemektedir. Bunların hemen hepsi, az zaman önce Çin'e yerleşmiş; ticaret ve çeşitli alanlarda çalışmaktadırlar. Fakat onlar, hakka galebe çalan kuvvetle desteklen-

251 Adı geçen arşiv, aynı yer, s. 10-13.
252 al-Moayad gazetesi Mısır'da neşrediliyordu.

mişlerdir.

...Türkiye için durum tamamen başkadır. Türkiye, yönünü Çin'e doğru çevirirse, Çinli müslümanlar onun için destek olacak ve Çin'e müdahalesini meşrulaştıracaklardır. Filhakika, Sultan'ın (yani Abdülhamid'in) adına hutbe okuyan Çin müslümanlarının sayısı 70 milyonun üstündedir. Göğün Oğlu'nun (yani Çin İmparatoru'nun) memleketinde, İslam unsuru çok önemli olup, mert karakterli ve büyük zenginliklere sahip, soylu vatandaşları içine almaktadır. Aralarında tüccarlar, maden kuyularının büyük bir kısmını işleten sanayiciler; kılıç taşıdıkları halde, kalemlerini de kulanmasmı bilen çok sayıda bakan, vali ve generaller vardır.

Şayet Avrupa Kuvvetlerinin bayrakları yanında, Osmanlı Bayrağı da Çin surlarında dalgalanmış olsaydı, bu 70 milyon müslümanın hararetli "hoşamedi" duygularıyla karşılaşacaktı"[253].

Belge No: 7

Pekin, 3 Ekim 1901

"Sayın Bakan,

Çinli müslümanların varlığı ve onların Çin İmparatorluğunun kaderi üzerindeki rolünün önemi, bilhassa, Sultan'ın gönderdiği Osmanlı Heyetinin gelişi münasebetiyle, daha çok dikkati çekti. Her ne kadar Şangay'daki konsolosumuz bu heyetin faaliyetleri hakkında size günü gününe bilgi verdiyse de, bunun tarihçesini özetlemek ve onun gönderilmesini hazırlayan şartları ve geri çağrılmasını belirtmek gereğini duydum.

İstanbul'dan çekilen 12 Aralık 1900 tarihli telgraf, Sultan'ın ilk defa Uzak Doğuda'ki dindaşları yanında müdahaleye girdiğini haber verdi: "Yıldız'da anlatıldığına göre Çinli müslümanları sükunete davet etmek ve onlarla

253 Adı geçen arşiv, N.S.Turquie, 1899-1900,No:167.s. 206-207.

Halife arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek için bir ulema heyetinin Çin'e gönderilmesi fikri büyük bir kuvvetten gelmiştir."

Bundan evvel, Times'in Pekin'deki muhabiri Dr. Morisson'un gönderdiği 6 Aralık tarihli telgrafı gelmişti. O, bu telgrafta, General Tong-Fou-Siang'a karşı büyük güçlerin baskısı ile Dul İmparatoriçe'nin gönderdiği fermana dair" Çinli bir memurun mektubunu" özetliyordu. Bu tedbir, güya bir Alman birliğinin, Saray'a gelen yiyeceklere mani olmak için Hanneri ve Mavi Çay'dan ilerlemeye hazırlandıkları haberi üzerine Dul Imparatoriçe tarafından alınmıştır. Sözü geçen telgrafta, aynı memur Tong-Fou-Siang'ın Kansou'ya gönderilmesi ve 5000 müslüman askerinin terhisinin, bir müslüman ayaklanması tehlikesini artırmaktan başka bir şeye yaramadığı korkusunu ifade etmektedir.

Şurayı kaydetmek gerekir ki, olaylardan anlaşıldığına göre, müslümanlar arasında çıkmasından korkulan hareket, Almanların, İmparator Sarayına ve Yang-Tse-Riang vadisi boyunca, Si-Nigan-Fou'ya karşı yönelttikleri hareketin dolaylı bir neticesidir. Çin Hükümeti üzerindeki bu hareketi, bir karşı koyma olarak bu şekilde bir ayaklanmaya götürünce, bu teşebbüslerinden çıkması muhtemel neticenin sakıncalarını bertaraf etmek için böyle bir yola başvurmaları gayet tabiidir.

Gerçekten de, İstanbul'dan gelen 2 Ocak 1901 tarihli bir telgrafta, açık olarak Osmanlı Heyeti fikrinin Alman İmparatorundan neşet ettiği ve Türkiye'nin Uzak Doğu'daki manevi prestijini artıracağı için Sultan'a hararetle tavsiye edildiğini belirmektedir.

Hatta Abdülhamid'in bu konuda Osmanlı menfa-atleriyle bu kadar yakından ilgilenen II. Guillaume'a bir teşekkür mektubu dahi yazdığı söyleniyor.

Bunu takiben 5 Marta kadar da, artık bu heyetten bahsedilmiyordu ki, bu tarihte bu seyahatin masraflarını karşılayacak dövizi bulmak için, Sultan'ın gösterdiği sabırsızlığa rağmen, Türkiye'nin o gün karşı karşıya bulunduğu iktisadi buhran sebebiyle, nazırlar hiç bir şey yapamadılar. Nihayet, bazı telgrafların, Rus Hükümeti'nin bu seyahate karşı olduğunu bildirmelerine rağmen, Heyet'in hareketi 1 Mayısta resmen açıklandı.

Bir ay sonra Heyet Şangay'a vardı. Heyet, Sultan'ın harb yaveri Enver Paşa, hanımı, bir yüzbaşı, iki katip, iki hoca, iki asker ve birçok hizmetçiden müteşekkildi.

Heyetin başkanı hakkında vereceğim bazı bilgiler, faydadan hali değildir. Zira bu bilgilerin, onun Şangay'daki ikameti esnasında, kendisiyle resmi ilişkilerde bulunanlar tarafından bilinmediği anlaşılıyor: Enver Paşa, 1878 de Türk ordusunun resmi bir subayı olarak Ruslarla savaşıp ölen bir Polonyalı Kont'un oğludur. Bizzat Enver Paşa da Sultan'ın itibar ettiği şahsiyetlerden olup, daha Türk-Yunan harbi sırasında da Sultan tarafından gizli heyetlerde görevlendirilmişti. 45 yaşında olan Enver Paşa tahsilini Fransa'da yaptığı ve Chaptal lisesinde yetiştiği için Fransızcayı çok rahat konuşuyor. Onun, İstanbul'da yaşayan Türk asıllı hanımından dört çocuğu olup, beraberinde Şangay'a getirdiği kadın, onun ikinci karışıdır. Buraya getirdiği kadın da Orta Doğulu bir adamın, aynı şekilde Avrupa usulüne göre yetiştirilmiş Avusturyalı olan kızı-dır.."Enver" adı da, onun "Edouard" olan esas adının bozulmuş şeklidir. Zira bilindiği gibi müslümanların soyadları yoktur. Şunu ilave etmek gerekir ki ona, refakat eden ve şüphesiz onun hareketlerini denetleyen hocalar olmayınca, sigara ve alkol içmekten korkmamaktadır. Ve öyle anlaşılıyor ki, bu heyetin başına seçilmesi, onun İslam prensiplerine uymasından ziyade Sultan'a olan bağlılığının samimiyetinden ileri gelmektedir.

Heyetindeki personelin giderleri dahil, Enver Paşa'nın, hareketinden önce yolculuk masrafları olarak Devlet hazinesinden aldığı paranın yekûnu 500 Türk lirasıdır ki, bu meblağ 12.500 Franga tekabül etmektedir. Ayrıca kendisi ve yanındakilerin Alman vapuru ile olan seyahatları, İmparator Guillaume'un Hükümeti'nin bir düşüncesi gereğince bedava sağlanmıştır. Süveyş'e kadar Alman konsolosları onu karşılamış ve gemiye gelerek ona talimatlar ulaştırmışlardır. Fakat oradan Çin'e varıncaya kadar, Berlin'den hiçbir şey alamayınca, sükut-ı hayale uğradı. O, Şangay'a varışında, ayrılışında olduğu gibi, Alman Genel Konsolosu Dr. Kuappe'in gelip ona son talimatı bildirmesi gerekiyordu. Oysa ki Enver Paşa ona ricada bulunarak kendisine bir talimatın gelip gelmediğini öğrenmek için Pekin'deki elçiliğe telgraf çekmesini istimişti. Fakat Pekin'deki elçilik, bu telgrafa cevap verme zahmetine bile katlanmadı. Enver Paşa, Almanların bu katı kararı karşısında gerçeği kabûl etmiş ve kendi tabiriyle "alçakça terkedildiğini" itiraf etmiştir.

Gerçekte, heyet'in gelişinden önce, Mareşal Waldersee'nin ayrılışı, bu heyetin Alman nokta-i nazarından olan önemini ortadan kaldırıyordu. Bundan sonra bu heyet, Mareşal'in perstijini yükseltemeyecek ve bir nevi kendi emirlerini alıp, II. Guillaume'un hamileri olarak gözüktüğü bütün Çin İmparatorluğundaki müslümanlar arasına götürmek için Sultan'ın temsilcisi olan bir Türk generalini yanında göremeyecektir. Alman İmparatorluğunun, bu son zamanlarda bir çok misalle böyle birdenbire ters dönerek tutum değiştirmesinin ve başlangıçta kendisinin teşvik ettiği görünen bu heyetin müslümanlar nezdindeki teşebbüsünü terk etmesi, bunun tek izah şeklidir.

Bu şekilde, desteksiz, talimatsız, parasız olarak kendi haline bırakılan Enver Paşa, ancak kendisinin geri çağrılmasını isteyebildi. O, bunu, Almanların böyle yüz

seksen derece dönüşü ile ortaya çıkan durumu izah ederek Sultan'dan taleb etti. Ve öyle anlaşılıyor ki, Almanlara karşı medyûn kalmamak için, daha evvel yapılan masrafların da kendilerine geri ödenmesini efendisinden rica etmiştir.

Almanlar tarafından terk edilen Enver Paşa, Şangay'daki diğer Devlet temsilcileri arasında kendisine destek olacak arkadaşları bulmakta gecikmedi. Avusturya Genel Konsolosu, kendisine refakat eden hanımı sayesinde[254] Enver Paşa şerefine büyük bir akşam yemeği verdi. İngiliz kuvvetleri kumandanı General Treagh, onu, bir baluçi(baloutchi) yani Sünni müslüman alayını teftişe davet ederek, seyahat için, mümkün olan bütün kolaylıkları kendisine te'min etmeye çalışıyordu. Heyetin Çin'in iç bölgelerine girdiği takdirde, karşılaşabileceği tehlikeleri anlattı. Şüphesiz İngiliz Hükümeti, heyetin şimdiye kadar yalnız Rus tesirinin kendini gösterdiği Çin Türkistanı'nın tamamen müslüman olan halklarının içinden geçerek oralarda Osmanlı Bayrağını gezdirmesini- kendi menfaatları açısından çok arzuluyordu. Diğer yandan, İngilizlerin, Hindistan'daki müslüman tebaasına, Sultan Temsilcisini bir nevi kendi himayelerinde seyahat ederek gösterebilmeleri, onlar için hiç de fena olmayan bir husus-tur. Böyle bir teşebbüs, bu bölgelerde her zaman için korktukları yeni cihad hareketlerine, genellikle gizli yürütülen panislamizm faaliyetlerine ve özellikle bu bölgelerde kendisini tek İslam müdafi olarak gösteren Afgan Emiri'ne karşı bir emniyet olacaktır. Fransa, Osmanlı Heyeti'ni çeviren bu ağırlama yarışında geri durmadı. Bu

254 Yukarıda gördüğümüz gibi, Enver Paşa'nın beraber getirdiği hanımı Avusturya asıllıydı.

heyet, Fransız arazisinde bulunan ve üzerinde Hilal Bayrağının dalgalandığı bir otelde kalıyordu. Enver Paşa, gelişinin üçüncü gününde konsolosumuzu ziyarete gittiğinde, konsolosumuz, Almanların kendisine

göstermediği alakayı gösterdi; ve şehirdeki ikametinin güzel geçmesi için çaba sarfetti. Ruslar da, şüphesiz İngilizlere karşı koymak için, generalin etrafında dolaşarak, onun, bütün Rus imparatoluğu'nu ziyaret ederek Karadenize varması için Sibirya yolunu dönüş için seçmesini sağladı. Seyahat, Rusya'nın Şangay'daki askeri ateşesi ile bu şekilde kararlaştırıldı; ve Enver Paşa, kaldığı otelde, temasta bulunduğu konsoloslara bir veda yemeği verdikten sonra, 22 Haziran günü Japonya, ve Vladivostock'a gitmek üzere hareket etti. İngiliz ve Almanların, temsilci bile göndermedikleri uğurlamaya yalnız Fransız ve Rus konsolosluk personeli katılmıştı.

Çin'deki ikametleri sırasında, Enver Paşa heyetinin Çinli dindaşları ile ne gibi münasebetleri oldu? Her şeyden evvel, Heyet azalarının, Uzak Doğu'daki İslamiyet hakkındaki derin ve kesin olan cehaletlerini kaydetmek gerekir. Üstelik Enver Paşa, Çin hakkında hiç bir bilgi sahibi değildi: Buraya gelişinde, Singan ve Saray'ın bugünkü yerini dahi bilmediği gibi memleketin içinde bulunduğu vehameti bile göz önüne alamıyordu. O, tehlikesiz ve hiçbir zorlukla karşılaşmadan Çin'in iç bölgelerine kadar girebileceğini ve bütün kapıların kendisine açılacağını, sadece Sultan'ın elçisi olmasına bağlıyordu. Şanghay'da kendisine yapılan ikazlar, gözlerini açmaya başladı ve görevini burada durdurma kararı üzerinde müessir oldu. Ayrıca, ilk harfinden bile habersiz olduğu bu önemli mesele üzerinde kendisine bazı veriler (données) te'min etmek gayesiyle, ona Dabry de Thiersant'ın "Le Mahometisme en Chine" gibi kitaplar vermeye mecbur olduk.

Enver Paşa'yı, Çinli müslümanlarla temasa geçirmek gayesiyle Fransız Konsolos Yardımcısı ve polisleri refakatinde müslümanların yaşadığı bölgeye bir gezi yapıldı. Sayıları 200-300 civarında olan ve kendilerini

terkedilmiş, güçsüz veya azınlıkta olduklarını sezen bu müslümanlar, yabancıdan yardım talebi için, Asyalıların o meşhur gelenekleriyle onu ağırlamak için fevkala-de bir itina göstermeye koyuldular. Ayrıca, sayıları 50 kadar olan ve çoğunluğunu Yahudilerin teşkil ettiği ve normal olarak Fransız konsolosluğu'na kayıtlı bulunan bir Orta Doğu'lu grup, tabiiyetinde bulundukları Sultan'ın Elçisine ta'zim ve hürmetlerini takdim etmek için geldiler. İşte Enver Paşa sayıları çok büyük olan Çinli müslümanlardan te'sirini icra edebildikleri bunlardır. Oysa ki, asıl ondan beklenen, bütün Çin müslümanlarıyla temasa geçip, te'sir icra etmesiydi.

Şanghay'daki, Çin'e ve Türkiye'ye yabancı olan müslümanların yanında da pek mesut olmadı. İngiliz generalinin, onu, aynı dinden olan bir Hint birliğini de-netlemeye nasıl davet ettiğini söylemiştim.. Anlatıldığına göre, Enver Paşa, bunlardan bir subaya Emiru'lMü'min'in elçisi olduğunu söylediğinde subay, bir tek Emir tanıdığını, onun da Hindistan İmparatoru olan İngiliz Kralı olduğunu söylemiş. Bu hadise, Şanghay'da basılan Avrupa gazetelerine polemik konusu oldu. İngilizler, Hindistan'daki sömürgelerini nazar-ı itibara alarak, bu subayın cevabını müdafaa ediyorlardı. Şanghay Fransız gazetesi "Echo de Chine" de bu polemiğe karışarak, M. Bonin'in kaleminden, imzasız olarak yayımladığı bir makalede, meseleyi İslam hukuku açısından inceledi.

"Halife ve Çin müslümanları" adlı bu makale[255], ekte bulacağınız gibi, 16 Ağustos 1901 tarihli Echo de Chine'de yayımlandı. Şurası muhakkaktır ki, meselenin dini bir şekilde ele alınıp tefsir edilmesi, Cezayir ve Tunus'taki sömürgelerimiz için bir tehlike arzetmekte-dir; kaldı ki bu mesele, oralarda çokça konuşulmaktadır. Siyaset, her zaman kesin çareler getirmez; onun için zannediyorum ki,

255 Bu makalenin metni için bak. İhsan Süreyya Sırma, Sultan Abdulhamid ve Çin Müslümanları, İstanbul Edebiyat Fakültesi, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1979. Cilt:VII. Sayı: 3-4s. 199.

yanların hakları gözetildiği gibi, Müslümanların da haklarının gözetilmesinde fayda vardır. Fransa, Papa'nın kendi iç işlerine müdahele etmesini kabûl etmez; fakat, burada olduğu gibi, Orta Doğu'da da, Kilise Reisi'nin de defalarca belirttiği gibi, Hıristiyanların himaye hakları

256 Adı geçen Arşiv, N.S. Chine, 1901-1911, No: 81, s.26-37,

konusuna destek olmaktadır[256].

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN UZAK DOĞU'YA GÖNDERDİĞİ AJANA DAİR

Sultan II. Abdulhamid, Osmanlı Devletimi içinde bulunduğu krizden kurtarmak ve bilhassa Avrupa'nın

büyük devletlerine karşı ayakta tutabilmek için çeşitli metodlar kullanmıştır. Onun, bu çabasında muvaffak olup olmadığı konumuz dışında kaldığı için, biz sadece onun medodlarından biri olan "Panislamizm"üzerinde duracağız. Sultan Abdulhamid, Avrupa devletlerine karşı koyabilmek için, Anadolu'nun dışındaki müslümanlardan da istifade etmek istemiş ve İstanbul'a uzak olan bu müslümanları, tarikat şeyhleri veya biraz sonra sözünü edeceğimiz Muhammed Ali gibi özel ajanlar vasıtasiyle kendi "Halife" sıfatı etrafında toplamaya çalışmıştır ki, onun kısaca panislamizmi budur.

O, bu gayeyle Çin'e, Japonya'ya, Afrika içerlerine[257] kadar elini uzatmış, faaliyetlerini yürütmüştür. Biz bu kısa tebliğimizde, Çin'e gönderilen Muhammed Ali adındaki bir ajandan söz edeceğiz. Fakat bu konudaki belgeyi sunmadan evvel, o tarihlerde, Çin'deki müslümanlar hakkında bir iki cümleyle bilgi vermekte fayda mülahaza ediyoruz.

Kaynakların bildirdiğine göre, o tarihlerde Çin müslümanlarınm sayısı 70 milyonu geçmekte ve yalnız Pekin'de 38 cami bulunmaktadır. Bu konuda Prof. Mu-

257 Afrika'daki bu faaliyetler için bak. İhsan Süreyya Sırma, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki Sömürgeciliğine karşı Sultan II. Abdülhamid'in Panislamist faaliyetlerine ait birkaç vesika, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul. 1977, Sayı, 7-8,s. 157 ve dev.

hammed Tayyib Okiç için İslami İlimler Fakültesi'nde hazırlanan M.Tayyib Okiç Armağanı'nda yazdığımız makalede ayrıntılı bilgi olduğundan bu kadarla iktifa ediyoruz. Ancak şunu da ilave etmek isteriz ki, 1908 yılında Pekin'de kapısında Osmanlı Bayrağı dalgalanan Pekin Hamidiyye Üniversitesi açılmıştır ki, yukarıda adı geçen armağan için hazırladığımız makale bu konudadır.

Fransız arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre, Sultan Abülhamid, ayrıca Çin'deki müslümanları Sünni Mezhebine bağlama çabası içindeydi.[258]

Şimdi de, Sultan Abdülhamid tarafından Uzak Doğu'ya gönderilen Osmanlı ajanı Muhammed Ali'ye ait, Türkçeye çevirdiğimiz belgeyi görelim:

Fransa Cumhuriyeti
Çin Elçiliği Pekin, 18 Haziran 1902
Siyasi Şube
No: 99
Çin Müslümanları
Sayın Delcasse
Dışişleri Bakanı, v.s...,v.s....
Paris

Bir seneden beri, Pekin bölgesi müslüman şefleriyle temas kurmasına izin verdiğim M. Bonin'in kurduğu ilişkileri, 3 Haziran tarihli mektubumla takdim etmekle şeref duydum. Bu şefler sayesinde, 3 Ekim 1901 tarihli raporumda tafsilatlı olarak bilgi verdiğim Enver Paşa misyonu ile ilgili olup, Çin'e gönderilen, Sultan'ın gizli bir ajanının gelişini öğrenebildi.

Adı Muhammed Ali olan yeni görevli, geçtiğimiz ayın ilk günlerinde Pekin'e varıp, Mandchoue merkezinin

258 Archives du Ministère des Affaires Etrangères Françaises, Chine,N.S. Vol.81,P. 172

güneyini kaplayan Çin şehrinin, Müslüman bölgesinin iki dini liderlerinden biri olan İmam WANG'ın evine misafir oldu. İmam Wang, bu gelen şahsın gelişini derhal M. Bonin'e haber verip, kendisiyle bir çok kez mülakat yapmasını sağladı.

İstanbullu olan Muhammed Ali, İstanbul mollalarının elbisesini giymekte, ve kendisine Uzak-Doğu'daki

dindaşlarını ziyaret etmek için, tatile çıkmış bir "turist hoca" süsü vermektedir. O, bundan dört sene evvel de, muhtemelen aynı görevle, buralara kadar gelmiş, ve Malezya, Siam, Kosinşin ve Japonya'yı ziyaret etmiştir. O şimdi, İstanbul'dan itibaren, Bombay, Singapur, Batavia, Bangkok, Saigon ve Şangay'a uğradıktan sonra gittiği Japonya'dan geliyor. Türkiye'nin Bombay konsolosluğu tarafından kendisine verilen ve Batavia konsolosluğunda vize ettirilmiş olan normal bir pasaport taşımaktadır.

Muhammed Ali'nin, Japonya'da Yokohama limanında bir cami inşası için, Japon Devlet adamları ile Yokohama'daki müslüman tüccarlarla görüşmeler yapmış olduğu anlaşılıyor. Sayıları otuz kadar olan bu tüccarlar, Hindli, Arap, ve İranlılardan müteşekkil olup, mezheblerinin farklılığına rağmen, "kafirlerin" içinde yalnız kaldıklarından, İslam, onları birlik halinde tutmaktadır. Muhammed Ali'ye göre, bu görüşmelere aracı olan kişi, Japon Parlamentosunda üye olan TA-KA-DA adında biridir. Filhakika, bu isimde birinin olduğu ve bu kimsenin Japonya'nın en büyük ihracat ve ithalat müesseselerinden birinin sahibi olduğu hakkında, bana Tokyo'da teminat verilmiştir. Zaten bunun içindir ki, Muhammed Ali, Yokohama'daki cami meselesini halletikten sonra deniz yoluyla İstanbul'a dönmek üzere Pekin'den ayrıldı.

Muhammed Ali, fevkalade Arapça konuşmakta, ve bu, onun, buradaki Kur'an okuyabilmek için Arapça öğrenmiş olan müslüman liderleriyle kolayca anlaşmasını sağlıyor. Muhammed Ali, biraz da İngilizce bilmektedir ki, bu lisanı, yaptığı seyahatlarda öğrendiğini söy-

lüyor. Görevinin asıl gayesi hakkında çok ihtiyatlıdır. O bu arada, M. Bonin'e İstanbul Hariciye Bakanlığında bir

memur olan Hakkı Bey'le direkt temasta olduğunu, ve topladığı bilgileri ona gönderdiğini bildirmiştir. Muhammed Ali, Sultan'ın şimdiye kadar Yunnan ve Kaşgar müslümanlarından başka, Çin'in diğer bölgelerine yayılmış olan ve henüz kullanılmamış, muazzam bir güç olan müslümanlardan habersizdi. Muhtemeldir ki, Enver Paşa misyonu, bu konuda uyarıcı olmuş, ve Muhammed Ali'nin dini karakteri, mütevazi yaşantısı ve keskin zekası, şüphesiz ona kalabalık ve resmi heyetiyle gelen şaşalı generalin yapamadığı bazı şeyleri görme ve söylemeyi sağlıyor.

Enver Paşa gibi, Muhammed Ali de Şangay'da ve burada müslümanlarla Çin limanlarındaki Osmanlı tebasını korumak için resmen görevlendirilmiş olan Fransız ajanlarının arasındaki iyi ilişkilere şaşmış, ve bu durumu derhal İstanbul'daki muhatabına bir mektupla bildirdiğini söylemiştir. Ona göre kendi tebaasının menfaatına olarak tarafımızdan alınmış olan bu itinaya memnun kalan Türk Hükümeti, kendi ajanlarından birini devamlı olarak Çin'de yerleştirme niyetinde değildir.

Bu bir kaç teferruatın zat-ı alinizi ilgilendireceğini ve Fransa'nın Uzak-Doğu'da Çin müslümanlarına karşı olan tutumu konusunda yukarıda zikri geçen raporlarda söylediklerimi doğrulayacağını düşündüm.

Samimi saygılarımın Sayın Bakan tarafından kabûlü dileğiyle

259 Archives du Ministère des Affixes Etrangères Françaises, Chine N.S. vol 81, varak, 97-99.

imza[259].

II. ABDULHAMİD DÖNEMİ YEMEN VALİSİ OSMAN NURİ PAŞA'NIN YOLSUZLUKLARINA DAİR İMZASIZ BİR LAYİHA[260]

Osmanlı Devleti'ni senelerce meşgul eden Yemen isyânlarının bir çok sebebi yanında, oraya gönderilen idârecelerin beceriksizliği ve şahsi tasarruflarını da zikretmek lazımdır. Yemen Valisi Osman Nuri Paşa da bunlardan biridir.

Adı geçen vali, Yemen'e varır varmaz, kendi başına buyruk olmuş, ve Osmanlı siyasetine tamamen zıt olan bir idâre sistemi kurmuştur. H.1305- 1306 tarihleri arasında Yemen valiliğinde bulunan Osman Nuri Paşa, haksız tutuklamalar, kanunusuz tayin ve nakiller ve yerli şeyhlere yaptığı zulümle halkın nefretini kazanmış ve adeta halkı isyâna davet etmiştir.

Aşağıda sunduğumuz belge, bu hadiseleri anlatmaktadır. Osmanlı Devleti'nin dış siyasetine bir nebze ışık tutacak olan bu gibi belgelerin yayınlanmasında fayda, ve belki de zaruret vardır.

Layihanın metni:

Yemen Villayeti iki, iki buçuk milyon nüfusu şamil ve vilayat-ı saireye nisbetle üç vilayete muadil bir vilayet ve Devletçe islah ahvaline ve vilayât-ı saire gibi bir an evvel tamamiyle medeniyyete idhaline ve her cihetten terakkisine sa'i olunmakta olduğu halde valiyu'l ahakki Devletlu Osman Nuri Paşa hazretlerinin zamanında pek

260 Başbakanlık Devlet Arşivi, Yıldız Tasnifi, kısım no, 18, Evrak no. 553/217. zarf no. 93, karton no.35.

çok tedenni etmiş ve Yemen ahvali, cihat-ı saireden muzmahil bir hale gelmiş ve eğleb eshabı mürevvic-i efkarı bulunmalarından naşi, livalara mutasarrıf ta'yin ettiği zatların ve nesb ettiği kaymakamların su-i idâresiyle mu'amelat-ı nâbecâsı ve gerek kendisinin müteneffizan ve ahali hakkında şiddeti ve menafi-i zatiyesi uğrunda harekat-ı müstebidanesi gibi muamellattan ileri gelmiş ve bu gibi mu'amelattan dolayı ahalice bir nefret-i azime hasıl olmuş olduğundan ve kendisinin batş ve şiddetinden ihtizâren değil ahali, ümera-ı askeriyeden ve erkan-ı vilayetten bile hiç bir kimse şakk-ı şuffeye ictisar edemiyeceğinden ve her türlü İslahata kabil ve ahalisi muti bulunan vilayet-i mezkurenin mezalim ve istibdadla muzmahil olması tecviz buyurulmayacağını bildiğimden hasbe'l hamiyye vali-i müşârûn ileyhin ahvâli ve muamelât-ı müstebidane ve mezalimkarane ve kanun şikestanesinden kalemle arzı kabil olabilenlerden bazılarını ber vech-i ati maddeten ve mufassalan arz ve ihbarı cür'etyab oldum.

Birinci madde: Ehl-i servetten bulunan meşayihi getirerek habs ve tazayyuk etmeğe alışmış olan vali-yi müşarun ileyh Zeranik nam mahallin Şeyhini dahi Beytu'l Fakih'de bulunduğu sırada getirerek hod be hod habs ve ihtilattan men gibi muamelatla tazyik etmesiyle aşiretinin efradı derhal vadi-i isyâna saparak, telgraf tellerini kat', ve

telgraf çavuşunu dahi tuttukları gibi 30 develik bir kafileyi urarak nehb ve valiy-i müşarun ileyhin bulunduğu Beytu'l Fakih etrafına toplandıklarında bunları def etmek için asakir-i mevcudeye verilmek üzre vukubulan talebiyle gönderilmiş olan cephane mahsur kalmış ve bir rivayete nazaran zabt edilmiştir. Bunun üzerine vali-yi müşarun ileyh bi'l mecburiyye Hiraz'dan iki tabur asakir-i şahane taleb etmiştir.

İkinci madde: Edyan ve mezahibin hürriyeti Dev-let-i Aliyyece muttahaz usul-i iktizasından olduğu halde, vali-yi müşarun ileyh Yemen ve bi'l husus San'a ahalisinin ekserisi Mezheb-i Zeydi'den bulunmaları mülabesesiyle ezanda "Hayyi ala hayri'l amel" kelimeleri kıraat etmeleri ve Hz. Ali ile bazı sahabe-i kiramı "Sallallahu eleyhi vesellem" ile yad etmeleri, mezhebleri iktizasından iken vali-yi müşarun ileyh, bu adet-i kadimeyi ref etmek tasavvuruyla bir takım evamir i'tasiy-le ahalice bir heyecan-ı azim hasıl olarak San'a etrafında bulunan nevahi kabilinden yedi sekiz bin nüfusu tecemmu ve cuma günü adetlerinin men olacağı sırada ihtilal icra edecekleri şuyu bularak, bunun üzerine, San'a'da bulunan asakirin esliha ve mühimmatı istihzar idilmiş ise de San'a'nın müteneffizanından bulunan Reisu'l ulema Seyyid Ahmed el-Keysi Efendi valinin yanına azimet edip, işin bilahare fena olacağını ihtar ve ikdamatiyle, ezhan-ı ahali bir dereceye kadar sükunet bulmuş ve bu halin vali-yi müşarun ileyhin istib-dad ve(?)[261] ni ne dereceye kadar ileri götürdüğünü ve bu istibdatın devamı.

Üçüncü madde: Yemen vilayetinin varidatça ve Aden ile vilayet-i mezkure beyninde vaki' Nevahi-yi tıs'a'nın nezaket-i idâreleri cihetiyle diğer sancaklara nisbetle Aden hududunda bulunmasiyle sayahatça en ehemmiyetli bulunan Taiz sancağı mutasarrıflığına henüz bir rütbeye

261 (?) işareti konan yarde bir kelime okunamamıştır.

nail olmamış ve vüllat-ı sabıka zamanlarında bir müddet-i cüz'iyye bulunduğu iki üç kaymakamlık vekaletlerinde hiç birinden bera'et-i zimmet mezbatası olmağa muvaffak olmamış olup, Kahtaba'ca tahsilattan. Ve Anis kaymakamlığında zabtiye-i muvakkat maaşından ve hükümet konağı hanesinden dahi inde'l istintak sâbit olup bir müddet dahi vali-yi es-bak Saadetlu Fevzi Paşa hazretlerinin zamanıda taht-ı tevkife alındığı halde, bera'et veya men-i muhakemesi henüz verilmemiş olan Mustafa Bey namında birisini yemden mir-i miran rütbe-i refi'ası ile tayin etmiş ve mahal-i memuriyetine varır varmaz nüfuz-ı memuriyet ve rütbesini mensubinin efkarına hars ederek sinin-i sabıkada mahalli masraflardan ma'da, merkez-i vilayete her ayda otuz bin riyal gönderilir iken, şimdi dört beş mah zarfında yani zilkadenin nısfından rebi'ul evvele kadar ancak yirmi sekiz bin riyal gönderilip, bundan dolayı vilayetin idâresi azim bir buhrana duçar olmuş olduğu gibi mumaileyhin mezelim ve ef alinden vali-yi nüşarun ileyhe olan mensubiyet ve istibdadından ihtirazen kimse şak-ı şefeye muktedir olamamaktadır. Ve böyle bir adamın, sancak-ı mezkur gibi bir sancağa mutasarrıf tayini, vali-yi müşarun ileyhin derece-i idâresini tayin edeceği bedihidir.

Dördüncü madde: Vali-yi müşarun ileyhin Taiz mutasarrıflığına tayin etmesinden dolayı kendisinin ef-karına hizmet etmekte olan mumaileyh Mustafa Bey dahi Mukbine nam karyeye giderek meşhur zengin-i meşayihten bulunan karye-i mezkure Şeyhi Abdulvaris b. Yasin'in hanesine hücum ve bi'l cümle eşcarını kat' ve ahalinin hanelerini harab etmiş ve binaanaleyh şeyh-i merkum Aden hududuna firara mecbur olarak kabaili kat-i tarika sulukla Hudeyde yolu kat'olunarak Rimade'nin hududundan Hissi nam mahalin hududuna kadar yollar

kapanmıştır. Nefs-i Taiz kasabası ahali-yi merkumenin hücumundan korkarak orada bulunan Müfti Yahya el Mücahid Efendi oraya yakın bulunan Cebelu Sabr ahalisinden her gece otuz kırk kişi getirterek memleket içinde muhaafaza içun gezmekte bulunmuşlardır.

Beşinci madde: Vali-yi sabık Devletlu Aziz Paşa hazretlerinin valilikte bulunduğu bir sene zarfında tahsilat içun hiç bir mahalle asakir-i nizamiyye taburları sevk etmesizin, umum asakir ve mumurin-i mülkiyeye dokuz maaş i'ta ve sarf ettiği halde valiyi müşarun ileyh tahsilat içun her tarafa fevc fevc taburlar sevk etmişken, dokuz mah zarfında bazılarına ancak maaş i'ta ettiği halde, bazı yerlerde daha henüz hiç bir maaş verilmemiştir. Maiyyetlerinde tevabir-i müteaddide bulunduğu halde, guya tahsilat içun sevk edilmekte olan memurinin ne gibi muamelatla iştiğal etmekte bulundukları Yemen'e gidenlerin malumu olabilir.

Altıncı madde: Vali-yi müarun ileyh bunca muamelat ve mezalim-i müstebidane ile dahi iktifa etmiyerek, adeta kavanin-i Devleti hiç hükmünde konmuşçasına bir takım muamelat icra etmektedir ki, ez cümle hükm vermek selahiyyetini haiz komisyonlar teşkilini kavanin-i Devlet katiyyen men etmişken, vali-yi müşarun ileyh "masalih-i araban" namiyle maiyyeti mürevvic-i efkarı bulunan adamlardan mürekkeb komisyon teşkil ederek mehakim-i adliyede arzusu vecihle fasl olunmayacak mevad-ı cinaiyyeyi komisyon-ı mezkura havale ederek orada keyfe ma yeşa istediğini tahliye ve istediğini habs ve tevkif ettirmektedir.

Yedinci madde: Cidde'de bulunduğu vakit, meşhur olan mesaviyi ahvalinden dolayı adem-i istihdamı hakkında makamatı aliyeden evamir-i adide vürud etmiş ve fakat vali-yi müşarun ileyhin ta Hicaz'da bulunduğu

zamandan beri mürevvicc-i efkarı bulunmuş olan ve okumak ve yazmak bile bilmeyen Kayserili Mustafa Efendi nam zatı vali-yi müşarun ileyh Yemen'e muvasalatiyle beraber belediye riyasetine tayin etmiş ve mumaileyhin mensubi bulunduğu valinin efkarına hizmet arzusuyla vuku'bulan muamelat-ı nâlâyıkası haric-i ta'dad bulunmuştur ki, ez cümle daire-i belediye bir mahkeme şeklini alarak, mehakim-i adliyede davasını kaybeden eşhası oraya müracaatiyle mahkemenin hükmü hiç mesabesine konularak istediği gibi muamele ve hüküm edilmekte ve darb ve cerh maddelerinden ceza-ı nakdi alınmaktadır.

Sekizinci madde: Vali-yi müşarun ileyhin mürev-vic-i efkarı bulunan Taiz mutasarrıfı mumaileyh Mustafa Bey her ne efkara mebni ise Aden Şeyhi'ni dahi birdenbire habs ve tevkif etmesi üzerine istida'a-yı ma'delet ve merhamet zımnında merkezi vilayete gelmiş olan Şeyh-i merkumun mahdumlarının ifadelerine vali-yi müşarun ileyh evvel emirde atf-ı nazar etmekten başka kendilerini dahi habs etmişken ba'dehu bir birine birer hil'at iksa ettirerek ve pederlerinin tahliyesine emir vererek kendilerini tahliye etmiştir. Şeyh-i merkumun evvela oğullarıyla beraber hod be hod habs ve merkez-i vilayette oğullarının hepsinden sonra her birinin bir hü'atla ve pederlerinin tahliyesi emriyle beraber tahliyeleri ne hikmete müstenid bulunduğu

dikkattir.

Dokuzuncu madde: San'a belediye reisi Ali Bulbuli Efendi'yi vali-yi müşarun ileyh San'a'ya muvasalatıyla beraber hemen azl ederek, yerine beraberce getirdiği mumaileyh Mustafa Efendi'yi tayin ederek, reis'i habs ve tevkif etmiş iken ba'dehu anı meclis-i idâre azalığına tayin

etmiştir. Reis-i mumaileyhin azli, bir sebeb-i kanuniye müstenid ise, beraat etmeksizin diğer memuriyyete tayini, ve müstenid değil ise hod be hod azli ve ba'dehu tazyik ve habs ne esbab ve hikmete mebni bulunduğu şayan-ı tefekkürdür.

Onuncu madde: Hudeyde müftisi Muhammed Efendi, bir çok zamandan beri müftilik makamında bulunarak hüsn-i hali hasebiyle vülat-ı sabıkanın tahsinine mazhar olduğu halde, valiyi müşarun ileyh Beytu'l Fakih'de bulunduğu sırada, nezdine gelmiş olan ve müfti-yi mumaileyhle nefsaniyyeti bulunan birisinin arzusu veçhile müftiy-i mumaileyhi hod be hod azl ederek, yerine diğer bir adam tayin etmiştir. Halbuki, bir müftinin azli ve diğerinin nasbi, ahalinin taleb ve intihabı ve Makam-ı Celil-i Meşihat'ın tasdik ve tensibi üzerine vuku bulması lazımeden iken vali-yi müşarun ileyh hod be hod kendi kendine azl ve tayin etmiş ve bu hal dahi derece-i istibadını göstermeğe delil-i kafi bulunmuştur.

On birinci madde: Yerim kazası kaymakamı Hasan Fenni Efendi kaymakamlık-ı mezkure tayininden henüz dört beş mah mürur etmeksizin kaza-yı mezkurun ağniya ve en büyük meşayihinden bulunan Ahmed Salah nam kimse kaymakam-ı mumaileyh emval-ı miri içun kendisini sıkıştırmış olmasından naşi, merkez-i vilayete gelip suret-i zahirede vali-yi müşarun ileyhin daire müdiri bulunan Hüsni Efendi ile bi'l mu'arefe bir kaç gün sonra kaymakam-ı mumaileyh azl edilmiştir.

On ikinci madde: Rida kazası kaymakamı Hasan Efendi aleyhinde li ecli't-teşekki kaza-ı mezkurun meşayihinden Et Tayri nam şahs merkez-i vilayete gelmiş ise de evvel emirde kendisine ve şikayatma havale-i sem ve i'tibar etmekten başka şeyh-i merkumun su-i ahval ve mezalimle müştehir bulunduğunu vali-yi müşarun ileyh

bile kaymakamı mumaileyh'e iş'ar ettiği halde beraberce alarak götürmüş olup, bu muamelatın hikmet-i hükümete muvafık olup olmadığının tefriki evliya-yı umura aiddir.

On üçüncü madde: Vali-yi müşarun ileyh mehakim-i adliyeden taleb olunan eşhasın mehakime gönderilmemesini dahi emr etmekte olup, Hudeyde'nin en büyük eğniyasmndan bulunan Dahman Efendi aleyhine Hudeyde kumandaniyle sair bazı taraflardan ikame olunan davalar içun mahkeme-i bidayetten bacelbname taleb edildiğinde derhal vali-yi müşarun ileyhe müracaat etmesi üzerine müşarun ileyh dahi merkumun mahkemeye gönderilmemesini Hudeyde mutasarrıflığına telgrafla emir vermiştir.

On dördüncü madde: Anis kaymakamı Ziya Bey, kararname mucibince valiyi sabik zamanında mütte-him iken, valiyi müşarun ileyh, itham-ı mezkura itibar etmeyip iki mah mukaddem Zebid Kaymakamlığına Dersaadet'ten gelmiş olan Şihab Bey'i bi'l azl mütte-him-i mumaileyhi yerine tayin etmiş ve Şihab Bey Der-saadet'e avdetinde, intihab-ı memurin komisyonu tarafından iade-i memuriyeti emr olunmuş iken vali-yi müşarun ileyhin istibdad ve mezaliminden bi'ttehaşi iade-i memuriyeti kabûl etmemiştir. Mumaileyh Ziya Bey'i müttehim iken vali-yi müşarun ileyh diğer kaymakamlığa tayin etmesi celib-i nazar-ı dikkattir.

On beşinci madde: Yemen rüsumat nezaretine mülhak Hudeyde rüsumat müdiriyyetinden bazısı mu-harref ve bazısı musanna olarak Hudeyde tüccarlarından on nefer kesane verilmiş olan imrariye tezkerelerinden dolayı mezkur Hudeyde rüsumat müdiri Abdülkadir Efendi ve saire aleyhinde ikame olunan dava neticesinde tüccar-ı merkum rüsumat sandığının zayi etmiş olduğu 180.000 kuruşun tahsil ve istifasına ve müdir-i mumaileyhin azline

ve rüfekasının dahi birer suretle mahkumiyyetlerine meclis-i idâre-i vilayetçe hükm olunmuş ise de hazine dava vekaleti tarafından vakubulan temyiz istidası üzerine Şura-yı Devletçe hükm-i vaki nakz ile zayiat-ı rüsumiyyenin cezaen bir mislinin daha tahsili ve tüccar-ı merkumenin de kanun-ı cezayı tevkifen tahdid-i mücazatları lüzumu emr u izbar ve evrak takımiyle iade ve tesyar olunmuş iken vali-yi müşarun ileyh tüccar-ı merkumeyi cezadan ve vermiş oldukları yüz seksen bu kadar bin kuruşun bir mislini daha verdirmemek emeliyle evrak-ı mebhuseyi mevki-i muameleye koymamakta ve bu yüzden hazine-i celilenin hakk-ı sarihi olan bu kadar mebaliği-i cesimenin izaasma sebebiyet vermekte bulunduktan başka, rüsumat müdir-i sabiki mumaileyh Abdülkadir Efendi'yi San'a gümrüğü müdiriyyetinde istihdam etmesi ayrıca şayan-ı dikkattir.

On altıncı madde: Hiraz kaymakamı ifa-yı hac zımnında me'zunen canib-i Hicaz'a gittiği zaman, mahkum olarak zimmetinde 600 riyal bulunan Abdurrahman Efendi namında istihdam selahiyyetinden mahrum bir ademi her ne esbaba mebni ise kaymakam-ı mezkur vekaletine tayin ederek mumaileyh'de kazaya varır varmaz zimmetini kapatmak içun mahallî meşayih yedinde bulunan(?) mühürlü senedlerini meşayih-i merkuma yedinden nez ve istirdad zımnında habs etmiş ve Mefkar nahiyesinin dört nefer meşayihinden Şeyh Rezek Medyur(?) isminde birisi hapishenede vefat bile etmiş iken, valiyi müşarun ileyh, esbabını bile tahkik ettirmemiştir.

On yedinci madde: Yemen vilayetinde bulunan ve ğmaca şöhretli olan meşayih ve a'yanı birer vesile ile evvel emirde ihafe ettikten sonra bunlardan istihsal-ı emniyet ve selamet için vali-yi müşarun ileyhin lede'l müraca'a rızasını birer takrib-i istihsal edenler tahlis-i nefs

edebilmekte olduğu dahi Hudeyde tüccarından olup, servet ve ğina ile meşhur bulunan ve meclis-i idâre-i liva azasından olan Dahman Efendi guya israfla mevsuf imiş ki malının lüzum-ı haczi hakkında vali-i müşarünileyh naibu'ş-şar' tarafından bir i'lam-ı bi'l istihsal, guya hükmünü tenfiz etmekte iken mumaileyh Dahman Efendi tarafından merkezi-vilayete gönderilen bir adem-i mahsusun vürudu üzerine mezkur i'lamı tenfize mahal kalmamıştır.

On sekizinci madde: Vali-yi müşarun ileyh San'a polisi ser komiseri Fayi' Efendi'yi bila istintak ve istic-vab hod be hod habs ve tevkif ettirmiş ve bir kaç gün sonra tahliye etmiştir. Kavanin-i Devlet her bir memurun bile sebeb tevkif gibi haysiyet-i memuriyyetinin ihlalini mucib bir muameleyi men etmiş iken vali-yi müşarun ileyh bu kavanini bile tahliye etmesi dai-yi hayrettir.

On dokuzuncu madde: Vali-yi müşarun ileyh miralay izzetlu Ahmed Rüşti Bey namında bir zatı tahsilat ve İslahat nam memuriyyetle maiyyetine iki tabur asker i'ta ederek Yerim, Zimar, Anis, Rida nam kazalara göndermiş ve rivayete nazaran mir-i mumaileyh meşayih i celb ve kendilerini tehdid ve tahvif etmekte bulunmuş olduğu gibi efkarına inkiyad etmiyen nice raeşayihi zircirlerle topların arkasına takarak teşhir etmiş olmasından naşi ahalice bir nefret hasıl olmuştur. Mezkur kazalar vilayet dahilindeki kazaların en ziyade muti'lerinden iken İslahat namiyle bu kadar askerle mumaileyhi göndermesi, hikmetinin o tarafa gidenlerin ma'lumu bulunmuştur.

Yirminci madde: Vali-yi müşarun ileyhin cümle istibdadından olarak ötekini berikini Kumran adasına nefi etmekte olduğu gibi Yemen vilayeti dahilinde bir kaç kaza kaymakamlığında bulunduğu halde ba'dehu 2000 kuruş maaşla mektubi kalemine alınmış ve hazine dava

vekaletine tayin edilmiş olan rifatlu İlmî Efendi namında birisini hiç bir sebeb-i ma'lum bulunmadığı halde vali-yi müşarun ileyh Beytu'l Fakih'de bulunduğu sırada mumaileyhin ya kendisinin istifa etmesi ve etmediği surette tard edilerek Dersaadet'e gelmeğe mecbur olmuştur. Bir memurun tardı ancak bir mahkemenin hükmüne müstenid olması lazimeden iken öyle bir şey bulunmaksızın, tardına emr vermesi ve bir şahsın bila hükm nefyi her halde Zat-ı Hazret-i Padişahi'nin makdesetine mahsus olduğu halde vali-yi müşarun ileyh nefye dahi emr vermesi ve ba husus mahal-ı manfanın Dersaadet bulunması akıllara hayret verecek muamelat-ı müstebidanedendir.

Hülasa ve Hatime

Ma'ruzat-ı mebsuta mütalaasından muhat ilm-i ali buyurulacağı üzre vali-yi müşarun ileyhin ehl-i servetten bulunan meşayihi getirterek habs ve tazyik etmesi ve Zeranik, nam mahallin şeyhini dahi hod be hod habs ve ihtilattan men'etmesiyle aşiretinin efradı vadiyi isyâna saparak kafile-i nehb etmesiyle iki asakir celb etmesi ve edyan ve mezahibin hürriyeti Devlet 'ce müttehaz-ı usul icabından iken San'a ahalisinin mezhebleri iktizasından bulunan bazı adetlerini ref etmek tasavvuruyla evamir-i müstebidane i'ta ederek ahaliyi müteneffir etmesi ve Yemen vilayetinin varidatca ve Aden hududunda bulunmasıyla siyasetce en ehemmiyetli bulunan Taiz mutasarrıflığına henüz bir rütbeye nail olmamış ve tahsilattan ve i'ane ve zabtiye muvakkat maaşından zimmeti hasebiyle mukaddema habs edilmiş olduğu halde henüz beraat veya men-i muhakemesi verilmemiş olan Mustafa Bey namında birisini yeniden mir-i miran rütbe-i refi'asıyla tayin ederek sinn-i sabıkada her ay merkez-i vilayette otuz bin riyal gönderilmekte iken, şimdi dört beş

mah zarfında ancak yirmi sekiz bin riyali gönderip bundan dolayı vilayetin idâresini azim bir buhrana düçar etmesi ve kendisinin efkarına hizmet etmekte olan mumaileyh Mustafa Bey Muknibe nam karyeye giderek meşhur zengin-i meşayihten bulunan Şeyh Abdulvaris'in hanesine hücum ve(?) ahalinin hanelerini harab etmesi ve şeyh-i merkumu Aden hududuna firara mecbur ederek ve kabaili kat-ı tarikle bir çok yolar kapanması .Vali-yi sabik aziz Paşa tahisat içun hiç asakir-i nizamiyye taburları sevk etmeksizin bir sene zarfında umum asakir ve memurin-i mülkiyyeye dokuz maaş i'ta ve sarf ettiği halde vali-yi müşarun ileyh her tarafa asakir-i nizamiyye taburları sevk etmiş iken dokuz mah zarfında bazılarına ancak iki maaş i'ta ederek bazılarına henüz bir maaş vermemesi ve Yemen vilayetinde gınaca şöhretli bulunan meşayih ve a'yanı birer vesile ile evvel emirde ihafe ettikten sonra bunlardan istihsal-ı emniyyet içun rızasını istihsal edenler tahlis-i nefs etmesi ve hatta Hudeyde tüccarından ve servet ve ğına ile meşhur liva meclis-i idâre azasından Dahman Efendi israfla mevsuf imiş gibi malının lüzum-ı haczi hakkında naib tarafından merkez-i vilayete gönderilen bir adem-i mahsusun vürudu üzerine tenfiz etmemesi ve bunca muamelat ve mezalim-i müstebidane ile dahi iktifa etmiyerek kavanin-i Devlet'in ahkamı hilafında maiyyeti adamlarından mürekkeb komisyon teşkil ederek mevaddı-ı cinaiyyeyi orada rü'yet ettirerek istediğini tahliye ve habs ve tevkif etmesi ve Ciddede bulunduğu vakit mesavi-yi ahvalinden dolayı adem-istihdamı hakkında evamir vürud etmiş olan Mustafa Efendi namında okumak bilmeyen birisini belediye riyasetine tayin ederek daire-i belediyyeyi bir mahkeme şekline koyması ve mehakimi adliyede davasını ğaib edenlere, orada bi'l müraca'at istediği gibi muamele ve hüküm vermesi ve Taiz mutasarıfı olup, mürevvic-i efkarı bulunan Mustafa Bey'in habs ve tevkif

ettiği Aden şeyhinin istid'a-yı ma'dalet ve merhamet zımnında merkez-i vilayete gelmiş olan oğullarını dahi vali-yi müşarun ileyh evvel emirde habs ettikten sonra ba'deyhu her birine bir hü'at iksa ettirerek ve pederlerinin tahliye emriyle beraber kendilerini tahliye etmesi ve Yerim kaymakamı Hasan Fenni Efendi'yi azl etmek içun merkez-i vilayete gelmiş olan Şeyh Ahmed Salah namında birisi kendisinin daire müdiriyle bi'l mu'arefe(?) azl etmesi ve mehakim-i adliyyeden taleb edilmiş ve fakat kendisine müracaat eylemiş bulunan eşhasın mehakime gönderilmemesine emr vermesi ve Rida kaymakamı aleyhinde li ecli-t teşekki merkez-i vilayete gelmiş olan Et-Tayrî nam şahsın evvel emirde şikayatına havale-i sem've i'tibar etmediği halde ba'dehu mezkur daire müdiriyle mu'arafe peyda eylemesi üzerine kaymakam-ı mumaileyhi dahi azl eylemesi ve Miralay Ahmed Rüşdi Bey namında birisini tahsilat ve İslahat nam memuriyyetle maiyyetine iki tabur asker i'ta ve dört kazaya göndererek mumaileyh de meşayihi zincirlerle topların arkasına bağlayarak teşhir etmiş olmasından naşi ahalice bir nefret ve heyecan hasıl etmesi ve San'a belediye reisi Ali Büleyli Efendi'yi hod be hod azl ve yerine beraberince getirdiği Mustafa Efendi nam zatı tayin ederek mumaileyhi habs etmiş iken ba'dehu anı meclis-i idâre azalığına tayin etmesi ve Hudeyde Müftisini kendisi Beytu'l Fakih'de bulunduğu sırada nezdine gelmiş olan birisinin arzusu veçhile anı dahi hod be hod azl eylemesi ve Anis kaymakamı Ziya Bey-i müttehem iken Zebid kayma-kamlığına tayin etmesi ve San'a Polisi komiserini hod be hod habs ve tahliye eylemesi ve rüsumat nezaretinin bir davasından dolayı tahsili lazım olan yüz seksen bin kuruşun maddesine dair olan evrakı mevk-i muameleye koymayarak Hazine-i celilenin hakkı olan mebaliğ-i mezkurenin iza'sına sebebiyyet vermesi ve madde-i

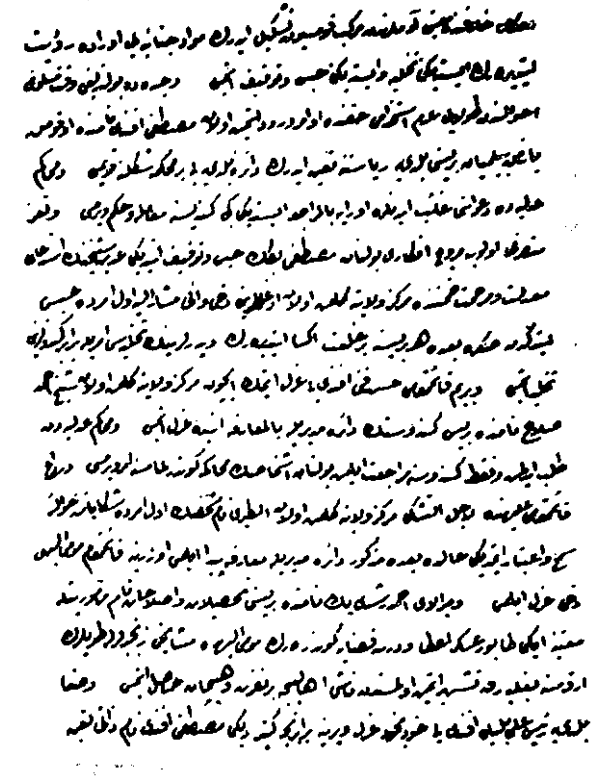
müzkureden azl ile mahkum olan rüsumat müdirini San'a gümrüğü müdiriyyetinde istihdam ve Hiraz kay-makamlığına altı yüz riyal zimmeti olan Abdurrahman

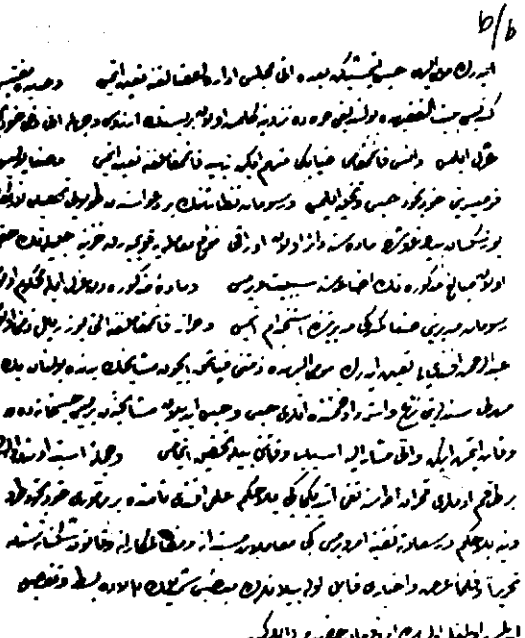
Efendi'yi tayin ederek mumaileyh de zimmetini kapatmak içun maşayihin yedinde bulunan yek mühürlü senedlerini nez ve istirdad zımnında anları habs ve habs edilen meşayihten birisi hapishânede vefat etmiş iken vali-yi müşarun ileyh esbaba-ı vefatını bile tahkik etmemesi ve cümle istibdadından olarak bir takım adamları Kumran adasına nefy ettiği gibi bila hükm İlmî Efendi namında bir memuru hod be hod tard ve yine hüküm Dersaadet'e nefyine emir vermesi gibi muamelat-ı müstebidane ve kanun şikestanesinden tahtiren ve kalemen arz ve ihbarı kabil olabilenlerin bazısı şimdilik balada bast ve tafsil edilmiş olmağla ol babda emr u ferman men lehu'l emrindir.

4/6 2

۲/۶

(خدوم وخند)

FRANSA'NIN KUZEY AFRİKA'DAKİ SÖMÜRGECİLİĞİNE KARŞI SULTAN II. ABDÜLHAMİT'İN PANİSLAMİST FAALİYETLERİNE AİT BİR KAÇ VESİKA

Sultan Abdülaziz'in ölümünden[262], ve Sultan Murad'ın iki ay devam eden saltanatından sonra, II. Abdülhamid Osmanlı tahtına geçti. 1876-1909 yıllarına tesadüf eden bu saltanat, imparatorluğun en kritik devirlerini yaşamıştır.

Doksan üç harbi dediğimiz 1877-78 Rus harbinden, Osmanlı Devleti yenik çıkmış ve Kıbrıs Adası İngilizlere bırakılmakla, Rusya ile antlaşma temin edilebilmiştir (Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları).

Mithat Paşa'nın Sultan Abdülhamid'e teklif ettiği meşrutiyetin ömrü fazla olmamış; ve bizzat Mithat Paşa'nın olumsuz ve isabetsiz davranışlarından dolayı Sultan tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Bunu müteakip de Sultan Abdülhamid Anayasanın 113. maddesine

262 Sultan Abdülaziz'in ölümü, bugün dahi çözülememiş bir muammadır. Bazı kaynaklara göre, Sultan Abdülaziz, tahttan indirilişine dayanamamış, intihar etmiştir. Diğer bazılarına göre de o, Mithat Paşa ve arkadaşlarının tertiplediği bir suikastla katledilmiştir. Doktorların bu mevzuda verdikleri rapor da yeterli olmadığından, yeni vesikaların bulunmasına kadar bu mevzu muammalığını sürdürecektir.

263 113. madde: "Devlet emniyetine tehlikeli olduğu, güvenilir kaynaklardan öğrenilen herhangi bir şahıs Sultan tarafından yurt dışına sürülebilir" Bak.Archives de Ministère des Affaires Etrangères Françaises, Turquie, 1877,kitap no:408, s. 296.

dayanarak[263] Mithat Paşa'yı yurt dışına sürmüştür.Bazı kaynaklara göre, Sultan Abdülhamid, Mithat Paşa'nın sert muamelelerinden çekinmiş ve adı Sultan Abdülaziz'in katline karıştığı için onu yurt dışına sürmüştür.[264]

19. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı imparatorluğu her taraftan sıkıştırılmaktadır. Bir taraftan Fransa, Tunus ve Cezayir'i istila ederken diğer taraftan da Rusya ve Balkan ülkeleri Osmanlı Devleti'ni yıkmağa çalışıyorlardı. Avrupa'nın Osmanlı Devletini paylaşma emelleri henüz suya düşmemiş[265], Doğu Anadolu'da bir Ermenistan, Filistin'de bir yahudi devleti istenmektedir. Avrupalılar,

Türkiye'ye karşı olan bu müşterek gayelerinde birleşmişler ve ortaya sun'i bir "Şark Meselesi" çıkarmışlardır[266]. Bu sahada yüzlerce kitap yazılmış ve Osmanlı Devletinin bütün unsurları biribirine düşman bir hale getirilmiştir.

İşte, Sultan Abdülhamid, bu emperyalist Avrupa devletlerine karşı, otuz üç sene süren bir oyalama politikası gütmüştür[267]. Sultan Abdülhamid'in muvaffak olup olmadığı konumuz olmadığından, biz sadece onun Avrupa emperyalizmine karşı Kuzey Afrika'da güttüğü[268] panislamist faaliyetlerine ait bir kaç vesika sunacağız.

Sultan Abdülhamid, parçalanmakta olan ve bütün Avrupa'nın göz diktiği Osmanlı Devletinin kurtuluşunun tek ümidini, tevhid-i İslam'da, yani Panislamizm'de görmüştür. Ve bunu te'min etmek, için, "Halifelik" sıfatını kullanmaktan çekinmemiştir. Ve uzun

264 Aynı yer, s. 292

265 Bak. T. G. Djuvara. Cent projest de partage da la Turquie 1914.

266 Bak. Driaut, Edouard, La Question d'Orient, Paris. 1938.

267 Bak. Andre Duboscq, l'Orient Mediterraneen.impressione et essais sur quelques element du probleme actuel, Paris, 1917,s.7-10.

268 Sultan Abdülhamid, bu faaliyetlerini sadece Afrika'da değil, Hindistan'da, Arabistan'da hatta Çin'de yürütmüştür.

zamandan beri ilk defa "Halifelik", Osmanlı siyasetinde beynelmilel bir vasıf almıştır. Sultan Abdülhamid, dünyanın dört bir tarafına temsilciler göndererek, adına hutbeler okutturmuş ve müstemleke halinde olan müslüman milletleri, bağımsızlık savaşma (cihada) teşvik etmiştir.

Sultan Abdülhamid, bu emelinde muvaffak olmak için, bilhassa tarikat şeyhlerinden istifade etmiştir. Bu şeyhler çeşitli tarikatlara mensup olup, bunlardan ön safta olanları, Ebu'l Huda, Şeyh Rahmetullah, Seyyid Hüseyin el-Cisr ve Muhammed Zafir'di.[269]

Kuzey Afrika'da (Libya, Tunus, Cezayir) panislamizm hareketlerini yürüten tarikatlar bilhassa Şazeliye ve Medeniye tarikatlarıydı. Bu tarikatların şeyhleri her fırsatta

Osmanlı Devletini Avrupa Emperyalizmine karşı desteklemişlerdir. Gerçi aralarında, maddi menfaat karşılığında Osmanlı Devleti aleyhine çevrilenler vardır, fakat bunlar çok ekalliyetteydiler.

Konuların detayına inmeden, ve konu üzerinde yorum yapmadan, Sultan Abdülhamid'in Kuzey Afrika'da giriştiği faaliyetleri tevsik eden belgeleri ve bu belgelerin Türkçe tercümelerini vermekle yetiniyoruz.

VESİKA-I[270]
18 Temmuz 1902
D. P. 110
Tarabya, 9 Temmuz 1902
Panislamik Propaganda
Siyasi İdare
Sınıflama
Seri: B, Karton:80, Dosya:3.[271]

269 Andre Duboscq, a.g.e. s. 155-56

270 Vesikalara ilave edilen dip notları bize aittir. İ.S.S.

271 Bu vesikalar, Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivinden çıkarılmıştır.

Bizim temsilcimiz, İstanbul'da mevcut, belli başlı iki müslüman tarikatı hakkında, İçişleri Bakanlığı tarafından verilen iki soru cetveline verilen cevapları gönderdi. Bizim temsilcinin zannına göre, panislamik propagandanın tesiri bilhassa, bütün müslüman milletlerinin, Sultan'ın[272] kuvvetli oluşuna dair olan kanaatlerinden ileri geliyor. Sultan'ın Kuzey Afrika'daki (Mağrib) bu prestijini yıkmak için yapılacak en isabetli şey, Sultan'ı bizim Tunus üzerindeki hakimiyetimizi tanımaya sevketmektir. Ve bu yol, imkansız olduğundan, şimdilik imparatorluğun[273] Tunuslu hacılarını ve seyyahlarını, yerli idârecilerle temas kurmaktan alıkoymakla yetinmemiz lazımdır. Bardo antlaşmasından evvel Beylik Hükümeti, Libya'daki

vatandaşlarının menfaatlarını kolluyordu. Bugün için, bizim konsolosluklarımız, değil Osmanlı idârecilerle meşgul olmak, onlarla ilgili her işi baştan savıyorlar. İşte bu sert muamele, bura halklarını, müslüman tarikatlara sığınma zorunda bırakıyor. Belki bu sert muameleyi bir süre için ta'dil etme ve bu halklara, onların tek dayanağı Sultan olmadığını gösterecek yeni bir siyaset gütmek gerekecektir.

VESİKA-II

Gizli

Trablusgarb

Siyasi İdare

Sınıflama

Seri: B, Karton: 80, Dosya: 3.

İstanbul Sultanı'nın[274], İslami, yâni dini olan Şa-zeliye- Medeniye tarikatı vasıtasıyla yaptığı panislamik

272 Sultan Abdülhamid.

273 Osmanlı imparatorluğunun.

274 Sultan Abdülhamid.

faaliyetlerine ait siyasi malumat.

Sorular[275]

Şazeliye-Medeniye tarikatının sahip olabileceği veya idâre ettiği Mistrata, Gharian, Misselata ve Ghadames zaviyelerinin[276] ehemmiyeti, tekkeleri ve panislamik propaganda yaptıkları yerler hakkında bilgi verilmesini rica ederim.

Onları idâre eden siyasi ve dini reisleri, yâni İs-tanbul'da ikamet eden büyük Efendileri ile devamlı münasebette midirler?

Bu tarikatlar ve şeyhleri, onun tesirinde kalıp, Kuzey ve merkezi Afrika müslüman toplulukları üzerinde herhangi bir harekette bulunuyorlar mı?

Bizim istila ettiğimiz veya tesir sahamız içinde olan diğer müslüman bölgelerde veya Tunus'ta, kendi panislamik akidelerini yaymak için lüzumlu olan neşir imkanları var mı?

İstanbul Sultanı[277] lehindeki panislamik hareketin gücünü kırmak, ve gerektiğinde onları, İslam Dünyasında Fransız tesirini çoğaltmaya yöneltmek için, ve Hükümeti'in[278], Libya'daki Şazeliye -Medeniye tarikatlarının şeyhleri ve ajanları tarafından teşvik edilebilecek olan hareketlerden tamamiyle haberdar olmakla elde edeceğimiz menfaatin tesbiti için lüzumlu diğer bütün malumatı kısaca veriniz.

Cevaplar:

Şazeliler, az bir masrafla, Gherian, Meselata, Mesurata ve Ghadames'de bir kaç zaviye yürütmektedirler. Benim malumatıma göre bu tarikatın Libya'da az müridi olup, burada zayıf tesiri vardır. Bu tarikat'ın Mısır'daki hareketinin daha tesirli ve daha yaygın olup olmadığını bilmiyorum.

275 Bu sorular Fransa'dan sorulmakta ve Trablusgarb'taki Fransız Konsolosu cevap vermektedir.

276 Zaviye, bilhassa Kuzey Afrika'da tarikat tekkesi olarak kullanılmaktadır.

277 Sultan Abdülhamid.

278 Fransız Hükümeti

Bunun aksine, Medeniler[279], ki dini ve siyasi reisleri İstanbul'da ikamet eden ve Sultan Abdülhamid'in şeyhi olan Şeyh Zafir'dir, sayıları çok olup, bazen Libya'da çok aktiftirler. Trablusgarb ve banliyösünde, Zaviye'de, Garbia'da, Tabur'da, Bou Yamailde, Zuara'da Libya dağında, Essahel'de, Zliten'de, Sulhak'da, Eşşatiya el Fuki,

Eşşatiya bölgesinde, Agar'ın doğusunda El Garadah'ta, Agar'ın batısında Mahrugah'ta, Şyaati bölgesi olan Agar'da, Morzuk bölgesi olan Eşşatya'da, Ghadames'de zaviyeleri vardır.

İslam'ın öngördüğü hedeflere varmak, yani müstevli bütün yabancıları yok etmeye ulaşmak için, bütün tarikatlar aynı propaganda usullerine baş vurmaktadırlar. Sadece mucizelere ait rivayetler, ve Hıristiyanlığın üzerine kazanılacak olan nihai zaferin müjdesiyledir ki, bu tarikatlar, cahil Afrika halklarını coşturuyorlar, fakat onların şarlatanlığı[280] olayların gerçekliiğine her zaman üstün gelmiyor. Ben 1882-83 de bu genel konsolosluk vekaletine bakarken beni görmeye gelen bir çok Tunuslu Büyük Reis, benim nasihatlarım ve onların haklarının korunacağına dair garantim üzerine, göçlerinden vaz geçmişler ve bir kısmı da kara yoluyla yüz bini geçen kabileleriyle[281] Sultan'ın panislamik ajanı olan, Şeyh Zafer'in kardeşi Si[282] Kasım'ın cesaretlendirme ve

279 Medeniye tarikatına mensup olanlar.

280 Zavallı Afrikalının Avrupa emperyalizmine karşı çıkışını, me-deni(!) Avrupalı, şarlatanlık olarak tavsif ediyor.

281 Bu yüz binlerce Tunuslu, Fransa, Tunus'u işgal ettikten sonra Fransızların zulmünden kurtulmak için Libya'ya doğru göç etmişlerdir.

tehdidlerine, ve Osmanlı Hükümetinin para yardımları ve güzel vaadlerine rağmen, Tunus'a geri dönmüşlerdir. Bizim ikramlarımızla, bunların reisleri olan müslümanlar, Osmanlıların ve Şuyuh'un (şeyhlerin) kendilerine halelendirip, gözlerinde parlattığı hayat zevklerinden daha kıymetlilerine ve maddi imkanlara sahip olmuşlardır.

Kuzey Afrika Trablus'unda, siyasi ve dini müslüman cemiyetlerinin, kendi propaganları ve fikirleri hizmetinde resmi bir yayın organları yoktur. Gayeleri, Avrupa kuvvetlerinin müslüman memleketlerindeki gelişmesine ve

283 Sultan Abdülhamid.

özellikle Fransa'nın Afrika'ya sızma hareketine karşı mücadele etmek için olan bütün proje ve tertibatlar, Arapların, Sudanlıların ve Türklerin gölgesinde hazırlanıp düzenleniyor. Libya Araplarının, Osmanlı idâresinden memnun gibi gözükmeleri, onun ilmine ve adaletine karşı gösterdikleri büyük saygıdan değil fakat onların gözünde, Sultan'ın, Halife ve din reisi oluşundandır. işte Arapların, ona hürmet edip itaat etmeleri, bu halifelik unvanından dolayıdır. Bunun için Araplar, herhangi bir Avrupa hükmetinin hakimiyeti altına girmek gayesiyle ondan (Sultan'dan) kopmak için, ona ve Hükümetine karşı herhangi bir fitne-fesada girişmiyeceklerdir. Ve Libya'yı hakimiyetleri altına aldıklarından bu yana Bab-ı Ali, bu bölgelerdeki Araplarda, kendine karşı beslenen bu fikirlerin devamını elinde tutmasını bilmiş ve bu gayesi için de, yerli nüfuzlu şahıslardan istifade etmiştir ki Bab-ı Ali,bu şahıslar aracılığıyla, Vadai sultanlarıyla, Şeyh Senusi ile ve Afrika'nın bütün Arap ve Zencilerinden yardım görme kuvvetine sahiptirler. Bir tek kelimeyle söyleyecek olursak, Osmanlı Hükümeti, İslam taassubuyla, Avrupa'ya karşı kendine bir silah yapıyor, ve bu silahı, kendisiyle mücadele edilemez bir duruma sokmaya çalışıyor. Sultan'ın[283] büyük himayesinde ve Şeyhülislamla Mekke Şerifinin yönetimi altında olan bu geniş siyasi dini cemiyetin, Avrupalıların Afrika'ya sızma ve ilerleme fikirlerine karşı mücadele için gösterdikleri gayret,

şimdiye kadar önemli neticeler vermemiştir. Rekabetler, kıskançlıklar ve adi iştahlar, bu silahı o şekilde ke-mirmektedir ki, o (yani bu silah) umumi bir plan, devamlı ve enerjik bir şekilde gerçekleştirmek için lüzumlu imkanlar hazırlanamamıştır. Çeşitli tarikatlar, daha ziyade biribirlerinden ayrı yaşamaktadırlar. İşin aslında,

284 Bu mektup, Sultan Abdülhamid Saltanatının son yıllarında yazılmışa benziyor. Bu sıralarda Sultan, hem Yahudi, hem Ermeni ve hem de Jön Türklerle mücadele etmektedir.

uyuşmazlık halinde olanlar, müridlerdir. Afrika'daki İslamiyet için en tehlikeli ve sıkıştırıcı anın geldiği, ve Sultan-Halife Abdülhamid'in panislamik hayallerinin birer birer düştüğünü gördüğü bu sıralarda[284] Afrika'daki İslam dünyasının bu şartların üstesinden gelmek için yeteri derecede gücü olacak mıdır? Osmanlıların ve Afrikalıların duygusuzluk ve tutarsızlığı karşısında bu çok zayıf bir ihtimaldir. Fakat biz, bu bölgelerde var gücümüzle kendimizi ilan etmedikçe, ve kendimizi hürmet edilir ve tanınır tek efendileri olarak görmek istediğimizi onlara sert bir şekilde göstermedikçe, geçmişte olduğu gibi, bu ibtidai ve basit halklar, güvenci sarsacak ve düzenimizi tehlikeye düşürecek zamansız saldırılar, ayaklanmalar ve entrikalarına devam edeceklerdir. Muhakkak ki Fransızların prestiji ve Orta Afrika'da tesirimizi yerleştirmek için, Rabah'ın askeri gücünü tamamen yıkarak, Sahra bölgesini muzaafferane bir şekilde geçerek ve Zinder'i işgalederek çok şey yaptık. Fakat belki bu, yeterli olamayacaktır; zira Şeyh Senusi'nin prestiji ve Afrikalıların, Vadai'nin ma'sumiyetine ait olan inançları devam etmektedir. Karakterleri, iğfal edilmeye çok müsait olan zenci top-lulukları kendi fikirlerine çevirip, bize karşı teşkilat-landırmamaları için, Afrika'ya sızma gayemizin ışığı altında, maddi varlıkları ve manevi tesirleri yönünden çok zor bir durumda bulunan Müslüman tarikatlara a-man verilmemesi, acil ve temel esas olmalıdır. Belki,

Şeyh Senusi'nin tesiri altında olan Vadai, bize karşı direnecektir; fakat bu memleket, zengin, verimli ve sıhhata uygundur. Her tarafta suya rastlanır. Şu halde, kuvvetli bir ordu burada kolayca mevzilenebilir; ve bu bölgelerdeki şefler, bizim en kuvvetli olduğumuzu anladıkları an, çabucak bize dost muamelesi yapacaklar, ve himayemize gireceklerdir. Ancak, biz onlara esas gayemizin onlarla ticari münasebetler kurmak olduğunu ve dinlerine, adetlerine hürmet edeceğimizi göstermemiz lazımdır[285]. Çünkü Vadai bölgesi, Orta Afrika'nın yerli halkı gözü önünde bu bölgelerin en önemli devletidir. Çünkü burası onların gözünde, cevher-i ilahi'nin muhafazasında olduğundan ve Şeyh Senusi tarafından korunduğundan bir dokunulmazlığa sahiptir. İşte bunun için, askeri müdahalemizi ilk olarak buraya yapmamız gerekir. Bu askeri hareketi aşılayacak olan siyasi tavır ve iyilik(!) daha sonra gelecektir. Ve bu bölge, teslimiyetini açıkça ilan edecek olursa aynı şekilde Kanem, Kaouar- Bilma ve Tuareg halkı da bizim hakimiyetimiz önünde saygıyla eğileceklerdir; ne tarikatların va'zları ve vaadleri ve ne de kerametleri bu maddi hadiseye karşı üstün gelecektir.

285 Bütün emperyalist memleketler, bu çareye başvurmuşlar ve bir çoğu da muvaffak olmuştur. Hatta Afrika'daki emperyalizm, Avrupa'nın özel surette yetiştirdiği papaz-doktor misyonerlerle başlamıştır. Hatta Afrikalıları, güya tedaviye giden papaz-doktorlar bu hastaların ellerinden yiyeceklerini dahi almışlardır. Şayet yukarıdaki sözler samimi olsaydı, yani Avrupa'nın işgal ettiği milletlerin hak ve hukukuna riayet etmiş olsaydı. Bugün için, Tunus, Cezayir ve Zenci Afrikası niçin kendi dillerini bilmiyorlar? Avrupalılar, bunu yasakladılar da ondan... Bu, tıpkı eşkiyanın, soyduğu adama iyi muamale etmesine benziyor.

Osmanlı ve tarikatların hareketi hakkında, Sultan'ın Ulak'ı olan Si Hamza'ya rağmen, Libya'ya sığınmış olan 200.000 Tunuslunun 1882-83 yılında İslam toprağını terk ederek, Tunus'ta himayemize girmeyi tercih ettiklerini, misal olarak göstermemiş miydik?

21 Mart 1899 tarihli Fransız-İngiliz antlaşmasıyla bizim olan bütün bölgeler, kaşiflerin bildirdiklerine göre işletilebilir durumdadırlar. Fakat bu toprakları, bizim kontrolümüz altında, yerli halka işletmek için, onlara emniyet sağlamamız ve herkesin maddi menfaatlarının inkişafını sağlayacak ve onlara da kalkınma şansı tanıyacak bir rejim olmalıdır[286]. Ve bu neticeye, ancak stratejik noktaların işgal edilmesi ile ulaşılır. Kervanlar yolundaki stratejik noktalar, Zinder, Kaouar-Bilma Ghat'ın karşısında seçilecek bir nokta(Recep el Hoca adındaki bir kervancı, çok sulak olan ve Türk köyü Ghat ile Aghir arasındaki bölgeyi haber verdi) ve halen yerleşmiş olduğumuz Remasenin olarak belirlenebilir. Devamlı olarak, çok sıkı takibat durumunda, bize düşman olan tarikatlar, bizim lehimizde olan tarikatların karşı çıkmasıyla geçmişte olduğu gibi, bu ibtidai halklar üzerinde uğursuz tesirlerini gösteremiyeceklerdir.[287] Böylece Osmanlı Hükümeti anlayacaktır ki bundan böyle, otuz seneden beri Orta Afrika'da giriştiği taassup ve savaş faaliyetlerinin teşekkülüne mani olacak durumdayız, ve yine anlayacaktır ki bu entrikalara devam etmek lüzumsuzdur. Böylece, takviye merkezlerinden kopmuş olan bu zincir sayesinde ülkenin (Afrika'nın) gerçek efendileri olacağız. Şayet müsteşarlarımız teşebbüs emaresi gösterecek olurlarsa,

286 Yerli halkın kalkınması için hiçbir zaman bu şans tanınmamıştır.

287 Dikkat edecek olursak, Afrika'daki tarikatların, Afrikalı halk üzerindeki tesiri uğursuz olarak gösteriliyor. Bunun aksine Fransızlar, Afrika'nın halklarını ezip sömürecek, onları öldürecek; bu, normal bir hareket olarak gösteriliyor.

288 Bu Cezayir ve Tunus'taki Fransız Protektorası Hükümetinin görüşüdür. (Metinde geçen dipnotu).

biz sadece Çat bölgesi kervan ticaretini lehimize çevirmek değil, buna bir gelişme vermeye de muvaffak olabiliriz[288]. Ve demiryollarının inşaatı gibi büyük düşünceler, bu tecrübeden sonra ve lüzumu muhakkak olunca gelir.

İmza: Lacau Fransız Umumi Konsolosu Afrika Trablusu, 12 Şubat 1902 VESİKA -III-Siyasi İdare

Seri: B, Karton: 80, Dosya: 3.

Şazeliye-Medeniyye müslüman tarikatı vasıtasıyla İstanbul Sultan'ının yaptığı panislamik harekete dair siyasi istihbarat.

Sorular:

Tunus'taki Şazeliye-Medeniye tarikatının dini yapısı ve ehemmiyeti hakkında mümkün mertebe tafsilatlı bi muhtıranın yapılması rica olunur.

Bilhassa, Sfaks Zaviyesinin Şeyhi, İstanbul'da ikamet eden idâreci rolündeki Büyük Reis'in tesiri altında kalıyor mu? Hükümette, çok sayıda müridi var mı? Cezayir, Libya ve Ghadames'teki mensuplarıyla temas kuruyorlar mı?

Şazeliye-Medeniye tarikatının toplandıkları diğer yerleri belirtiniz. Onları idâre edenlerin siyasi ehemmiyetini, değerini ve isimlerini belirtiniz.

İslam Dünyasında Fransız tesirini çoğaltmaya yöneltmek için ve Hükümet'in Tunus'taki Medeniye tarikatının şeyhleri tarafından teşvik edilebilecek olan hareketlerin ehemmiyetinden haberdar olmakla elde edeceğimiz menfaatin tesbiti için lüzumlu diğer bütün malumatı kısaca veriniz.

Cevaplar:

Bu tarikatın en itibarlı sayılan şahsiyeti, Sidi Muhammed el-Tahir b. Abd el-Varis, bu tarikatın Tunus'a nasıl girdiğini, aşağıda geleceği gibi anlattı.

"Bu tarikat, Fas Bölgesinde, el-Gavs el-ekber namı altında tanınan ceddim Sidi Abd el-Varis tarafından kuruldu.

"Babam Ahmed, hac farizasını yerine getirmek için Fas'tan hareketle Mukaddes yerlere gittiğinde Mekke'de Fas'ın Mevla El Arabi heyeti mucibince, Mekke Dergah ve zaviyelerinin başında bulunan anne tarafından ceddim olan Şeyh Sidi Muhammed b. Hamza Ca'fer el Medeni ile buluştu.

"Babam, Mekke'de bir çok sene kaldıktan sonra Trablusgarb'a gitti ve orada evlendi. Ve hemen sonra, genç hanımıyla, Tunus'a gelip yerleşti ve tarikat için çok sayıda mürid topladı" (Hicri 1259)

Bundan sonra,biribirinin arkasından, onun gayretiyle, onun tedrisini tebliğ için on bir tekke kuruldu ki adları şöyledir:

Tunus'ta bir zaviye.

Suse'de bir zaviye.

Sfaks'ta bir zaviye.

Teburba'ya 2 kim. uzaklıkta (Cebel Miana) da bir zaviye

Beni Mazon kabilesinde iki zaviye: biri Sidi Ebu Haris, diğeri de Od b. Mulahem'e aittir.

Kasra'da bir zaviye(Maktar'ın sivil kontrolü).

(Ayn Male'ye yakın olan) Matavr yerleşim biriminde, Mogod kabilesinde bir zaviye.

Binzert yerleşim biriminde bir zaviye (D'ouao-uda)[289] Zagvan'da (Sidi Saad)'da bir zaviye.

Bunlara dört toplantı yerini de ilave etmek lazımdır:

1. Beja yerleşim biriminde zaviye
2. Khoumir'in evinde.

289 "Douaouda" kelimesinden murad ne olduğu anlaşılamamıştır.

3. Zegalma kabilesi hudutlarına yakın olan Mecer yerleşim biriminde.

4. Tozem'de.

Sidi Ahmed b. Abd el Vares'in şeyh ve dervişlere değer vermeyen ve Bey[290] Muhammed Sadık'ın Başbakanı olan Mustafa Haznedar'ın üzerine nüfuzu vardı. Sahilin isyâncıları olan Huarmirler(1867) üzerine kuvvetler gönderildiğinde, o, Sidi Ahmed'i kuvvetleriyle gönderdiyse de, her tarafta tüfekle karşılandı.

Onun büyük oğlu, Sidi Muhammed el-Tahar, Tunus Zaviyesinin hal-ı hazırdaki şeyhidir. Bununla beraber Beylik onun bu unvan altında tanınması için bir ferman çıkarmamıştır. Ve onun 5 Rebiü-l-evvel 1289 tarihinde babasından aldığı icazetten başka bir şeyi yoktu.

Sidi Muhammed el Tahar, Tunus'taki diğer Medeniye zaviyelerinin şeyhleri veya mukaddemleri üzerinde bir üstünlük iddia etmektedir ki, bu çok az kabûl edilen bir şeydir. Onun bizzat Tunus'ta Si Sadık es-Sahravi[291] adında bir rakibi vardır. O, iki kardeşi, Bel-Kasım ile İzzeddin ve İstanbul Şeyhi Ca'ferle dargın vaziyettedir. Bu yabancı ailenin kolları, onun itibarını yıkarak, propagandasını akim kılmıştır.

Aynı şekilde, Tunus' un Medenileri (Medeni tarikatı mensupları), Kadiriye, Şazeliye ve Rahmeniye gibi büyük müslüman tarikatlarının gözünde, ehemmiyetsiz bir ekalliyet teşkil etmektedir.

Tunus şehri ve civarında, aralarında, Faslıların ve

290 Bey, Tunus ve Cezayir'i idâre eden şahıslara denirdi.

291 Si Sadık, ipek dokuyucusu olan bir Tunusludur. O, şeyhlik teş-bihini, General Hayrettin'i Tunus'ta görmek için gelen İstanbul Şeyhi Ca'ferin elinden devralmıştır. Müridleri takriben on kadardır. O, bu müridlerini Sidi el Halfavi zaviyesinde toplamaktadır. (Metinde geçen dip notudur).

292 Bu medeniye'lerin, zaviye mi, mürid mi, oldukları, tasrih edil-

Gadamelilerin de bulunduğu yetmiş medeniyye[292] vardır.

Diğer tarikatlar etrafında toplananlara gelince; bunların gerçek sayısını bilemiyeceğiz. Fakat bunların sayısını iki yüz ellinin üzerine çıkarmak hakikatin dışına çıkmak demektir. Sfaks zaviyesindekilerin yirmi kadar olduğunu biliyoruz ki bu, müreffeh bir zaviye olmaktan uzaktır.

Yalnız Maktar Müfettişinin istatistiklerine göreki, Kesra Zaviyesi bunun içine girmektedir, Od Ayar, Od Avun ve Kesra Halifeliğinde, Medeniyelerin 1302'ye çıkarıldığı doğrudur. Fakat öyle görülüyor ki bu hesapta Medeniyeler ile Şazeliler biribirlerine karıştırılmıştır, ve bu sayının % 95' i Şazelilerdir.

Güney Tunus'ta Medeniler sadece isim olarak bilinmektedir: -Nefzaoua-Cerid-Gabes-Gafsa-, Bu, kayravan'da da aynı şekildedir. Grombalia, Kef ve Tala taraflarında bunlar bilinmemektedir.

Tebursa bölgesindeki zaviye, Sidi Belkasem b. Ahmed b. Abd el Varis'in manevi idâresi altındadır. O-nun dayısı, ona resmi bir tevcih kazandırmak istediyse de, kendisine bu tevcih verilmemiştir. Çünkü Bey'in Hükümeti yerli tarikatları her türlü yabancı tesirden kurtarmayı kendine prensip edinmişti.

Beja bölgesindeki zaviye Sidi Belkasem'in kardeşi Sid İzzeddin'e aittir, fakat bu başka bir anneden olduğu için, Ca'fer ailesine yabancıdır.

Ebu Haris zaviyesi ise bunların yeğeni olan Sidi Ahmed b. el Hac el Arabi'ye aittir. Sfaks zaviyesi, tarikatın mukaddemi olan Si Muhammed b. Abd Allah er-Rezki tarafından idâre edilmektedir. Bu, dini görevlerini ifadan ziyade, ticarete vaktini veren bir tüccardır. O, her türlü "dini tebliğ" fikrine sırt çevirmiştir.

Zagvan zaviyesi, hareketi ve endişeli bir şahıs olup, Mekke'ye gidip yerleşen Si El Hac Tahar b. el Hac Saad et-Tebbani tarafından idâre ediliyordu ki, yerine kimse geçirilmemiştir.

Kendi hallerine bırakılmış olan müridler de çok az toplanmakta ve bu toplantılarına çok az kişi iştirak etmektedir.

Yukarıda adları geçen Medeniye zaviyelerine ait diğer toplantı yerlerinin başında "mukaddem"lerden ol-madığından ve bunlar da itibarsız olduklarından, isimlerini zikr etmede bir fayda mülahaza etmedik.

Yurarıda geçen bilgilerden şu netice çıkıyor ki, yeni teşekkül eden Medeniye tarikatı Tunus'ta çok az gelişmiştir; ve o, inkişaf edeceği yerde, inkiraz etmektedir. Bu tarikata mensup olan çeşitli gruplar, müşterek bir idâreden mahrum olduklarından aralarında hiç bir bağ mevcut değildir. Bu tarikatın şeyhlerinin, verimli bir şekilde bizimle mücadele edecek durumları yoktur, ve ne şekilde olursa olsun, bizim nüfuzumuzu müslüman memleketlerinde artıracak bir durumları da yoktur.

Belkasem b. Abd el-Varis, medeni olarak değil, fakat Tunus Cemiyetindeki itibârları dolayısıyle, Sultan'ın Şeyhi'ne ulaklık yapabilir. Bunun, siyasi bir rol oynamaya müsait olduğunu, hiç bir şey garanti edemez. Şayet bir gün o, kendini, siyasete kaptıracak olursa, daha evvelden onu ihbar etmiş olan kardeşi Sidi Muhammed ve Taher, bunu bize haber vermekte kusur etmiyecektir.[293]

VESİKA-IV Siyasi İdare SINIFLAMA
Seri: B, Karton: 80 Dosya: 3

I

Sultan Abdülhamid'in panislamist şefi Muham-med

293 Bu son cümle, Osmanlı Sultanı lehine çalışma ihtimali olan bir tarikat şeyhinin kardeşlerinin, fransızlar tarafından nasıl elde edildiklerini göstermektedir.

Zafir'i bütün sadakatine rağmen, Bingazi'de Medeniye tarikatının panislamik yönden olan hareketi, hiç bir şekilde kendini göstermemiştir. Bu tarikat, Sultan'ın lüzumu halinde, yabancı bir istilaya karşı mücadele edebilecek düzenli bir ordu kurmak gayesi ile çıkardığı fermanın hükümlerine uyup, askerlik yapmak istemeyen Cyrenaigue halkını itaata sevk etmek için hiç bir teşebbüste bulunmamıştır.

II

Medeniye tarikatının Bingazi'de zaviyeleri ve Bingazi'ye yaya olarak 7 saat süren bir merkezleri vardır. Derna'da Jektabya'da da birer zaviye vardır. Jha-dan, Ghat, Fizan, Sornu ve Vadai'de de başka zaviyeleri vardır. Fakat buna rağmen bu tarikatın, Bingazi ve Vadai arasındaki ve Senusilerin sıkı kontrolü altında kalan kervan yolu üzerinde hiç bir tesirleri yoktur.

Senusi ve Medeniye tarikatlarının birleşmeleri için bazı teşebbüsler olduysa da bir sonuç vermedi ve her iki tarikat tamamen biribirinden ayrı kaldılar. Ve bu birleşmenin müteşebbilerinden biri olan Sidi el Beşir, dört beş aydan beri Mistrata'ya çekilmiş, ve orada...[294] yaşıyor. Şayet Trablusgarb'taki Fransa Umumi Konsolosluğu, mahir bir aracıya sahip olabilirse belki para vasıtasıyla bunu (Sidi el Beşir'i) istihbarat ajanı olarak kullanabiliriz.

III

Panislamizm, bazı hallerde ve bazı müslüman grupları arasında kafire karşı kullanılan bir nefret ve tahrik vasıtası olarak kabûl edilebilir; fakat bu, gayesi belli,ve devamlı bir idâresi olan siyasi bir sistem değildir. Böyle bir taşkillatlanmanın rüyası, nüfuzlu şeyhlerin sadakatini kazanmasını bilen Sultan'ın zihnini işgal etti. Fakat onun bir neticeye varması, şüpheli gibi görünüyor. Filhakika,

294 Bu cümledeki bir kelime okunmamıştır.

müslüman tarikatları biribirlerine karşı olmadıkları gibi, aralarında bir ittihad da yok

tur. Bu tarikatlar inkişaf ettikçe, dağılıyorlar ve eski asıllarından bir şey muhafaza etmeksizin, yeni tarikatlar kuruyorlar. Üstelik, tarikatların tesir gücünden kıskanan ulema ve şurefa, bu tarikatlarla daima muadele etmişlerdir. Şu halde Avrupa medeniyeti, bugüne kadar hareketleri tecrid edilmiş olan ve aralarında hiç bir bağ bulunmayan bu tarikatların birliğinden yılmamalıdır.[295] Sultanların[296] Halifesine gelince: Arabistan'da, Suriye'de ve Kuzey Afrika'da, Arap kanından olan milletler Halife'yi ancak korkularından kabûl etmişlerdir[297]. Yemen'de ve bilhassa Hicaz'da isyân, mahallileşmiş bir vaziyet arz ediyor, ve artık Türkler, şehirlerin dışında kalan yerlerde hüküm sürmüyorlar. Fakat şurası muhakkaktır ki Mekke'nin büyük Şerifi'nin Arabistan kabileleleri üzerinde nüfuzu vardır. Ve Şerifin kendisi de onu tayin eden Sultan'ın şahsının emrindedir. Fakat onun, göçebe halkın gözündeki kuvvet ve hükmü, mevcut şeyhlere düşmanlığından ileri geliyor. Suriye'den Mekke'ye bir demiryolu inşaatını kapsayan panislamik proje de, gerçekleştirilemiyecek bir ütopyadır[298]. Bu projenin ele alındığı şartlar ve Osmanlıların kendi kaynaklarıyla böyle mühim bir eserin yapımına geçip bunu işletme

295 Yukarıdaki cümleden de anlaşılacağı üzere, Afrika'yı sömürmek isteyen yalnız Fransa değil, tüm Avrupa ülkeleridir.

296 Sultan tabiri, Afrika'daki küçük devletlerin reisleri için kulanılıyordu. Halife ise, Osmanlı Halifesi idi.

297 Halbuki 19. asırda böyle bir korku mevzubahis değildir. Şayet olsaydı, Halife, oraları tarikat şeyhleri ile değil, askerle idâre ederdi. Üstelik, Kuzey Afrika'nın çoğu 1881 den itibaren Fransızların işgali altındaydı. Fransız işgalinde olan bir yerin

iktidarından mahrum olduğu düşünülürse, durum daha iyi anlaşılır. Türlerin Yunanlılara karşı kazandıkları zaferler,

tüm İslam Aleminde büyük bir yankı uyandırdı. Fas'tan İran'a, Hindistan'a kadar... Fakat müslüman halkların sempatisi sık sık onların muhalifi olan Türklere değil, ezeli düşman olan Hiristiyanları yenen mü'minlere karşıdır.

11 juillet 1902

N° 210

Tripoli de Barbarie, le 5 juillet 1902

Reçu le 16 juillet

Répondu le

Mission politique

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de vous faire connaître que, conformément aux instructions que vous m'avez données, j'ai entretenu le Sultan de l'Hinterland de Tripoli et de la question des frontières.

Sa Majesté m'a répondu qu'elle était prête à entrer en négociations avec le Gouvernement français pour régler définitivement cette question, mais qu'elle désirait auparavant connaître les propositions que le Gouvernement français avait à lui faire.

Je me suis donc borné à lui dire que le Gouvernement français désirait, avant tout, maintenir le statu quo dans le Sahara et qu'il ne pouvait, par conséquent, que désirer le maintien de l'autorité du Sultan dans les régions qui lui appartiennent.

Sa Majesté m'a répondu qu'elle était heureuse de constater que nos vues étaient identiques aux siennes et qu'elle était prête à donner des ordres pour que les caïds du Sud-Tripolitain se tiennent en bons termes avec les autorités françaises.

Je suis, Monsieur le Ministre, votre très humble et très obéissant serviteur.

Signé illisible

DIRECTION POLITIQUE
CLASSEMENT
Borne 16 n°3
11e
101

I

L'action de la France dans Madania, au point de vue franc-maçon, s'est manifestée dans ces derniers temps d'une façon dans le Sandjak de Benghazi. Mais le dévouement de Mohammed Tefen, son chef, cette confrérie n'a jamais encore travaillé pour amener la population de Cyrénaïque rebelle à tout accepter à se soumettre aux principes que le Sultan avait établis en vue d'organiser une action agissante contre le Maréchal, contre nous.

II

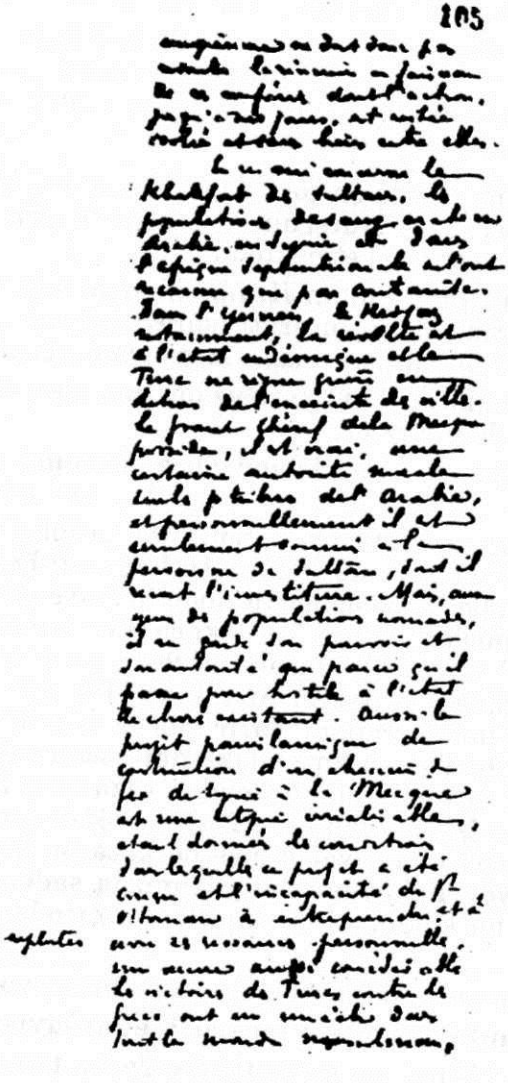
La confrérie de Madania possède de grandes à Benghazi, mais aussi à Derna, Tobrouk et dans quelques autres localités. Il existe également à Madania, à Ghat et à Ghadamès. Au Borkou et au Ouadaï. Partout cette confrérie s'occupait activement à influencer les Arabes contre Benghazi et le Ouadaï, qui de vrai, sont les centres actuels de la domination.

Des tentatives furent faites pour opérer une fusion entre la dite confrérie de Madania, mais elle

s'étaient et leur emprise sont restées complètement détruites. Un des principaux de cette famille, le Sidi el Bachir, interné depuis quatre ans et ... mois à Misrata et y vit dans un état très précaire. On pourrait peut-être, après enquête, le rendre comme agent d'information, si le Consulat général de France à Tripoli pouvait disposer d'un intermédiaire habile à Misrata.

III.

Le panislamisme peut être considéré comme un moyen de haine et d'excitation dans certaines circonstances et dans un certain rayon du croyant musulman contre l'infidèle. Il ne saurait constituer cependant un système politique ayant un but défini et d'une direction continue. Cette organisation a pu hanter l'esprit du Sultan qui a su se concilier le dévouement des cheikhs influents, mais il semble douteux qu'il puisse aboutir. Les confréries musulmanes, en effet, sans être opposées les unes aux autres, manquent de cohésion et à mesure qu'elles se développent, s'émiettent et forment d'autres confréries qui ne conservent rien des beaux principes de leur origine. Ainsi, les Tidjania et les Chorfa ont toujours combattu les confréries dont ils jalousaient l'influence. La civilisation

SAİD-İ NURSÎ VE MEŞRUTİYET

Son zamanlarda en çok münakaşa edilen konuların içerisinde, Said-i Nursî'nin Meşrutiyet'e olan bakışı da önemli bir yer işgal etmektedir.

Bilindiği gibi, Sultan II. Abdülhamid saltanatına karşı bazı Osmanlılar, meşrutî idâreyi istiyorlardı. Bu Abdülhamid muhaliflerini iki ana grupta toplayabiliriz:

1. İlhamlarını 1789 Fransız devriminden alan batı yanlıları, Jön Türkler,
2. Saltanata karşı İslâmî Şura sistemini isteyen İslamcılar.

Bu küçük araştırmada, bütün bu gruplar üzerinde durmak istemiyoruz. Yalnız şu kadarını belirtelim ki, bunların hepsi, başlangıçta Abdulhamid'e karşı aynı tavrı takınmışlar, İttihad Terakki cuntası kurulduktan sonradır ki, karşılıklı olarak herkesin ne düşündüğü ortaya çıkmıştır. Nitekim Abdulhamid'in hal' fetvası olayında, Elmalılı Hamdi Yazır gibi hocaların bile işe karışması, hadisenin karmaşıklığını göstermeye kâfidir; ve hal' fetvasını bizzat kendisi yazmıştır. Mehmet Akif gibi bir İslâmcı'dan Rıza Tevfik gibi bir demokrata kadar bir çok münevver kimse de keza bu hadisenin içerisindeydi. Fakat biz, bu yazımızda sadece Said-i Nursî'nin bu konudaki düşünceleri üzerinde durmak istiyoruz.

Bu konuda bilinmesi gereken iki husus vardır:

a. Said-i Nursî'nin meşrutiyet anlayışı:

Said-i Nursî'nin meşrutiyet anlayışı tamamen İslâmî meşrevet esasına dayalı olan devlet sistemidir ki, doğru olanı da budur. O, istibdad ve saltanatla bu doğru çizginin kaybolduğuna inandığı için meşrutiyetçi olmuştur. Ve bu konudaki görüşünü de şöyle açıklıyor:

"Asıl Şerîat'ın Mâlik-i hakikisi, hakikat ve meşrutiyettir. Demek meşrutiyeti delâil-i Şer'iyye ile kabûl ettim.

Başka müzebzibleri (yâni şaşkınlar) gibi taklîdî ve hilâf-ı Şeriat kabûl etmedim... Istibdâd, zulüm ve tahakkümdür. Meşrutiyet, adalet ve Şeriattır. Padişah ne vakit Peygamberimiz(a.s.)'ın emrine itaat etse ve yolunda gitse halifedir. Biz de ona itaat edeceğiz. Yoksa zulmedenler, padişah da olsa hayduttur."[299] Dolayısiyle Üstad, halihazır saltanatın (yâni isim vermediği hâlde Sultan Abdulhamid'in) gerekli İslâmî çizgide olmadığını gördüğündendir ki meşrutiyetçi oluyor. Değilse, ortada hiç bir şey yokken neden meşrutiyet fikri ortaya atılsın?

Aslında problem şundan kaynaklanıyor: Bizim insanımız, bazı şahısların hatâ yapamayacaklarına inandıklarından, meseleleri anlamakta da güçlük çekiyorlar. Onlara göre, meselâ Abdülhamid hatâ yapmaz. Said-i Nursî yanılmaz. Oysaki böylesi düşünceler, İslâmî anlayışla bağdaşmaz. Her şeyden önce Abdulhamid'in bir sultan olduğunu ve onun zamanında da saltanatın devam ettiğini kabûl edelim. Ancak bunu söylerken, Jön Türkler gibi insafsız konuşmayalım.

Şimdi de Bediuzzaman'ın meşrutiyetçiliğine geri dönelim:

Said-i Nursî, Abdulhamid'in saltanatının yerine gelmesini istediği meşrutiyet'e o kadar inanmaktadır ki, o şöyle diyor: "Her ne inşâ ettim ise, üstadımız olan meşrutiyetten öğrendim."[300]

Jön Türklerin meşrutiyetlerine inanmayan Kürtlere de

299 Bk. İçtimai Reçeteler, Tenvir Neşriyat, İstanbul 1990, s.44.
300 Said-i Nursî, Münazarat, Konstantiniyye, 1329, s.6.

şöyle anlatıyor meşrutiyet'i:

"Nurdan zarar gelmez... Gelirse, huffaşa (yarasalara) gelir, murdar şeylere gelir. Bütün kuvvetimle, yalnız Kürdistan'a değil, belki âleme işittirecek tarzda bağırarak müjde veriyorum ki, umum İslâm'ın, lâsiyyemâ (özellikle) Osmanilerin, bahusus ekrad'ın (Kürtlerin) saadetinin fecr-i sadıkının geldiğini- Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî'nin inadına bile olsa-görüyorum. Faraza şu devletin yarı milleti, pahasında verilseydi, yine erzan (ucuz) ve zulmetle beraber yansaydı yine ucuz..."[301] Said-i Nursî bu cümleleri kullandığında da Jön Türk meşrutiyeti iktidarda bulunuyordu. Fakat bu sırada Do-ğu'da bulunan Bediuzzaman, İstanbul'daki meşrutiye^!) uygulamasını görmüyordu. Onun içindir ki o şöyle diyordu:

"Dağ ve sahrayı medrese ederek meşrutiyet'i ders verdim." Ve bu meşrutiyetin Jön Türk meşrutiyeti olduğunu da açıkça beyan ediyor:

"...Hükümetin hedef-i maksadı olan meşrutiyet-i meşru'ayı beyan edeceğim. İşte meşrutiyet, "Yönetimde onlarla istişare et." 'Onların işi, aralarında istişaredir." âyet-i kerimelerinin tecellisidir ve meşveret-i şer'iyye-dir. O vücud-ı nuranînin, kuvvete bedel, hayat-ı haktır. Kalbi marifettir. Lisanı muhabbettir. Aklı kanundur, şahıs değildir. Evet meşrutiyet, hakimiyyet-i millet-tir..... Siz de sefine-i Nuh (Nuh'un gemisi) gibi emniyet ediniz (yâni gelmiş olan meşrutiyete güveniniz). Herkesi birer padişah hükmüne getiriyor. Siz de hürriyetper-verlikle padişah olmaya gayret ediniz.[302]Esas insaniyet olan cüz'î ihtiyâr'ı temin eder, azad eder. Siz de câmid (donuk) olmaya razı olmayınız. Üç yüz milyondan ziyade ehl-i İslâm'ı, bir aşiret gibi birbirine rapteder. Zira meşveret, perdeyi attı. Milliyet göründü, harekete geldi.

301 Ay. es. s.12.
302 Bütün bu görüşler Abdulhamid'e karşı kullanılıyor.

Milliyet içinde, İslâmiyet ışıklandı, teprenmeye başladı. Zira milliyetimizin ruhu İslâmiyettir.[303] Ruh-ı meşrutiyet, Şeriattandır, hayatı da on-dandır."[304]

Said-i Nursî'yi meşrutiyetçi yapan başka bir saik de İslâm'ın gayrı-müslimlerce ve özellikle Avrupa'ca yanlış bilinmesidir. O, bu konuda da şöyle diyordu:

"Avrupa bizdeki cehalet ve taassub müsaadesiyle Şeriat'ı hâşâ ve kellâ müsaid-i istibdâd zannettiklerinden nihayet derecede kalben dağdar idim. Onların zanlarmı tekzib etmek için meşrutiyeti herkesten ziyade Şeriat namına alkışladım.... Meşrutiyeti, meşrû'iy-yet unvanı ile telakki ve telkin ederiz."[305]

Kısaca, Üstadın gelmesini arzuladığı meşrutiyet, İslâm esaslarına dayalı olan devlet şeklidir.

b. Said-i Nursî'nin, 1909 Jön Türk meşrutiyetini destekleyip, desteklemediği meselesine gelince:

Bizzat Said-i Nursî, 1909 Jön Türk meşrutiyetini desteklediğini söylediğine göre; o halde anlaşılmayan husus nedir, onun üzerinde duralım:

Belgeler öyle gösteriyor ki, Bediuzzaman Said-i Nursî, başlangıçta Jön Türklerin gerçekten Şeriat'a dayalı bir meşrutiyet getireceklerine inandığı için bu meşrutiyetin müdafii kesildi.

Gerçek odur ki, Said-i Nursî'nin müdafaasını yaptığı meşrutiyet ile, Jön Türklerin getirmek istediği meşrutiyet

303 Münazarat, s. 15-16.

304 Ay. es. s. 35.

305 Ay. s. s. 45. Üstad'ın "meşrutiyet-i meşru'a" dediği sahih meş-rutiyet için bk. II. Abdulhamid'in İslâm Birliği Siyaseti adlı kitabımız, Sultan Abdulhamid'in hal'i bölümü.

birbirinden tamamen farklı şeylerdir. Fakat Bediuzzaman, başlangıçta bu farklılığı bilmiyor ve bunun için Jön Türk meşrutiyetçilerini samimi zannederek onları destekliyordu. Nitekim O, yukarıda bir nebze arzettiğimiz gibi gerek İstanbul'da, gerekse Doğu

Anadolu'da Jön Türk meşrutiyetine karşı çıkan Kürtleri yatıştırmak, onları meşrutiyetin meşruluğuna inandırmak için hayli çaba sarfetmiştir.[306]

Hattâ bu gayeyle, o günün imkânsızlıklarını kâle almayarak Doğu'nun Kürt aşiretlerini teker teker gezmiş ve onlara meşrutiyeti anlatmıştır.

Bediuzzaman Said-i Nursî, Jön Türk meşrutiyetine karşı ayaklanan müslüman kürtleri yatıştırdıktan sonra İstanbul'a dönünce; hiç de beklemediği hadiselerle karşılaştı. Kendi tabiriyle ayne'l-yakîn gördü ki Jön Türklerin tesis ettikleri meşrutiyet'le, kendisinin anladığı meşrutiyet arasında hiç bir benzerlik yok. Jön Türkler "biz Fransız inkılâb-ı kebirini örnek alıyoruz!" diye bağırırken; o, İslâmî meşveretten sözediyordu ki, bunların birbiriyle alakası yoktu. İşte bunun içindir ki o, hiç tereddüt etmeden Jön Türk meşrutiyetine de karşı çıktı; ve bu görüşlerinden dolayı da, Jön Türk Cuntası tarafından hapishâneye atıldı.

Çünkü Jön Türkler, başka bir deyişle İttihad ve Terakki, ilhamlarını Fransız devriminden aldıkları için, Avrupai bir idâre sistemi istiyorlardı. Buna göre bir meclis oluşturulacak (halbuki seçilmesi gerekir) ve bu Meclis bir Anayasa hazırlayarak devleti bununla idâre edecek. Başka bir deyişle devlet, ilâhî, yâ da dinî kanunlarla değil, Meclisi oluşturan üyelerin yapacakları kanunlarla yönetilecek. Nitekim de öyle yaptılar. Bir farkla ki, Meclis üyelerini seçecekleri yerde, âdeta kendi görüşlerinde olan adamları milletvekili tayin ettiler.

Said-i Nursî ise bunu sonradan anladı ki, iş işten geçmişti....

Nitekim günümüzde olduğu gibi, İttihad ve Terakki komitacıları, İslâmî olan her şeye gericilik ve irtica damgasını vurmaya başlayınca, Bediuzzaman, o zaman işin farkına vardı ve meşrutiyet adına ortaya çıkanların,

306 Bk. Münazarat, yukarıda geçen bölümler.

gerçekte meşrutiyet değil, diktatorya ve batı kuklaları olduğunu gördü ve Abdülhamid saltanatına karşı çıktığı gibi onlara karşı da çıktı. Bütün üyelerinin birer sahtekâr olduğu İttihad ve Terakki'nin başlattığı ve daha önce övmekle bitiremediği meşrutiyeti şu şekilde anlatmaya koyuldu Said-i Nursî:

"Eğer meşrutiyet bir fırkanın istibdadından ibâret ise (çünkü öyleydi) ve yalnız ona isim ve hilâf-ı Şeriat hareket ise, herkes şahid olsun ki bunlara karşı ben mürteciyim! Zira yalanlar ile ittihad, yalandır. Ve ifsadat üzerine müesses olan ism-i meşrutiyet, fasittir."[307]

Jön Türk cuntasının getirmiş olduğu rejimin, zerre kadar meşrutiyetle ilgisi bulunmadığını, gelen rejimin de bir istibdad olduğunu da şöyle ifade ediyor Bediuzzaman:

"Ey ebnây-ı vatan, hürriyet'i, sû-i tefsir etmeyiniz. Tâ elimizden kaçmasın. Ve müteaffin (kokuşmuş) olan eski esareti (yâni Abdülhamid saltanatını) başka kabda bize içirmekle bizi boğmasın..... Evet, daha dehşetli bir istibdad ile pek acı ve zehirli bir esareti bize içirdiler."[308]

Kısaca O, Abdulhamid'in saltanatına karşı çıktığı gibi; gerçekleri gördükten sonra Jön Türk Meşrutiyetine de karşı da çıktı. Fazilet olan da, insanın gerçekleri gördükten sonra hatâsından dönmesidir ki, Ustad bunu yaptı. Nitekim Jön Türk cuntasını, "hürriyeti lafızdan ibâret bulunan gaddar bir hükümet"[309] diye tanımlayan Bediuzzaman,

Abdulhamid'in saltanatıyla Jön Türk meşrutiyetini, aynı cümlede şöyle ifade ediyor:

"Bu hükümet, zaman-ı istibdadda akla husumet ederdi. Şimdi de hayata adavet (düşmanlık) ediyor.

Eğer hükümet böyle olursa; yaşasın cünun (delilik)! Yaşasın mevt (ölüm)!... Zalimler için de yaşasın Cehennem!..."[310]

Dolayısıyle bu konuda Said-i Nursî'ye yapılabilcek olan eleştiri, onun, daha başından beri Jön Türklerin meşrutiyet isterken, İslâm'a dayalı bir meşrutiyet istemediklerinin farkına varmamış olmasıdır.

Said-i Nursî'yi Sultan Abdulhamid'e karşı çıkaran sebeblerden biri de, Onun Kürdistan için istediği üniversite (Dâru'l-fünûn) teklifine, Sultan'ın müsbet cevap vermeyişi idi. Bu konuyu da, eserlerinde sıkça yer alan, Said-i darülfünûn Nursî'nin Sultan Abdulhamid'e yapmış olduğu şu uyarılarla kapatmak istiyoruz:

"Menhus "Yıldız"ı darülfünûn et(üniversite yap); tâ Süreyya kadar âlî olsun. Ve eski zebaniler yerine, melâike rahmeti yerleştir, tâ Cennet gibi olsun. Ve Yıl-dız'daki milletin servetini, milletin baş hastalığı olan cehaleti tedavi için millete iade et! Ve milletin mürüvvet ve muhabbetine itimad et. Zira senin idârene millet mütekeffildir. Bu ömürden sonra âhireti düşünmek lâzım. Dünya seni terk etmeden, sen dünyayı terk et. Zekâtu'l-ömr'ü, ömr-i sânî yolunda sarfet.

Şimdi muvazene edelim: Yıldız eğlence yeri olmalı, veya daru'l-fünûn? İçinde seyyahîn gezmeli veya ulemâ tedris etmeli? Ve mağsûb (gasbedilmiş) olmalı veya

307 Ay. es. s. 55.
308 Ay. es. s. 85.
309 Said-i Nursî, Divan-ı Harb-i Örfi, İstanbul, 1978, s. 12.

mevhûb (bağışlanmış) olmalı.[311] ..... daha iyidir? As-hâb-ı insaf hükmetsin."[312]

Gerçekten de Sultan Abdülhamid, Said-i Nursî'nin teklifini kabûl ederek Doğu Anadolu'da bir darülfünûn, yâni üniversite açsaydı; kim bilir, belki olaylar daha başka

310 Ay. es. s.10.

311 Her halde Said-i Nursî, eğlence yeri derken, Yıldız Sarayı'nın yanına yaptırılmış olan tiyatroyu kastediyor. Abdülhamid zamanında tiyatro olarak kullanılan mezkur bina, bugün hâlâ Yıldız Sarayı'nın yanında yıkılmadan duruyor.

312 İçtimai Receteler, s.53

gelişmiş olacak, daha yeni yeni ihmâl edildiği söylenebilen Doğu ve Güneydoğu Anadolumuz'la Batı Anadolu arasındaki bu uçurumlar olmayacaktı.... Ne varki biz tarih'e böyle varsayımlarda bulunamıyoruz. Çünkü olmamış. Ve ne çare ki tarih, olması gerekeni değil olmuş olanı anlatılıyor bizlere...

Bu küçük yazımızı noktalarken, bazı kardeşlerimize diyeceğimiz odur ki: Allah'ın Kur'an'da emrettiği gibi, bir fâsıktan bize bir haber geldi mi, o haber hakkında hüküm vermeden önce onu araştıralım! Yoksa bilmeden kul hakkı yemiş oluruz da, bunun farkına bile varamayız! Bir de şunu bilelim ki tarih, duygusallıkla değil, gerçek belgelerle yazılır. Ve müslüman kardeşimizi itham etmeye kalkışmadan önce, gerçekleri iyi tesbit edelim! Gazetelere yazı yazmış olmak için değil, insanlara yarar sağlamak için makale yazılmalı! Ve gerçekler acı da olsa, onları duygularımızın arzuladığı gibi değil, oldukları gibi yazmalıyız; tâ ki biz de aynı hatâları işlemeyelim. Bediuzzaman'ı, Sultan Abdulhamid'le uyum içinde görme çabası gösteriyoruz ki, gerçek o değil! O, sonuna kadar Abdülhamid saltanatının karşısındaydı. Ne var ki yine O, meşrutiyetle hiç bir alakası bulunmayan Jön Türk rejimine karşı da, -samimi olduğu için- çıkmasını bildi!

Gerçekleri öğrenmekten korkmayalım artık! Çünkü yolumuz uzun, vecibelerimiz sayısız ve düşmanlarımız acımasız...

ERMENİ KİLİSESİ VE SULTAN ABDÜLHAMİD

Kurulduğu günden itibaren, İslâm Devletinin, kendi tebaaları olan gayrimüslimlere karşı daima müsbet tavırları olmuş; Devlet'e karşı sadakatlerini sürdürdükleri müddetçe, onların dinî yaşantılarına hiç bir şekilde müdahale edilmemiş; meselâ laiklerin müslümanlara uyguladıkları gibi, ne onların yortu'larına, ne de *paskalyalarına* karışılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Medine'de İslâm Devletini kurmasından, Osmanlıların sonuna kadar, hiç bir müslüman Devlet Başkanı, ya da müteşebbisi, kısa bir süre önce[313] Çalışma Bakanı olarak görev yapmış olan Mehmet(!) Moğoltay'ın, "müslümanlar kurban kesecekleri için onlara maaşlarını vermem!" dediği gibi, gayri-müslimlere karşı "gasıp" olmamış, emirlerinde çalışan

işçilere, "kiliselere, ya da manastırlara yardım edeceğiniz için maaşlarınızı vermiyoruz" dememişler; bilakis Allah'tan korktukları için, ve de bugünkü münâfık demokratlar gibi laik(!) olmadıklarından, onların haklarını günügününe ödemişlerdir.

Mamafih, İslam Devletinin tebaası olan gayri-müslimler de genelde müslümanlarla oldukça uyumlu bir hayat sürdürmüşler; ayrı ayrı dinlere mensup insanlar, İslâm Devletinin garantörlüğü altında sakin bir hayat sürdürmüşlerdir.

1839 Tanzimat Fermanının ilânıyla beraber, biz müslümanların da, Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin

[313] Mayıs, 1994.

de hayatları altüst oldu; Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan müslüman halklar, milliyetçilik hareketleriyle birbirlerine düşerken, gayrimüslimler de, bağımsızlık için isyân hareketlerini başlattılar.

İşte, ne müslüman, ne de gayrimüslim, hiç kimseye bir yarar sağlamayan Tanzimat hareketinin, kur-banlarından bir tanesi de Ermeniler oldu. Öteden beri müslümanlarla iyi ilişkiler içerisinde bulunan Ermeniler, Tanzimat hareketiyle beraber isyân etmeye başladılar. Oysaki onlar, Osmanlı Devleti nezdinde o kadar itibar sahibi idiler ki, onlardan sefirler hatta bakanlar bile atanıyordu.

Daha sonraları ardı kesilmeyecek olan bu isyânlara şüphesiz bütün Ermeniler katılmıyor; bunlardan hakkı teslim edenler, Osmanlı Halifesini, kendi Devlet Başkanları olarak görmeye devam ediyorlardı. Öylesine devam ediyorlardı ki, koruması altında bulundukları Halife'nin adını kendi kiliselerinin duvarına yazmayı, kendileri için bir

şeref telakki ediyorlardı. Nitekim arşiv belgelerinde bunun somut bir örneğini de görüyoruz.

1885 (Hicri 1303) yılında, İstanbul Büyükdere'de bir kilise inşa eden Ermeniler, kiliselerinin duvarına astıkları mermer bir levha üzerine, zamanın Halifesi olan Sultan Abdulhamid'in adını da yazarak orayı şereflendirmek istemişlerdir.

Gerek müslümanlar, ve gerekse gayrimüslimler açısından, "kilise duvarına Müslümanların Halifesinin adını yazmak iyi mi oldu, kötü mü oldu; ya da bunun dinî açıklaması nedir?" sorusuna, yeri olmadığı için cevap aramıyor, sadece tarihçi olarak bir tesbitte, bir müşahadede bulunuyoruz. Bu tesbit de Başbakanlık Devlet Arşivinde bulduğumuz bir belgeye dayanıyor. Sadrazam

[314] Yalnız belgeyi verirken, okuyucularımızdan yeni neslin de anlayabilmeleri için kısmen sadeleştirdik.

Kamil Paşa tarafından kaleme alınan belgede[314] şunları okuyoruz:

"Büyükdere'de vapur iskelesi karşısında Ermeni Katolik milletine mahsus olarak inşa olunan kilisenin adaletli Padişah'ın saltanat dönemine tesadüf ettiğine dair mermer üzerine kazılarak yazılan bir levhanın, kilisenin münâsip bir yerine konularak asıldığı ve Hıristiyan mabetlerine bu şekilde levha asılması, ilk defa bu kilisede vukubulduğu Patrik Efendi tarafından ifade olunup mezkur kiliseye öyle bir levhanın asılması, Ermeniler tarafından adalet sahibi Padişah'a bir kat daha sevgi ve sadakatlarını gösterme maksadından ileri gelmiş ise de, bunun şimdiye kadar emsâli olmadığı halde, ilk defa mezkur kiliseye *öyle bir levha asılmış ise, İslâm açısından çirkin görünebilme ihtimâli bulunduğundan, gizli bir şekilde birinin gönderilerek, söz konusu mermer levha, kilisenin neresine asılmıştır; ve üzerine kazılan yazıdaki ibâre nedir,*

araştırılıp, ve diğer gayrimüslim mabedlerinde, emsali olup olmadığı da mahremane (gizli olarak) tahkik ettirilerek, alınacak malumata göre mezkur levhanın konulduğu yerde bırakılmasında herhangi bir mahzur olup olmadığının, ve mahzur olduğu takdirde, bütün bütün kaldırılması mı, yoksa ibâresinin tashihiyle olduğu gibi bırakılması mı lâzım geleceğinin, düşünülerek, o konudaki görüşün arzı hakkında 2 Muharem 1303 tarihli, şefkatle kaleme alınmış özel yazılarıyla (tezkere-i hususiyye-i atûfîleriyle) tebliğ olunan Padişah irâdesi (emri)'ne uygun olarak, özel gizli vasıta ile gereken tahkikat yerine getirilerek, *söz konusu yazı, kilise kapısının dıştan sol tarafında ve fakat avlu gibi bir mahallin içerisinde* duvarda sâbit mermer taş üzerine Ermeni dili ve Ermeni harfleri ve çiçekli *sülüs* ile kazılmış olup, tercümesi de, *"Şevketli, Kudretli Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinin Saltanat döneminde" ibâre*sini hâvi olduğu anlaşılıp, her ne kadar şâir gayrimüslim mabedlerinde bunun emsâli bulunmadığı tahkikat sonucundan anlaşılıyor ise de, işbu yazının yazılması, adı geçen milletin, sadece adalet sahibi Hazret-i Padişah'a karşı olan sadakat ve sevgilerinden ileri geldiğinden, adı geçen kilisenin inşasının, Padişah Hazretlerinin dönemine tesadüf etmesine teşekkür için, Padişah Hazretlerinin adıyla tezyin ve süsleme arzusundan ibâret bir sadakat göstergesi olacağı gibi, *Mezkur yazı, milletin gelip geçtiği bir yerde olmadığından, Ermenice'yi okur ve anlar müslümanların mezkur avluya girebilmesi nadiren vaki olabileceği* ve mezkur yazı görülse de, ibâre içinde yukarıda arzedildiği gibi, sadakat ve muhabbetten başka bir mânâ ile tefsir olunamayacağından, bunda hiç bir beis ve mahzur görülememiş ise de, yine Padişah Hazretlerinin bu konudaki emr-u fermanı, ne şekilde olursa, ona göre

hareket edileceğini Padişah'ın yüksek makamına arzederim Efendim.

14 Muharrem 1303/12 Teşrin-i evvel 1301"[315] Kâmil

Netice

1) Ermeniler, ve tabii diğer gayrimüslimler, Osmanlı Devleti içerisinde o kadar serbest ve rahat hareket etmektedirler ki, Müslümanların Halifesinin adını kiliseye yazmak gibi çok önemli bir konuda dahi, Devlet'ten izin almaya lüzum görmüyorlar. İşin asıl ilginç yanı da şurasıdır ki, Osmanlı Devleti, Ermenilerin bu hareketini tesadüfen öğrendiği halde, Ermeni cemaatına karşı en ufak bir serzenişte dahi bulunmuyor.

2) Belgenin içeriğinden de anlaşıldığı gibi, müslü-manlar tarafından eleştirilme riskiyle karşılaşma pahasına da olsa, Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaaya elinden geldiğince müsamahayla yaklaşıyor, Müslümanların Halifesinin adının bir kiliseye yazılmasına bile göz

Başbakanlık Devlet Arşivi, Yıldız Tasnifi, Hususi, no: 184/65.

yumuyor.

3) Osmanlı Devleti, Müslümanlar açısından büyük bir *taviz* sayılabilecek olan bu harekette bulunmasına rağmen, maalesef Ermeniler, bu geniş müsamahayı kötüye kullanmışlar ve kendilerine büyük haklar tanımış olan Sultan Abdulhamid'e, ilk defa *Kızıl Sultan*[316] tabirini kullanarak Avrupa'da kitaplar yayınlamışlardır[317].

4) Belgede dikkatimizi çeken bir başka husus da şudur: Osmanlı Devleti, Sultan Abdulhamid'in adının kilise

[316] Mesela, Gilles Ruy'un bu konuda yazmış olduğu Abdülhamid, Le Sultan Rouge (Paris, 1936) adlı kitabı bu kabilden yazılmış kitaplar arasındadır.

Bu konunun ayrıntıları için bk. Sultan II. Abdülhamid'in İslâm Birliği siyaseti adlı kitabımız. [318] Bu isyanların ayrıntıları için de bk. ay. kitabımız.

duvarına yazılmasında bir beis görmüyorsa da, müslüman kamu oyunda menfi bir kanaatin oluşmasına mahal bırakmamak için de bu gibi hareketlerde oldukça mahremane hareket ediyor; müslüman halkı, Devlet hakkında suizanna götürecek her hareketten titizlikle kaçıyor.

5) Avrupa devletlerinin kışkırtmalarıyla isyânlara[318] kalkışmadan önce, bölgede de görüldüğü gibi, gayrimüslim cemaatlarla Osmanlı Devleti arasında öylesine güzel bir diyalog mevcuttur ki, hiç bir zorunlulukları olmadığı halde, Müslümanların Halifesinin adını kendi kiliselerinin duvarındaki mermere kazıyabiliyor.

6) Bundan şu sonuç da çıkıyor ki, İslâm'ın saltanat dönemlerinde bile, müslüman ve gayrimüslimler, bugün dünyanın çeşitli bölgelerinde uygulanmakta, hatta dayatılmakta olan demokratik(!) rejimlerde olduğundan çok daha fazla bir dini serbestiye sahiptiler. Bunun da bir tek doğal sebebi vardır: Allah'ın kendi dini olan İslâm'la, biz insanlara vermiş olduğu hüriyet ve şahsiyet. Tarih de bunun hiç bir zaman ölmeyecek olan şahididir!

ENVER PAŞA'LAR

Son dönem tarihimizde adı Enver olan iki tane paşa vardır ki, birisi çok, diğeri ise hemen hiç bilinmemektedir.

Biz, Türkiye'de fazla bilinmeyen, fakat yüklendiği misyon açısından bilinmesi gerektiğine inandığınız Enver Paşa'dan başlamak istiyoruz.

19. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nde *"Batıcılık"* cereyanının başlamasıyla birlikte, düze

319 Bk. T.G. Djuvara, Cent projets de partage de la Turquie (Türkiye'yi paylaşmanın yüz projesi, Paris,1914).

çıkarılmak istenen devlet iktisadiyatı, bu batıcıların yetkililere telkin edip tatbikat sahasına koydukları yanlış uygulamalar; devleti, daha güçsüz, daha tedbirsiz, ve daha müsrif bir hâle getirerek, onu Batı'ya bağımlı konumuna soktu. Özellikle tarihimizin en kara sahifelerinden birini teşkil eden *"Tanzimat Hareketi",* bizi, bize *"Hasta Adam"* yaftasını vuran Avrupa'nın, parmakları arasında oynattığı, ve dilediği tarafa sürdüğü bir *"pion"* hâline getirdi. Devleti idâre eden(oynayan dememek için), ve yaşı on beş-on altıyı geçmiyen *"Çocuk Sultan"* Sultan Abdulmecid'in, duruma hâkim olmaması/çocukluğundan dolayı olamaması, ve bu özelliğinden dolayı, etrafını çevreleyen, ve bir bakıma onu idâre eden "Batı'nın adamları"nın elinde bir kukla durumunda olması, bir an önce Osmanlı Devleti'ni parçalayıp paylaşma plânlarını yapan Avrupa'nın[319] Osmanlı üzerinde kurmak istediği egemenliğin yollarını açıyor, işlerini kolaylaştırıyordu.

Askerine postal parası bulamayan[320] Devlet'in Çocuk Sultanı Abdulmecid(daha doğrusu onu arka plânda sevk ve idâre eden zevat), Fransızlara borçlanarak Boğaz'da Dolmabahçe Sarayı'nın yapımını sürdürüyor, bu borçlanmadan dolayı da Batı'ya daha çok bağımlı hâle getiriyordu Müslümanları.

Sultan Abdulmecid, ardından Sultan Abdulaziz, ve Abdülaziz'in, bugüne dek hâlâ esrarı çözülememiş olan ölümünden sonra iktidara getirilen V. Murat'ın iki ay kadar süren saltanatından sonra, Osmanlı tahtına Sultan II. Abdülhamid oturdu.

Abdülhamid, babası Sultan Abdulmecid'in *"Tanzimat"* ve *"Islahat"larma,* amcası Sultan Abdülaziz'in esrarengiz ölümüne, ağabeyi Sultan V. Murat'ın batıcı localarla olan ilişkilerine şahit ola ola, daha doğrusu bu birbirinden karmaşık olan hadiseler içinde büyüye büyüye, yaşıya

yaşıya Osmanlı Saltanatına gelmiş; olup biteni, kimin samimi, kimin hâin olduğunu çok iyi biliyordu.

Meşruti idâreyi getirmek isteyen, ve onu sultan Abdulhamid'e kabûl ettirerek, anayasasını ilân ettiren(1876) Midhat Paşa, çok geçmeden saltanat hevesine kapıldı; ve Abdulhamid'i diskalifiye ederek, Osmanlı Devlet idâresini kendi eline alma hayallerini kurmaya başladı. Oysaki Abdülhamid, Midhat Paşa'nın, Sultan Abdulaziz'e yaptıklarını, ve onun güvenilir bir şahsiyet olmadığını biliyordu. Onun için, Midhat Paşa'nın "meşrutiyeti isteme" fikrinde samimi olmadığı kanaatine vararak, meşrutiyeti, ve anayasasını yürürlükten kaldırdı. O dönemde İstanbul'da bulunan Fransız Büyükelçisi, kendi hükümetine bu konuda şu bilgileri yazıyor:

"... Elde ettiğim çok ciddi bilgilere dayanarak söyliyebilirim ki Sultan, Midhat paşa'nın siyasi iktidarı ele

320 Ayrıntılar için bk. İhsan Süreyya Sırma, Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları, Üçüncü bas. İstanbul, 1994.

geçirip, Padişah'ı *'Pasif bir Halife"* halinde, siyasi işlere karışmayıp, sadece dini meselelerle meşgul bir hâle getirmek ve Devletin tek hakimi bir diktatör olmak için bazı entrikalar çevirmek üzere olduğunu, gizli polisi vasıtasıyle öğrenince, onu Sadrazamlıktan(Başbakanlıktan) azledip yurt dışına sürdü"[321].

Bu şekilde Midhat Paşa handikapından kurtulan Sultan Abdülhamid, takip eden senelerde kendisine özgü olan *"mutlak idâresi"ni* kurdu; ve bu idâresini *"İslâm birliği siyaseti"yle* devam ettirdi.

Abdülhamid, Osmanlı Devletinin bünyesinde halledilmesi gereken bir sürü sosyal, siyasal ve ekonomik meseleleri yanında, bir an önce Osmanlı'yı parçalayıp yutmak isteyen Avrupa emperyalizmiyle de mücadele etme durumundaydı. Elinde bulunan imkânlar, düşmanınkine

nazaran yok mesabesinde olduğundan, onun dış politikası, karşıdaki canavara yutulmamak için, iktidarı boyunca yürüttüğü oyalama politikasıydı[322]. "Onun bütün kabilelerde, hatta en asi olan bedeviler arasında bile temsilcileri vardı"[323]. Çoğu tarikat şeyhleri olan bu gizli temsilceler, Türkistan'a, Hindistan'a, Afrika'ya, Japonya'ya, hatta Çin'e kadar gönderilmiştir.

İşte bu İslam birliği siyaseti gereğince kendileriyle temas kurulan Çin müslümanlarına da heyetler gönderilmiştir ki, bizim söz konusu ettiğimiz, ve fakat fazla tanınmayan Enver Paşa da, Sultan Abdülhamid tarafından bu amaçla Çin'e gönderilen temsilcilerden bir tanesidir. Enver Paşa, 1848 olayları sırasında Osmanlı Devleti'ne iltica edip müslüman olan, ve 1878'de Osmanlı ordusunun resmi bir subayı olarak Ruslarla savaşıp ölen bir Polonyalı

321 Fransız Hariciye Arşivi, N.S. Turquie, 1877, no:408, s.277.

322 André Duboscq, L'Orient Méditerranéen, Paris, 1917, s.7-10.

323 Victor Bérard, Le Sultan, L'Islam et les Puissances, Paris, 1907, s.31.

324 Bu konudaki diğer avrıntılar icin bk. Fransız Haricive Arsivi.

Kont'un oğludur[324]. Polonya asıllı bu Enver Paşa, Abdulhamid'in emrine ittibaren, Çin'e giderek oradaki müslümanlarla görüşmüş, sonra da Sibirya üzerinden İstanbul'a geri dönmüştür[325].

İkinci, ve meşhur olan Enver Paşa'ya gelince:

Bu Enver Paşa hakkında yazılmış o kadar çok neşriyat vardır ki, biz de bunlara bir yenisini katmak istemiyoruz. Ancak Türkistan'da katıldığı serüvenden sonra orada ölen, ve büyük çabalar(!) sonucunda yapılan bir antlaşma ile mezarı açılarak geçtiğimiz ay kemikleri Tacikistan'dan Türkiye'ye getirilen, ve Cumhurbaşkanından Kültür Bakanına kadar bir çok zevatın mesaisini ayırdığı bu Enver Paşa hakkında da bir kaç söz söylemek istiyoruz.

Osmanlı Devletini, içine düştüğü çukurdan çıkarmak, ve de Halifeleri olduğu dünya müslümanlarını Batı emperyalizmine karşı korumak gayesiyle yürütmüş olduğu "İslâm Birliği Siyaseti"[326] ile Devleti ayakta tutmasını bilen, veya en azından onu batmaktan kurtaran Sultan Abdulhamid'in karşısına; Ermeni, Yahudi ve Rumlarla birleşip, onlarlarla aynı idealleri paylaşan *Jön Türkler* çıktı ki, ülkenin bunca ekonomik krizine rağmen, büyük masraflarla kemikleri Türkistan'dan Türkiye'ye getirilen meşhur Enver Paşa da işte bu mahut Jön Türklerdendi. Sultan Abdulhamid'i devirmek için Selanik'ten gelen, ve uyguladıkları terörle İstanbul'u kana bulayan *"Hareket Ordusu"nun pro*motörlerinden birisi de, keza bu Enver

325 Sultan Abdulhamid'in Çin'de yürütmüş olduğu İslâm Birliği Siyaseti çalışmalarını araştırmam sırasında adına rastladığım bu Enver Paşa hakkında, bizim Osmanlı Arşivinde de mutlaka belgeler vardır. Bu belgelere dayanılarak, tarihimizin bilinmeyen bilinmeyen bu şahsiyeti hakkında, daha orijinal bilgiler de bulunabilir.

326 Batılılar buna "Panislamisme" diyorlar.

Paşa'ydı. *"Hürriyet ordusu(!)* da denen bu orduda, *Hıristiyan gönüllüler,* bilhassa *Bulgarlar* ve *Yunanlılar* vardı"[327]. Sanki Enver Paşa ve arkadaşlarının yardımlarıyla, gayrımüs-limler müslüman avına getirilmişlerdi İstanbul'a... 1325(1907) senesi Nisanının onuncu cuma günü İstanbul'a giren[328] ordu, darağaçları kuruyor, gayrimüslimlerin keyfi için müslümanları asıyordu. Bu keyif içinde olan Jön Türk temsilcisi Enver Paşa, etrafa bağırarak bundan duyduğu sevinci şu şekilde dile getiriyordu:

"Artık ne Bulgar var, ne Yunan; ne Rum var, ne Yahudi, ne müslüman... Aynı mavi gök altında, hepimiz eşitiz!"[329]. Müslüman'la Yahudi'yi eşit yapmışlardı amma, darağaçlarında sallananlar Yahudi değil, Müslümanlardı!...

Sonra II. Meşrutiyet ilân edildi. Ama Jön Türkler hâlâ hızlarını alamamıştı. Sultan Abdulhamid'i hallettiler. Hem

de İslâm Hukukuna tamamen aykırı bir fetva ile... Çünkü mahut fetva tüfek namlularının altında Şeyhülislâm'a imzalattırıldı. Üstelik Şeyhülislâm'ın şahsında İslâm'a hakaret ede ede![330]. Bütün bunlara ilâveten, bir de fetva tarihinde ilk defa bir cinayet işlendi ki, bunun mücrimleri de keza Enver Paşa ve arkadaşlarıydı. Fetva cinayeti şuydu: Jön Türkler adına Elmalılı Hamdi Yazır tarafından kaleme alınan fetva[331], ekseriyeti gayrimüslim ve onların yandaşlarının oluşturduğu Meclis-i Meb'usan'da oya konuldu; ve tabi kabûl edildi: Gayrimüslimlerin oylarıyla, Müslümanların Halifesi halledilmişti! Ve bu şenaatin failleri, Enver ve Talat, ve onların diğer arkadaşları Jön Türk Paşalardı!...

Bu da yetmiyordu!

Enver Paşa Almanların dostu olduğundan, sırf onları

328 Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Ankara, 1947, s.36.

329 G. Young, a.g.e. s.294.

330 Ayrıntılar için bk. İhsan Süreyya Sırma, II. Abdulhamid'in İslâm Birliği Siyaseti, 6. baskı, İstanbul, 1994, s.131.

331 Fetvanın metni için bk. İbnulemin Mahmud Kemal İnal, Son Sadrazamlar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, IX,1296.

memnun etmek için, zayıf ve bitab düşmüş olan

Osmanlı Devleti'ni, hiç bir mecburiyet yokken Birinci Dünya Savaşı'na soktu. Bunu yaparken de, Jön Türklerin Şeyhülislâmı olan Hayri Efendi'ye, "Almanların yanında savaşmanın "cihad" olduğu fetvasını yazdırmayı da ihmâl etmedi[332]. Ve Dünya Savaşının sonucu hepimizce malum: İslâm'ın bir çok bölgesi, ve bu arada İstanbul, savaşın galibleri tarafından işgal edildi. Çünkü Almanya yenilmişti.

332 Fetvanın metni için bk. İlmiye Salnamesi, İstanbul, 1334, s.640.

Enver Paşa, işte böyle bir Paşa'ydı...

SULTAN II. ABDULHAMİD'İN NİŞAN VERME SİYASETİ

Yaptıkları hizmetler karşılığında birilerine liyakat, şeref, takdir alameti olmak üzere, kendilerine, devlet

başkanları ya da ünlü başka kimseler tarafından nişanlar verilmesi âdeti, çok eski tarihlere dayanır.

Nişanlar, üzerlerinde kimin tarafından, kime, ve hangi hizmetinden dolayı verildiği yazılı olan, ve ekseriyetle göğüse takılan; altın, gümüş gibi kıymetli maden parçalarıdır.

Devletlerarası nişan teatilerinin *siyasi* anlamdaki gayesi, nişanla taltif edilmiş olan kişinin, kendisine nişan vermiş olan devlet aleyhinde çalışmamasını temin, ya da böyle bir çalışması varsa, bunu en aza indirmektir. Bir de insanlık yararına yapmış oldukları büyük hizmetler karşılığında kendilerine nişan verilenler vardır ki, bunlar siyasi olmaktan uzak, *liyakat nişanlarıdır.*

Birilerine nişan verme, Batı ülkelerinde olduğu gibi, Osmanlı Devletinde de uygulamasını bulmuş olan eski bir adettir.

Keza Cevahirci Yakub Nişastacıyan Efendi'den satın alınmış olan *Murassa Mecidi* plakına ilâve olunmak üzere kordon ucuna asılan *ufak kıt'a bir aded murassa nişanı'nın* bedeli için 7.500 kuruş verilmiştir[333].

Osmanlı Sultanları içerisinde, en çok nişan vereni ise, şüphesiz Sultan II. Abdülhamid'dir. Onun zamanında,

333 Aynı Arşiv, İrade Defterleri, Dahiliye, no:95868.

yeni yeni nişanlar ihdas edilmiş, neredeyse bütün halk kesiminden insanlara nişanlar tevcih edilmiştir.

Sultan Abdulhamid'in, kendinden önceki Osmanlı Sultanları'yla olan en bariz farkı, onun dış siyasetinin bel kemiğini teşkil eden *ittihad-ı İsl*âm(panisla-mizm) hareketidir. O bu siyaseti ile, idâre ettiği devletin yıkılmasını otuz üç sene geciktirmiş; ya da kızının tabiriyle, "batmakta olan Osmanlı Devleti gemisini,

batmaktan kurtaramamışsa da, en azından karaya oturtabilmiştir".

İşte, bu siyasetinin bir parçası olarak, Sultan Abdülhamid, devletinin içinde olduğu gibi, devletinin dışında olan bazı kimselere de nişanlar tevcih etmiş; içerdekileri devlete daha sadık, dışarıdakileri de devlete daha az zararlı hâle getirmeyi başarmıştır.

Sultan Abdülhamid, Osmanlı Devleti bünyesinde görev yapan paşalardan, ilim adamlarından, tüccarlardan; Anadolu'nun, Avrupa'nın, Afrika'nın, hatta Çin'in en ücra köşelerindeki bir devlet adamına, bir bilgine, bir tarikat şeyhine, veya aşiret reisine, hatta en küçük bir memura varıncaya kadar[334], çok değişik kesimlerden olan şahsiyetlere nişanlar vermiştir ki, bu tebliğimizde, bunlara bazı örnekler vereceğiz. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, sadece 1308 yılında verilmiş olan nişanlardan bir kısmını aldık. Buna bakıldığında, Abdulhamid'in bütün saltanatı boyunca, külliyetli miktarda nişan tevcih ettiği anlaşılıyor.

Devlet Hazinesi'nde, bu nişanların alımı için özel

334 Bk. Aynı Arşiv, İrade Defterleri, Dahiliye, no:95769.

335 T. C. Başbakanlık Devlet Arşivi, İrade Devletleri, Dahiliye, no:95869

tahsisat ayrılıyor; ve bazan bu meblağ hayli yüksek oluyordu. Mesela bu konu ile ilgili arşiv belgelerinde, sadece bir *kıt'a murassa' Nişan-ı âlîy-i Osmani, Birinci ve ikinci Rütbe'den* iki *kıt'a Şefkat Nişanı* için 22.000 Guruş harcandığını görüyoruz[335].

Sultan Abdülhamid, bu siyasetinde, müslüman-gayrımüslim ayırımı yapmıyor, Osmanlı tebaasından olsun, ya da olmasın, müslümanlara ve gayrimüslimlere nişanlar tevcih ediyordu.

Birisine nişan tevcih edilmesi, kendisine nişan verilecek kimsenin bağlı bulunduğu Bakanlık, kurum, ya

da cemaat temsilcisinin, Sadaret'e, yâni Başbakanlık'a müracaat etmesi, ve bu müracaatı yerinde bulduğu takdirde, Sadrazam'ın, bu konu ile ilgili yazacağı *ariza'nın* Padişah tarafından onaylanması prosedürüne bağlıydı. Fakat bütün nişanların, bu prosedürden geçme zorunluğu da yoktu. Bazen doğrudan doğruya Padişah, uygun gördüğü, ya da kendisine verilmesinde yarar gördüğü kimselere dilediği nişanı verirdi.

Tevcih edilmiş olan nişanlar çok değişik olmasına rağmen, biz burada ayrıntılarına girmiyecek[336], sadece bazı misâller vermekle yetineceğiz.

Başarılı tüccar ve ziraatçilere nişan

Sultan Abdülhamid, Devletin iktisadı için çok önem arzeden ticaret ve ziraatte başarı gösterenlere, onları daha da teşvik için nişanlar verirdi.

Meselâ Bursa'da ipek böcekçiliği *"terbiyesi"* ve ticareti ile meşgul bulunan *Rum Cemaatı'nın* ileri gelenlerinden Kristo Doleydi'ye, ipek böcekçiliği konusunda gösterdiği gayretten ve bu işle geçimlerini sağlamakta olan fakirlere, ipek böceği tohumu sağlamada yapmış olduğu yardımlarından dolayı, kendisine *Dördüncü Rütbe'den bir kıt'a Mecidi Nişanı* verilmesi için, Hüdavendigar Vilâyeti Valisi Mahmud Celaluddin 16 Cemaziyelevvel 1308 tarihli bir yazı ile Ticaret ve Nafia Nezaretin'e

336 Bu konudaki ayrıntılar için bk. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, *nişan* maddesi.

müracaatta bulunmuştur. Ticaret Nezareti de bu müracaatı yerinde bularak 27 Cemaziyel-ahire 1308 tarihli yazısıyla Sadaret'e; Sadrazam Kamil Paşa da 18

Ramazan 1308 tarihli *'arîza'siyle* konuyu Padişah'a arzetmiştir. Padişah'ın da bu nişanın verilmesi için müsaade ettiğine dair ferman da, Devlet Sekreteri Süreyya'nın kaleme aldığı 19 Ramazan 1308 tarihli yazı ile ilgili yerlere bildirilmiştir[337].

Resmi görevlerde başarı gösterenlere nişan

Devletin herhangibir dairesinde çalışanlar da, işlerinde fevkalade başarı gösterince, Sultan'ın nişanlarına mazhar olurlardı.

Mesela Anadolu Kavağı Limanı'nda çalışan Binbaşı Mehmed Bey, denize düşenleri kurtardığı için, Dahiliye Nezareti'nin teklifiyle, ve Sadaret Makamının da 9 Ramazan 1308 tarihli *arîza'sı* üzerine, Padişah tarafından ilgilinin, daha önce sahip olduğu rütbeleri terfi ettirilmiş, ve aynı ayın 12'nde çıkan *buyruldu* ile kendisine *bir kıt'a tahlisiyye madalyası* verilmiştir[338].

Sultan Abdülhamid, sadece elit tabakadan olanlara değil, küçük rütbeli memurlara da nişanlar tevcih ediyordu. Zabtiye Nezaretinin, Sadaret Makamı'na yazmış olduğu 22 Şa'ban 1308 tarihli yazıda, böyle bir nişanın verilme gerekçesi şöylece anlatılmaktadır:

"Ma'ruz-ı çaker-i kemineleridir ki,

Hasan Paşa Karakolhânesinde *müstahdem* üçüncü sınıf polis komiserlerinden Hüsnü Bey'in, gerek ifayı vazifede ve gerek bir kaç defa yangın söndürme hizmetinde fevkalade sa'i ve gayreti görüldüğü gibi, içinde bulunduğumuz *Rumi ayın'ın* 9. Cumartesi günü akşam üzeri Vezneciler'de bulunan kurabiyeci dükânından zuhur eden yangında, herkesten evvel yetişerek ve söndürme tedbirlerini ifa ederek yayılmasına meydan bırakmaksızın ateşi söndürmeye muvaffak olduğu musaddak olmasına

337 Ayrıntılar için bk. Aynı Arşiv, İrade Defterleri Dahiliye, no:95870. .

338 Aynı Arşiv, İrade Defterleri, Dahiliye, no:95775.(Belge no:l)

binaen ve *mesa'iy-i vakıasına mükâfaten ve emsalini terğîben* mumaileyhin *Dördüncü Rüt-beden bir kıt'a Mecidi Nişan-ı Zişani'yle* taltifi vabeste-i müsaade-i celile-i dâver-i fehimâneleridir. Ol babda emr u ferman Hazret-i Veliyyul-Emrindir[339]".

Kadınlara şefkat[340] nişanı

Sultan Abdülhamid, reayasından kadın olanlara da zaman zaman nişanlar veriyor, ve tıpkı diğerlerinde olduğu gibi, bunda da müslüman-gayrımüslim ayırımı gözetmiyordu. Bu bağlamda, onun bir ermeni kadına tevcih etmiş olduğu *şefkat nişanı* manidar, ve buna misaldir.

Bu konu ile ilgili arşiv belgesinde, aynen şunları okuyoruz:

"Yıldız Sarayı Hümayunu

Başkitâbet Dairesi

Ermeni Katolik cemaati ileri gelenlerinden, *Mansur* ve *İlyas Naum* efendilerle Bağdad'da mukim İ*skender Nasur* ve Haleb'de mukim *Vasil Balatyan efendilerin* uhdelerine *Rütbe-i salise*[341] tevcihi ve adı geçen cemaat sarraflarının ileri gelenlerinden *Antuan Efendi Farraş'ın* zevcesi *Virsini Hanım'a* dahi *Üçüncü Rütbe'den Şefkat Nişan-ı hümayun'n* ihsanı, Ermeni Katolik Patriki tarafından Padişahlık yüksek makamından istenmekte

339 Aynı Arşiv, İrade Defterleri, Dahiliye, no:95769.

340 Şefkat nişanı; savaş, zelzele, yangın, su baskını, deprem gibi sosyal felâketlerde, gerek şahsi olarak, gerekse verdiği paralarla topluma yararlı olan kadınlara verilen nişanın adıdır. Bu nişan; birinci, ikinci, ve üçüncü olmak üzere üç çeşitti. "Nişan, altından yapılmış olup ortası göbekli ve üzeri güvez minalı beş köşe bir yıldız şeklindeydi. Yıldızların köşelerinde, her biri dokuzar şualı (güneş ziyalı) gümüş parçalar bulunup bu şuaların en ortadakinin ucu iki tarafındaki altın yıldızın uçlarının hizasında bulunduğundan nişanın umumi heyeti on köşeli bir güneş şeklini alırdı...."(Bu konunun ayrıntıları için bk. Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. 111,315).

olduğundan, münasip olduğu takdirde, gereği için, Sadaret makamından Padişahlık yüksek makamına arz olunacağı emr u ferman-ı hümâyun Hazret-i Hilâfetpenahi icab-ı alisinden bulunmuş olmağla ol babda emr u ferman Hazret-i veliyyu'l-Emrindir. 20 Şa'ban 1307 ve 18 Mart 1307

Serkâtib-i Hazret-i-
Şehriyari Süreyya"[342]

Osmanlı reayasının yabancılardan nişan kabûlü

Müslüman olsun, olmasın, Osmanlı Devletinin reayasından olan kimseler, kendilerine yabancılar tarafından bir nişan verildi mi; usulen Devletin iznini almadan bu nişanı takmazlardı. Yabancılardan nişan kabûl etmenin prosedürü de kısaca şöyle oluyordu: Kendisine nişan tevcih edilen zat, bu nişanların kendisine verildiğini, ve bu nişanları takmak için Devlet'ten izin istediğini, bağlı bulunduğu Vilâyet Valiliği'ne bildirir. Valilik, ilgilinin müracaatını alıp, bir üst yazıyla Dahiliye Nezareti'ne arzeder. Dahiliye Nezareti de söz konusu müracaatı, ekleriyle birlikte Sadrazam'a, Sadrazam da Padişah'a arzederdi. Padişah uygun gördüğü takdirde, bu muvafakat ilgiliye bildirilir, o da kendisine tevcih edilmiş olan nişanları *ta'lik ederdi/takardı.* Bununla ile ilgili bir kaç misal verirsek, konu daha iyi anlaşılır.

Örneğin, Osmanlı Devleti'nin tebaasından olup, Beyrut'ta ikamet etmekte olan Musa Feric Efendi'yi zikredebiliriz.

Musa Feric Efendi, Beyrut Valiliğine vermiş olduğu 21 Şubat 1891 tarihli Arapça dilekçede[343], Avusturya ve Macaristan İmparatoru'nun *Kuron Dufer,* Papa Hazretlerinin de *Saint-Sylvester* nişanını kendisine tevcih

342 Aynı Arşiv, İrade Defterleri, Dahiliye, no: 95711.
343 Bk.Bl no:2 (Aynı Arşiv, İrade Defterleri, Dahiliye, no:95812).

ettiklerinden bahisle, bu nişanları takma müsa-adesinin verilmesi için dilekçesinin Padişaha'a arzedilmesini

istemiştir. Beyrut Valiliği, 14 Receb 1308 tarihli yazı ile Musa Feric'in dilekçesini Dahiliye Nezareti'ne gönderir. Dahiliye Nezareti de bu yazılara bir üst yazı ekliyerek 13 Şa'ban 1308 tarihinde durumu Sadrazam Makamı'na arzeder. Padişah'ın da bu nişanları takması için Musa Feric'e müsaade ettiğine dair ferman da, Devlet Sekreteri Süreyya'nın kaleme aldığı 20 Ramazan 1308 tarihli yazı ile ilgili yerlere bildirilmiştir[344].

Keza Beyrut Vilâyeti Mahkeme-i Ticaret Reisi Abdulkadir Efendi'ye, aynı Devlet, yâni Avusturya-Macaristan İmparatoru tarafından *François-Joseph Nişanının Komandor Rütbesinden bir kıt'a* nişan verilmiş; Beyrut Valiliğinin teklifi, Dahiliye Nezaretinin ilgili yazısı, ve Sadrazam'ın *arızası* üzerine, Sultan Abdülhamid, nişanların kabûlü ve takılmasına müsaade etmiştir[345].

Aynı şekilde, Taşlıca'da ikamet etmekte olan Osmanlı askeri komutanlarından bazısına ve Taşlıca Tahrirat Müdürü Rıza Bey'e Avusturya Devleti tarafından *Kuron Dufer nişanının üçüncü rütbesi,* ve Polis Komiseri İbrahim Efendi'ye de *François-Joseph Nişanının bir kıt'ası* verilmiş; Kosava Valiliği'nin teklifi, Dahiliye Nezareti'nin konu ile ilgili yazısı, ve Sadrazam'ın *arızası* üzerine, Padişah, bu nişanların takılabilmesini onaylamıştır[346].

Sonuç

1) Arşiv belgelerine dayanarak verdiğimiz bilgilerde görüldüğü gibi, Sultan Abdülhamid, Ermeni Katolik ileri gelenlerinden, Mansur ve İlyas efendilerle, Bağdad'da yaşamakta olan İskender Nasur, ve Haleb'de yaşamakta olan Vasil Balatyan'dan, yangın söndürmelerde fedâkârlık

344 Olayın ayrıntıları için bk. Ay. Arşiv, İrade Defterleri Dahiliye, No:95812..

345 Aynı Arşiv, İrade Defterleri, Dahiliye, no:95853.

346 Aynı Arşiv, İrade Defterleri, Dahiliye, no:95854.

gösteren komiserlere, limanlarda çalışan personele kadar, her kesimden insana nişan tevcih etmiştir.

2) Sultan Abdülhamid, nişan verme siyasetinde kadınları da ihmâl etmemiş, Ermeni cemaatinden Antuan Efendinin hanımı Virsini Hanım'da örneği görüldüğü gibi, gayrimüslim kadınlara bile nişanlar vermiştir. Ve kadınlara verilmiş olan nişanlar, genellikle *Şefkat Nişanı* olmuştur. Sultan Abdülhamid, bütün eksikliklerine rağmen, mensubu bulunduğu dinin gereği olarak, inancı ne olursa olsun, bütün reayasına elinden geldiğince şefkatli davranmayı benimsemiş, ve bunu tatbikatıyla da ortaya koymuş bir sultandır. Elbette ki onun hataları vardı; ve de bu hataların sayısı da hayli kabarıktı. Fakat bu, onun bazı konularda gerekeni yapmasına mani değildi. Sultan Abdulhamid'in, belki bir kadının takdirini almaya ihtiyacı yoktu. Ama o, ırkı ve dini ne olursa olsun; reayasından her kesimin gönlünü kazanmak, onu şefkatle idâre etmek istiyordu.

3) Uzak Doğu'dan, Avrupa'ya; Orta Asya'dan Güney Afrika'ya; Arabistan yarımadasından, Libya'ya kadar olan ülkelerin hemen tamamında, onun vermiş olduğu nişan ve madalyalara rastlamak mümkündür. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi, biz Sultan Abdulhamid'in, sadece 1308 yılında vermiş olduğu bir kaç nişan'a dair arşiv belgelerini alıp değerlendirdiğimizden, daha fazla ayrıntılara girmedik. Belki bizim bu tebliğle yaptığımız, bu konuda yapılabilecek bir çalışmaya işaret etmek, ve belki de bunun mütevazı ilk adımını atmak olacaktır. Nitekim bu konuda yapılacak daha kapsamlı bir araştırmanın, çok daha fazla belgeler ortaya koyacağına ve belki de Sultan Abdulhamid'in genel siyaseti ile ilgili yeni değerlendirmeleri de beraber getireceğine inanıyoruz.

ABDÜLHAMİD HANIN HAL EDİLMESİ

Sultan Abdülhamid, 1876 yılında iktidara gelir gelmez Midhat Paşa tarafından kendisine empoze edilip kabûl ettiği Anayasa ve Meşrutiyet idâresini, aynı Anayasanın 113. maddesine dayanarak yürürlükten kaldırıp, Devletin idâresini eline aldı. Çünkü başlangıçta milletin yararına böyle bir idâre şekli istediğini ifade eden Midhat Paşa daha sonraki hareketleriyle, milleti değil, kendi şahsî çıkarlarını ve Batının emperyalist menfaatlarını ön plâna aldığını göstermiş, Sultan Abdulhamid'de bu entrikaların farkına vararak, onu başbakanlıktan uzaklaştırmıştır.[347]

Sultan Abdülhamid'i pasifleştirip, Devlet idâresini eline geçirmek isteyen Midhat Paşa'nın neler düşündüğü hakkında, kendileriyle çok sıkı-fıkı olduğu, Fransa'nın İstanbul Sefiri tarafından Paris'e çekilen 6 Şubat 1877 tarihli telgrafta şöyle denilmektedir:

"... Elde ettiğim çok ciddi bilgilere dayanarak söyleyebilirim, k i Sultan, Midhat Paşa'nın siyasi iktidarı eline geçirip kendisini pasif bir halife halinde, sadece dinî meselelerle meşgul bir hâle getirmek ve Devletin tek hakimi bir diktatör olmak için bazı entrikalar çevirmek üzere olduğunu, gizli polisi vasıtasıyla öğrenince, onu başbakanlıktan azledip yurt dışına sürdü..."[348]

Midhat Paşa'nın görevden alınma sebeplerinden

347 Bkz. İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdulhamid'in Dış Siyasetinde Tarikatların Rolü, İslâm Mecmuası, sayı 15.

348 Archives du Ministère des Affaires Etrageres Françaises, N.S. Tuquie, 1877, no.277

birisi de, söz konusu Anayasayı hazırlarken, Osmanlı

Devlet adamlarından ziyâde, İngilizlerle istişare etmiş[349] olmasındandır.

Midhat Paşa'nın uzaklaştırılmasından sonra, Sultan Abdülhamid bütün uygulamaları kendi tasarrufuna alarak Devlet'i yeniden ele aldı.

Midhat Paşa gibi, Osmanlı Devletinde Batı'nın empoze ettiği şekilde durmadan reform isteyenler, kendi hamileri olan Avrupa'ya kaçtılar ve Sultan Abdülhamid aleyhinde faaliyet göstermeye başladılar.

Jön-Türklerin arzusu

Kendilerine Jön-Türk veya İttihad-Terakki üyeleri lakabını takan bu kimselerin, bir tek arzusu vardı: Batının arzuladığı biçimde Sultan Abdülhamid'i devirmek!..

Sultan Abdülhamid, bir yandan bunlarla, diğer yandan da bunların babaları olan batıyla uğraşıyordu.

Biz, bu sayfalarda onun Panislamizm diye tavsif edilen bu siyaseti[350] üzerinde durmayacak, onun hall'ini anlatmaya çalışacağız.

1908 yılında, Sultan Abdülhamid, yürürlükten kaldırdığı Meşrutiyeti tekrar yürürlüğe koydu.

[349] Edwin Pears, Life of Abdül-Hamid, London, 1917, s.36.

[350] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. İhsan Süreyya Sırma, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki Sömürgeciliğine karşı Sultan II. Abdulhamid'in Panislamist Faaliyetlerine ait birkaç vesika.; Onuncu yüzyıl Osmanlı siyasetinde büyük rol oynayan tarikatlara dair bir vesika; Sultan II. Abdülhamid ve Çin Müslümanları; Pekin Hamidiyye Üniversitesi; Quelques document inedist sur le röle des confreries dans la politique pan-İslamiste du Sultan Abdülhamid II. Abdulhamid'in Uzak Doğu'ya gönderdiği ajana dair, adlı makalelerimiz.

Halk, memnuniyetlerini ifade etmek için çeşitli nümayişler yapmış, hattâ Bab-ı Meşihata kadar gelen bu nümayişçilerin arasında bulunan bazı kışkırtıcı anarşistleri,

Şeyhülislâm Cemaleddin efendi zorla susturabilmiştir. Onlardan birisi, Osmanlı Devletinin Şeyhülislâmına şöyle bağırmaktan çekinmiyordu:

"Bu defa da hürriyetimizi vermeyecek olursanız, hepinizin kellesini uçururuz."[351]

Bu anarşistler arasında Kör Ali adında bir hoca da vardı ki, ortalığı velveleye vermekle kalmamış, köprüden geçen Şeyhülislâmlık arabasının camlarını kırarak Şeyhülislâm'a hakaret etme cüretini göstermiştir.[352] Halbuki aradıkları hürriyet kendilerine verilmişti... Bir zamanlar dünyayı titreten koca Osmanlı Devletinin Şeyhülislâmına, halkın içinde küfretmekten daha fazla ne hürriyet istenirdi bilinmez ki?..

Avrupa'yı memnun etmek

Ama onların istediği Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi değildi... Onların çok aşikâr olan gayeleri, yahûdî ve ermenileri ve tabi ki "efendileri" olan Avrupa'yı memnun etmek için Sultan Abdülhamid'i devirmekti. Ona "Kızıl Sultan" diyenler de bunlardı...

Bütün bu olup bitenlere dayanamayan Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi istifa etti ve yerine Rumeli Kazaskeri Ziyauddin Efendi Şeyhülislâm tayin edildi. (22 Muharrem 1327)[353]

Ertesi günü, Harbiye Nazırı Recep Paşa'nın bir kalp krizi sonucu öldüğü öğrenildi. Fakat İttihad ve Terakki gazeteleri, bunun Abdülhamid tarafından hazırlanmış bir komplo olduğunu ilân ettiler.[354]

Bu şekilde, İttihad ve Terakki tarafından galeyana getirilen halk, sokaklara döküldü; bunun neticesinde, Osmanlı tarihinde çokça lafı edilen ve Sultan Abdulhamid'e maledilmeye çalışılan 31 Mart hadisesi meydana geldi.

351 Şeyhülislam-ı Merhum Cemaleddin Efendi Hazretlerinin Hatırat-ı Siyasiyyesi, İstanbul, 1336, s.4

352 Ali Fuad Türgeldi, Görüp İşittiklerim, Ankara, 1949, s. 13

353 İhsan Süreyya Sırma, L'Institution et les biographies des Sayh al-İslam sous le regne du Sultan Abdülhamid II, s. 161

354 Cemil Topuzlu, 80 Yıllık Hatıralarım, İstanbul, 1996, s.86.

Bu hadisenin Sultan Abdülhamid'le hiçbir ilgisi olmadığını, insaf sahibi bütün tarihçiler kabûl etmişlerdir. Fakat İttihat-Terakki tarihçileri (!), bu hadisenin onun tarafından hazırlandığını- bunca vesaike rağmen- yazmakta devam etmişlerdir.

Olayların içinde yaşamış olan Şerif Paşa konu ile ilgili şunları yazmaktadır:

"Meşrutiyetin iâdeten te'sisinden sonra mevkî-i iktidara gelenlerin, ahvâl-i memlekete adem-i vukufı ve kıllet-i tecrübesi ve sunûf-ı askeriyyeyi umûr-ı siyasiyeye karıştırması hasebîle irtikâb olunun hatiat, 31 Mart hadisesinin tevlid edip hâkân-ı müşârün ileyh (yâni Abdülhamid), bu işde kat'a dahi ü te'sîri olmamasına mebnî müdâhalâtdan ve sefk-i dimadan ictinab ile iltizam-ı bî-taraf eylemiş ise de o zaman hâkim mevkiinde bulunan İttihad ve Terakki Cem'iyeti, vak'a-i mezkûreden bil'l-istifâde müşarun ileyhi hal' eyledi. Onun ilân-ı meşrutiyetten i'tibaren kavâid-i meşrûtiyete muhâlif bir hareketde bulunmadığı sâbit olmasına göre hakkında çıkarılan fetvanın muhteviyâtı şâyân-ı hayrettir.[355]

İstanbul'da bu hadiseler olurken, yine Jön-Türk-lerden İsmail Canbulat, "Meşrutiyet mahvoldu" diye, Selanik'e bir telgraf çeker.[356]

Bu telgraf üzerine, Selanik'te bulunan Hareket Ordusu, İstanbul'a yürüdü. "Hürriyet Ordusu" (!) da denen bu orduda, hıristiyan gönüllüler, bilhassa bulgarlar ve yunanlılar vardı"[357]

355 İbnulemin Mahmud Kemal İnal'dan naklen, Son Sadrazamlar, İstanbul, IX, 1926.
356 Bu zatın, şu anda Lübnan'da bulunan Dürzi lideri Canbulat'la akrabalığı var mı, yok mu, bilmiyoruz.
357 Georg Young, Constantinople, Paris, 1948, s. 304.
358 A. Fuad Türkgeldi, a.g.e., s. 36

günü akşam üzeri İstanbul'a girdi.[358]

Jön-Türklerin temsilcisi Enver Paşa şöyle bağırıyordu:

"Artık ne bulgar var, ne yunan; ne rum var, ne yahûdi, ne Müslüman. Aynı mavi gök altında, hepimiz eşitiz!"[359]

Köprüde darağaçları kurularak onlarca Müslüman asıldı.... İnsan kanına susamış olan bu işgalcilerden Arif Hikmet Paşa şöyle diyordu:

"Hu kadarla olmaz, hiç olmazsa yüz kişi olmalı!"[360] Bunlar suçlu mu arıyor, asmak için adam mı; bilinmiyor ki!..

Hareket ordusunun Devlet'i işgaline hiçbir müdahalede bulunmayan Sultan Abdülhamid'e, yeni kabine zorla kabul ettirildi.

Sıra Sultan'ın hal'ine gelmişti...

Jön Türklerin getirdikleri yeni kanunlara göre her ne kadar Müslümanla gayr-ı müslim eşit tutuluyorsa da, kendilerine karşı umumî bir isyân çıkmasın diye, Sultan Abdülhamid'in hal'ini fetvaya bağlamak istediler ve süngüler altında düzmece bir fetva yazdırarak şer'î bir cinayet işlediler.

Fetva alma işini Talat Paşa üzerine almıştı. Fetva emini Nuri efendiye giderek, onu zorla Meclis-i Mebusan'a götürmek istedi. Nuri efendi, "ben hastayım, gidemem" diye mazeret beyan edince, kendi ahlâk anlayışını olduğu gibi ortaya koyan Talat Paşa, "neniz var?' diye sordu. Nuri Efendi, "İdrarımı tutamıyorum" deyince. Talat Paşa, "Efendi, iş bu hâle geldikten sonra donuna da işesen ben seni zorla alıp götürürüm; ördeğini de beraber al!" diye tehdid ederek birlikte götürmüştür.[361]

Meclis-i Mebusan'a götürülen Fetva Emini istenilen

359 G. Young a.g.e. s. 294.

360 A. Fuad Türkgeldi, a.g.e. s. 37.

361 Ay. es. s. 42. Ne gariptir ki, Talat Paşa, Müslümanlarla eşit tuttuğu bir ermeni tarafından öldürülmüştür.

fetvayı yazmayınca, Mebusandan Elmalılı Hamdi

Efendi, arzu edilen fetvayı yazıp, zorla Şehülislâm Zi-yauddin Efendi'ye imzalattılar.

Sultan Abdulhamid'in hal'i için yazılan bu fetva(!) tarihte daima hukukî bir cinayet olarak kalacaktır.

Fetvanın muhtevasından bir iki madde alırsak, bu fetvanın bir fetva mı, yoksa bir iftirânâme mi olduğu ortaya çıkar:

Mahut fetvada, Sultan Abdulhamid'e şu suçlar isnâd ettiriliyor:

1. Bazı şer'î mühim meseleleri Şeriat kitaplarından ihrâc.
2. Şeriat kitaplarını yasaklamak, yırtmak ve yakmak,
3. Devlet hazinesini israf etmek,
4. Milleti, şer'i sebeplere dayanmadan haps ve katletmek,

5. Vatandaşlara zulmetmek.

6. Ahvâl ve umûr-ı müslimini bi'l-külliye muhtel kılacak fitne-i azîme ihdâsında ısrar ve mukâtele ikâ ettiği...[362]

Kendisine suç olarak isnâd ettirilen bütün bu maddelerin birer iftiradan ibâret olduğunu, tarihî vesikalar ortaya koymuştur.

İşin garip tarafı şudur ki, söz konusu fetvada, Müslüman mebusların, Sultan'ı hal' edecekleri belirtiliyor. Oysa ki, Meclis-i Mebusan'da bir çok gayr-i müslim mebus vardı.[363]

Nitekim hal fetva'sını sultana bildirmek için giden heyet, bunlardan seçilmiştir.

Demek ki, kurulan İttihad ve Terakki cuntası, ermeni, rum ve yahudi mebuslarını da Müslüman mebus sayıyordu.

362 İddiaların tamamı için bk. sunduğumuz fetva sûreti.

363 Archives du Ministère des Affaires Etrangères Françaises, N.S. Turquie, 1908-1909, p. 17.

"Sana lâzım mı olmak âleme cellâd lazımsa!"[365]

Sözümüzü, hal'i tebliğe giden şahıslar hakkında Lütfî Simavî Bey'in söylediği şu sözlerle bitirelim:

365 Ay. es, s.37.

366 İbnulemin Mahmud Kemal İnal'dan naklen, Son Sadrazamlar, IX. 1299.

"...Hâkân-ı sabıka keyfiyet-i hal'ini tebliğ etmek üzere intihâb edilen âyan a'zâsından ve müşârünileyhin eski yâverlerinden Arif Hikmet Paşa jandarmalıktan yetişen Drac Meb'usu Es'ad Paşa Toptani, ayandan Ermeni Katolik Aram ve Selanik mebusu yahudi Karasu efendilerin, otuzüç sene makâm-ı hilâfetde bulunmuş bir hükümdâra nasıl gönderilebildiğini ve bu 'afv o l u n m a z hatâ ve silinmez

lekenin, kimlerin re'yi ve tensîbîle irtikâb edildiğini ta'mik etmiyorum. Bu cihetin tasrîhi ve müsebbiplerinin ilân ve teşhirini mufassal târih yazanlara bırakıyorum..."[366]

Böylece Müslümanların halifesi, gayr-ı müslim mebusların oylarıyla hal' edildi.

Burada, "Fetva gayr-ı müslim mebusların oyuna sunulur mu? Fetva süngü altında yazdırılır mı?, Fetva, müftiye zorla imzalatılır mı?" gibi hukukî meselelere -ihtisasımız olmadığından- girmiyoruz.

Zorla Yazdırılan Fetva

Zorla yazdırılan fetva, Meclis-i Mebusan'da oya sunulup zorla kabûl ettirilerek, Sultan Abdülhamid hal' edildi: yerine Sultan Reşad getirildi.

Bu terör havasında, zorla kabûl ettirilen fetva oylaması hakkında Ali Fuad Türkgeldi şunları yazıyor:

"Yine Talat Paşa'dan mesmuum olduğuna göre hal'in icrâsı günü Hey't-i âyan ve meb'ûsân Ayasofya'daki dâirede Ayan reisi Sa'id Paşa'nın taht-ı riyâsetinde içtimâ' ederek hal' karârı ita edildiği ve bu karârı kabûl edenlerin ayağa kalkması sûretiyle rey toplandığı sırada kendisi de Sa'id Paşa'nın yanında durup hocalardan ayağa kalkmamış olanlar üzerine hışım ile atf-ı nigah etmekte, onlar da derhal ayağa kalkmakta imiş. Ayan tarafından da bazı kalkmayanlar olduğundan Sa'îd Paşa kulağına eğilerek "efendim, biraz da bu tarafa baksanız!" demiştir.[364]

Terör fetvası istihsâl edildikten sonra, fetvanın Sultan Abdülhamid'e tebliği kalmıştı.

Fetvayı tebliğ heyetini de İttihad ve Terakki kendine yaraşır bir biçimde seçti:

Fetvayı tebliğ heyetinde, Arnavut Esad Paşa, Ermeni Aram, Yahûdî Karasu bulunuyordu. Sultanın eski yaverlerinden Arif Hikmet Paşa da, küfrân-ı nimet etmek için bunların peşine takılmıştı. "Bu kadar sene yaverliğinde

364 A. Fuad Tergeldi, a.g.e. s.42.

bulunarak nân u ni'meti ile perverde olmuş ve sâye-i lûtfunda az zamanda feriklik rütbesine kadar irtifâ etmiş bir adamdan başka Hey'et-i âyan arasında bu kararı tebliğ edecek kimse yok mu idi?